

DE
L
E
E
N

DIT IS WAT WE DELEN

NEDERLAND EN VLAANDEREN EREGAST
VAN DE FRANKFURTER BUCHMESSE

Verslag 2013-2016

Inleiding	6	5 Communicatie	58
Dit is wat we delen	7	Doelstellingen	59
1 Doelstellingen	10	Doelgroepen	59
Aandacht voor Nederlandse en Vlaamse literatuur – in Duitsland	12	Visuele identiteit	60
Publishers tours	13	Publicaties	61
Influentials tour	13	Online communicatie	66
Jongere auteursgeneraties	13	Perswerking in Duitsland	68
Klassieken	15	Nieuwsbrieven en persmappen	68
Evenwicht	15	Persconferenties	70
Aandacht voor Nederlandse en Vlaamse literatuur – in de wereld	16	Persreizen	70
‘Gastland 2.0’: nieuwe vormen en presentatiewijzen van literatuur	16	Interviews	71
Dies ist, was wir teilen: wederzijdse belangstelling	18	Mediaresonantie	71
Duurzaamheid	18	Bereik	75
2 Organisatie en samenwerking	22	Analyse persaandacht	76
FBM16-team	23	Perswerking in Vlaanderen en Nederland	80
Samenwerking met overheid, stakeholders en andere partners	23	Perswerking Internationaal	85
3 Cultuurfondsen: het culturele programma	28	6 Financieel verslag	90
Theater – Fonds Podiumkunsten	30	Resultaat	91
Beeldende kunst – Mondriaan Fonds en Kunstenpunt	30	Sponsoring	93
Museumlezingen	31	7 Conclusies	96
Film – Nederlands Filmfonds, EYE, Mediafonds en Vlaams	33	Gastland met z'n tweeën	100
Audiovisueel Fonds		Vlaanderen & Nederland, het hele idee	101
Architectuur – Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Vlaams	33	Bijlagen	108
Architectuurinstituut			
Overige projecten	34		
4 Het literaire programma	36		
Dit is wat we delen: het motto	37		
Publieksprogramma’s in Duitsland door het jaar heen	39		
Programma’s in Nederland en Vlaanderen	41		
Programma’s in de rest van de wereld	42		
Nieuwe vormen van literatuur	42		
Programma’s tijdens de Frankfurter Buchmesse	46		
Gastlandpaviljoen	47		
Theater	50		
Elders op de Buchmesse	52		
In de stad	53		

INLEIDING

DIT IS WAT WE DELEN

Onder het motto *Dit is wat we delen* organiseerden het Nederlands Letterenfonds en het Vlaams Fonds voor de Letteren in 2016 het Vlaams-Nederlandse gastlandschap op de grootste boekenvakbeurs ter wereld, de Frankfurter Buchmesse. Het was een ambitieus, omvangrijk literair en cultureel programma, dat zich niet beperkte tot de boekenbeurs maar zich uitstreckte over het hele jaar en over heel Duitsland.

Ruim 300 nieuwe literaire vertalingen, meer dan 450 nieuwe aan Nederland en Vlaanderen gerelateerde boeken, meer dan 1.000 programma's en evenementen met circa 200 Nederlandse en Vlaamse auteurs, 6 gloednieuwe literaire games en virtual reality-werken, en alleen al online ruim 7.000 artikelen en vermeldingen met een door Meltwater becijferde mediawaarde van ruim 58 miljoen euro: ziedaar de reikwijdte van het gastlandschap in Duitsland in cijfers.

Dit alles gaf een krachtige impuls aan de Nederlandstalige letteren. Fictie, kinder- en jeugdliteratuur, poëzie, literaire non-fictie en graphic novels – in al deze genres vonden nieuwe generaties auteurs hun weg naar het Duitse publiek. In nauw verband met het literaire programma presenteerden de Nederlandse en Vlaamse cultuurfondsen en -instellingen in Duitsland het beste van de hedendaagse kunst in de Lage Landen.

Juergen Boos, directeur van de Frankfurter Buchmesse, zegt het zo: 'Creatief, interdisciplinair en intelligent. De presentatie van Vlaanderen en Nederland onder het motto *Dit is wat we delen* op de Frankfurter Buchmesse heeft bij pers en bezoekers in 2016 heel wat in beweging gezet – ook los van het event zelf. Ik hoop en verwacht dat de contacten die nu zijn gelegd de komende jaren uitgroeien tot stabiele netwerken.'

Het Vlaams Fonds voor de Letteren en het Nederlands Letterenfonds kijken met gepaste trots terug op wat er in de afgelopen jaren verricht is – in het besef dat het er nu op aankomt het succes van het gastlandschap te bestendigen en verder internationaal uit te breiden. Voor dat verdere succes is heel veel goodwill opgebouwd, in Duitsland en ook daarbuiten.

Er ligt nu een stevig fundament: 314 nieuwe literaire vertalingen en nauwe, geïntensiverde betrekkingen met de Duitse uitgeverij, pers, boekhandel en festivals. Dit kon worden gerealiseerd dankzij een intensieve samenwerking met velen. De letterenfondsen zijn de deelnemende schrijvers, vertalers, Nederlandse, Vlaamse en Duitse uitgevers, cultuurfondsen, culturele instellingen en festivals voor deze succesvolle samenwerking veel dank verschuldigd.

Voor hun financiële steun en hun betrokkenheid willen de beide fondsen op deze plek graag dankzeggen aan het Nederlandse ministerie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken, aan de Vlaamse regering en het Vlaamse ministerie van Cultuur, aan Vlaanderen Internationaal, Flanders Investment and Trade en Toerisme Vlaanderen. Ook de Nederlandse Ambassade, de Vlaamse Vertegenwoordiging in Berlijn en de Diensten Koninklijk Huis van Nederland en België zijn zij zeer erkentelijk.

Arnon Grunberg en Charlotte Van den Broeck tijdens de openingsavond van de Frankfurter Buchmesse 2016

© Hannie van Herk

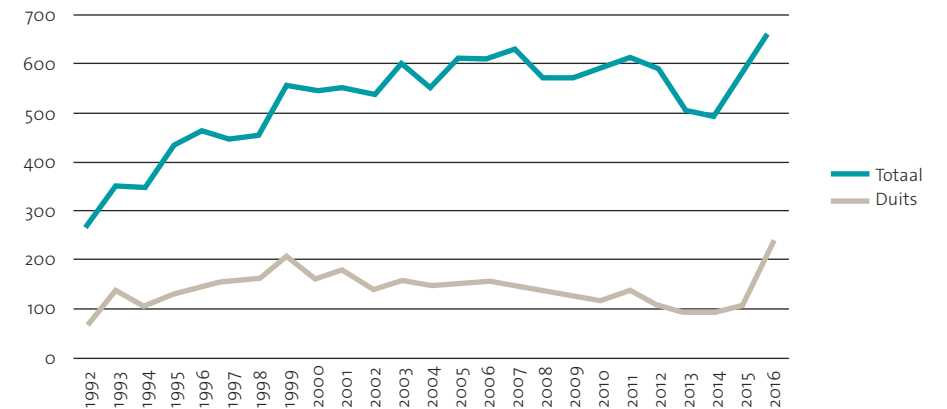
Anna Woltz
kinder- en jeugdboeken auteur

© Stephan Vanfleteren

1 DOELSTELLINGEN

In 1993 vormden de Lage Landen (Nederland en Vlaanderen) gezamenlijk het Schwerpunkt op de Frankfurter Buchmesse. Dit leidde tot een internationale doorbraak van de Nederlandstalige literatuur. Hierna bleef de belangstelling voor Nederlandstalige literatuur in Duitsland en daarbuiten lange tijd groot, maar in het voorbije decennium vlakke die aandacht en daarmee het aantal vertalingen af en vonden Nederlandstalige schrijvers minder vanzelfsprekend een plaats bij Duitse uitgeverijen. Het werd dan ook tijd voor een nieuwe inspanning in Duitsland, om nieuwe generaties auteurs voor te stellen en om opnieuw te laten zien dat er in de Lage Landen literatuur wordt geschreven die de internationale lezer iets te vertellen heeft.

Aantal literaire vertalingen van Nederlandstalige literatuur in het Duits ten opzichte van het totaal aantal vertalingen wereldwijd.

bron: vertalingendatabase.nl

In het najaar van 2013 werd het bidbook *Low Countries. Deep Imagination* aangeboden aan Juergen Boos, directeur van de Frankfurter Buchmesse. In maart 2014 werd bekend dat Nederland en Vlaanderen zich in 2016 gezamenlijk mochten presenteren als gastland op de belangrijkste internationale vakboekenbeurs. Daarmee kregen Nederland en Vlaanderen als eerste Europese taalgebied de kans een gastland 2.0 neer te zetten.

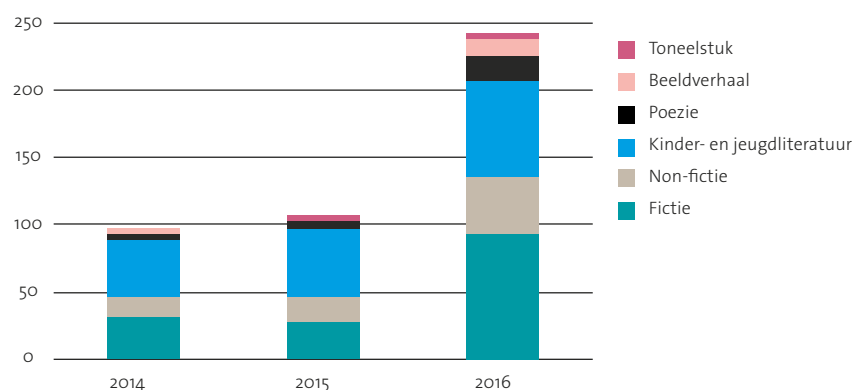
In het bidbook formuleerden het Nederlands Letterenfonds en het Vlaams Fonds voor de Letteren de doelstellingen die ze aan hun gastlandschap wilden verbinden:

- Expansie op de Duitse en vervolgens op de internationale uitgeversmarkt, door een substantiële groei van het aantal vertalingen;
- Introductie van de auteursgeneraties die sinds 1993 zijn aangetreden;
- Aandacht voor nieuwe (met name digitale) ontwikkelingen in het boekenvak;
- Het ontwikkelen van een nieuwe, innovatieve vorm voor de wijze waarop een literatuur of taalgebied zich internationaal kan presenteren;
- Aandacht voor de Duitse cultuur en literatuur in Nederland en Vlaanderen;
- Een verbindende rol in de letterensector en het aangaan van nieuwe, duurzame samenwerkingen;
- Aandacht voor de kunsten uit Nederland en Vlaanderen.

AANDACHT VOOR NEDERLANDSE EN VLAAMSE LITERATUUR IN DUITSLAND

Voor de fondsen was de belangrijkste doelstelling voor de kandidatuur het aantal vertalingen duurzaam te laten groeien. Terugblikkend kan worden gesteld dat deze doelstelling boven verwachting is geslaagd. In de aanloop naar de Buchmesse verschenen 314 Duitse vertalingen van Nederlandstalige literatuur – een record in de geschiedenis van de Messe.

Aantal literaire vertalingen van Nederlandstalige literatuur in het Duits

bron: vertalingendatabase.nl, stand eind 2016

Publishers tours

Omdat met het uitgeven van literaire vertalingen veel tijd gemoeid is, organiseerden de fondsen eerst vijf *publishers tours* voor Duitse uitgevers, gericht op de verschillende literaire genres. In het najaar van 2014 en begin 2015 werden in totaal vijftig Duitse uitgeverijen uitgenodigd voor een meerdaags bezoek aan Amsterdam en Antwerpen. Ze bezochten uitgeverijen en literaire instellingen, ontmoetten auteurs, vertalers en agenten en kregen zo een stoomcursus in de Nederlands-Vlaamse uitgeverswereld en in de Nederlandstalige literatuur. Ook benutten de fondsen in februari 2015 de uitreiking van de Else Otten Übersetzerpreis om in Berlijn workshops met vertalers en een bijeenkomst met uitgevers te organiseren. Deze intensieve uitgeverscontacten hebben een beslissende rol gespeeld in de totstandkoming van 314 *Neuerscheinungen* – Nederlandse en Vlaamse titels die in de aanloop naar de Buchmesse in Duitse vertaling verschenen. Niet minder dan 136 Duitse uitgevers publiceerden een of meer Nederlandse of Vlaamse titels. Dankzij de *publishers tours* konden de fondsen hun netwerk van Duitse uitgeverijen met circa 30 procent uitbreiden.

Influentials tour

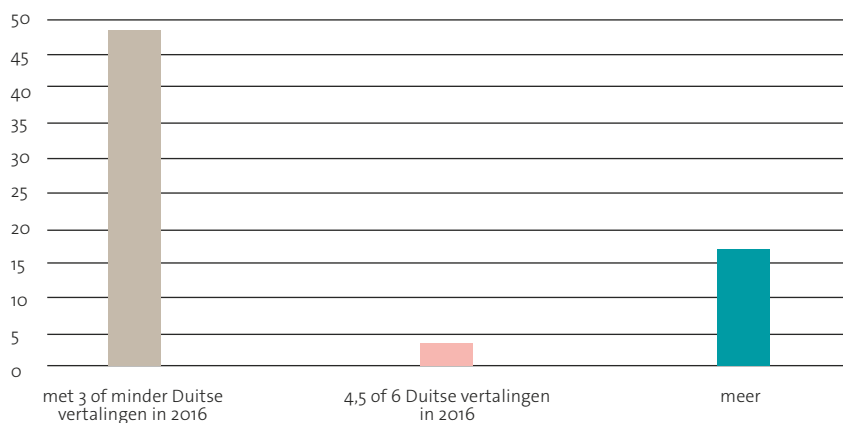
Belangrijk was dat de auteurs van al die vertalingen ook een podium zouden krijgen in Duitsland. Daarom werd in november 2015 een *influentials tour* georganiseerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, in samenwerking met de beide fondsen en de Nederlandse Ambassade te Berlijn.

Twaalf directeurs en programmeurs van Duitse literatuurhuizen en literaire festivals bezochten Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Antwerpen. Daar maakten zij kennis met auteurs, uitgevers en Nederlandse en Vlaamse festivaldirecteurs. Op het programma stonden onder meer museumlezingen in het Rijksmuseum, en auteursprogramma's in Hotel New York (Rotterdam) en Stadsmagazijn (Antwerpen). De tour werd afgesloten met een bezoek aan literair festival Crossing Border in Den Haag.

Jongere auteursgeneraties

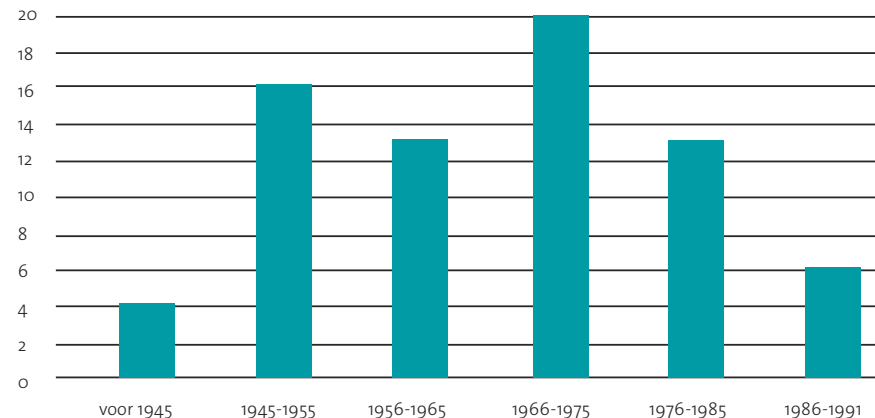
Een belangrijke doelstelling was het introduceren van nieuwe generaties auteurs. Van de schrijvers die op uitnodiging van de letterenfondsen mee gingen naar Frankfurt was ruim tweederde nieuw in het Duitse taalgebied (zie diagram op p.12). Het is bijzonder verheugend dat juist deze jongere auteurs van de Duitse belangstelling hebben kunnen profiteren. Schrijvers als Saskia de Coster, Niña Weijers, Anna Woltz, Bregje Hofstede, Mano Bouzamour, Fikry El Azzouzi, Joost de Vries en Thomas Heerma van Voss vonden allen onderdak bij een Duitse uitgever en werden in het voortraject tussen maart en oktober meerdere malen door festivals en literatuurhuizen voor optredens uitgenodigd.

Type auteurs in auteursdelegatie Buchmesse

In gesprekken met uitgevers tijdens de beurs bleek het succes van de nieuwe generaties duurzaam: zo heeft btb Verlag de rechten op de nieuwe thriller van Bram Dehouck gekocht en brengt DuMont na *Wir da draussen (Drarrie in de nacht)* van Fikry El Azzouzi in 2017 de roman *Alleen zij* in Duitse vertaling. De kleine, onafhankelijke uitgever Wagenbach bracht een derde druk van *Boy* van Wytske Versteeg, in november volgde de Engelse vertaling. *Ein Brautkleid aus Warschau (Een bruidsjurk uit Warschau)* van Lot Vekemans is aan een derde druk toe bij Wallstein Verlag. Ook haar toneelwerk oogst veel waardering, haar stuk *Judas* (in encenering van Johan Simons) staat in 2017 in theaters in München en elders in Duitsland. Van *Die Eismacher (De ijsmakers)* van Ernest van der Kwast zijn inmiddels 35.000 exemplaren verkocht. De Duitse vertaling van *Mama Tandoori* wordt najaar 2017 verwacht, de rechten van zijn verhalenbundel *Het wonder dat niet omvalt* zijn tijdens de beurs door btb Verlag aangekocht. Ook jeugdauteur Anna Woltz breekt door in Duitsland: na het lovend besproken *Meine wunderbar seltsame Woche mit Tess (Mijn bijzonder rare week met Tess)* bracht Carlsen Verlag kort voor de Buchmesse ook de Duitse vertaling van *Gips* op de markt; de vertaling van *Honderd uur nacht* volgt in 2017 en ook de Duitse rechten van *Alaska* zijn aangekocht. De jonge Vlaamse dichter Charlotte Van den Broeck maakte grote indruk bij de opening van de beurs en wekte daardoor bij verschillende internationale uitgevers interesse voor haar poëzie; ook werd ze uitgenodigd voor de komende editie van het festival Poetry on the Road in Bremen. Het werk van Michael Bijmens en Lize Spit is eveneens succesvol in Duitsland onder de aandacht gebracht, in 2017 en 2018 verschijnen de eerste vertalingen.

Leeftijdsofbouw in auteursdelegatie Buchmesse

De Nederlandstalige literatuur, in Duitsland met name bekend om de generaties van Cees Nooteboom, Hugo Claus, Harry Mulisch, Tom Lanoye, Stefan Hertmans, Dimitri Verhulst, Margriet de Moor en Leon de Winter, heeft zich hiermee kunnen ‘verjongen’ en ook een nieuw publiek van jonge Duitse lezers kunnen bereiken.

Klassieken

Opmerkelijk genoeg konden ook de Nederlandse en Vlaamse literaire klassieken op veel belangstelling van de Duitse uitgevers rekenen: er verschenen bijvoorbeeld nieuwe uitgaven van werk van Nescio, Willem Elsschot, Hella S. Haasse, Louis Paul Boon, J.J. Voskuil en Johan Huizinga; een vertaling van de Friese klassieker *Leafdedea* van Homme Eernstma is onderweg. Een overzicht van alle vertalingen is te vinden op www.vertalingendatabase.nl.

Evenwicht

Tijdens het hele project waren pariteit en evenwicht een aandachtspunt. Door de nadruk op ‘wat we delen’ en niet op de verschillen is er een sterke eenheid gecreëerd. De campagne rond het gastlandschap vertelde een helder verhaal aan publiek en pers over hoe de taal de twee gebieden verbindt.

Dit weerspiegelde zich onder meer in de gelijke verdeling van Nederlanders en Vlamingen in de auteursdelegatie die niet alleen Frankfurt maar ook andere steden aanded. Ook het culturele programma kende een balans. Mooie voorbeelden daarvan waren de tentoonstellingen in Frankfurt van Fiona Tan in het Museum für Moderne Kunst en David Claerbout in het Städel Museum.

AANDACHT VOOR NEDERLANDSE EN VLAAMSE LITERATUUR IN DE WERELD

In de aanloop naar de Frankfurter Buchmesse organiseerden Nederlandse ambassades en Vlaamse vertegenwoordigingen in het buitenland samen literaire en culturele programma's. Daarnaast vonden in april op de London Book Fair en in september op de German Book Office te New York bijeenkomsten plaats voor de Engelse respectievelijk Amerikaanse uitgeverwereld, waar aandacht werd gevraagd voor het Nederlands-Vlaamse gastlandschap. Er worden plannen gemaakt om in 2017 op diverse literaire festivals, podia en boekenbeurzen de goede Vlaams-Nederlands-Duitse samenwerking voort te zetten. Op de Frankfurter Buchmesse in 2017 zullen beide letterenfonds een gemeenschappelijke stand betrekken.

'GASTLAND 2.0': NIEUWE VORMEN EN PRESENTATIEWIJZEN VAN LITERATUUR

Nederland en Vlaanderen koesterden de ambitie om zich in Frankfurt te presenteren als een prominente Europese cultuurregio, met een vanzelfsprekende aandacht voor innovatie – van de literatuur zelf, van het uitgeversbedrijf, van de manier waarop literatuur op het podium wordt gepresenteerd.

Een ander uitgangspunt was dat het gastlandschap zich niet moest beperken tot vijf dagen op de beurs in Frankfurt, maar zich zou uitstrekken over het hele jaar en daarbij de drie grootste literaire festivals en de belangrijke literair-culturele plekken in Duitsland zou aandoen – de zeven steden Hamburg, Berlijn, Leipzig, München, Karlsruhe, Keulen en Münster. De beide letterenfonds ontwikkelden een uitgebreid en uitgekiend literair-cultureel programma, dat begon in maart in Keulen en Leipzig en dat culmineerde in Frankfurt in oktober. Daarbij presenteerden ze niet alleen de Nederlandstalige literatuur maar ook beeldende kunst, theater, muziek en film. (Zie de bijlagen Culturele en literaire evenementen voor een overzicht.)

Samen met het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie (en het Mediafonds) werden twee pilotprogramma's opgezet die de relatie onderzochten tussen literatuur enerzijds en virtual reality en gaming anderzijds: wat gebeurt er wanneer een schrijver samenwerkt

Bregje Hofstede, Stefan Brijns en Jaap Robben op het podium van het theater in het gastlandpaviljoen.

met een gamedesigner of een maker van vr? Storytelling en artistieke innovatie zijn daarbij de gemeenschappelijke noemer. De resultaten van deze pilotprojecten werden in Leipzig en op verschillende plekken op de Buchmesse getoond en kregen veel belangstelling van publiek, uitgevers en pers (zie verder hoofdstuk 4, onder Nieuwe vormen van literatuur).

De strip of graphic novel is in Vlaanderen en Frankrijk al lang een gerespecteerde kunstdiscipline, maar in Nederland en Duitsland is het genre nog relatief jong. Voor het gastlandschap verenigde Gert Jan Pos Vlaamse en Nederlandse striptekenaars en illustratoren in Parade: een live tekenatelier onder redactionele leiding van Randall Casaer en Joost Swarte. Samen werkten ze aan een reeks exclusieve nummers van het tijdschrift *Parade*, dat in een beperkte oplage (vijfhonderd exemplaren) werd gedrukt op een Risograph. *Parade* werd met veel succes gelanceerd op de Comic-Salon in Erlangen in maart; het atelier kreeg een prominente plek in het Nederlands-Vlaamse paviljoen op de Buchmesse en was daar met ca. 400 dagelijkse bezoekers een van de grootste trekpleisters.

Het gastlandschap wil niet alleen bestaande literatuur brengen maar ook nieuwe content scheppen. Artistiek intendant Bart Moeyaert koos daartoe voor een inhoudelijke aanpak: presenteren, creëren en samenwerken. Een Vlaamse, Nederlandse en Duitse dichter resideerden op uitnodiging een maand lang aan zee en werkten aan poëzie – de Duitse Daniel Falb in Schiermonnikoog, de Vlaamse Els Moors in Sylt en de Nederlandse Erik Lindner in Oostende. Van dit nieuwe werk verscheen een bundel in druk en de gedichten keerden in het paviljoen terug als *fluisterpoëzie*.

DIES IST, WAS WIR TEILEN: WEDERZIJDSE BELANGSTELLING

Wie belangstelling ontmoet en gastvrijheid ontvangt, wil die ook retourneren. Het Nederlands-Vlaamse gastlandschap heeft zich er van meet af aan voor ingespannen de belangstelling voor de Duitse literatuur in Vlaanderen en Nederland te vergroten en met een aantal partners in de Lage Landen gezamenlijke literaire programma's op te zetten. Literaire festivals in Nederland en Vlaanderen nodigden met financiële steun van het gastland hedendaagse Duitse auteurs uit. Meer hierover in hoofdstuk 4.

DUURZAAMHEID

De Vlaams-Nederlandse gastlandpresentatie was gericht op bestendigheid. Ook in de toekomst zullen de fondsen samen de zichtbaarheid van de Nederlandstalige literatuur in Duitsland en daarbuiten blijven vergroten. De gehele onderneming had tot doel om ook na 2016 intensief samen te kunnen werken met de Duitse uitgeverij, boekhandel, (literaire en culturele) pers, festivals, podia en politiek-culturele instituties.

Voor die verdere samenwerking is het fundament gelegd en momenteel maken de beide letterenfondsen concrete plannen voor een follow-up in 2017, bestaande uit structurele ondersteuning van de Duitse uitgevers, zichtbaarheid van Nederlandse en Vlaamse auteurs op de Duitse festivals, podia en in de media en verdere samenwerking met de Duitse boekhandel.

Op basis van de *Neuerscheinungen* in 2017 zal worden gepland welke beurzen en festivals zich ertoe lenen om opnieuw gezamenlijk op te treden. Daarnaast zullen de fondsen te midden van de Vlaamse en Nederlandse uitgevers op de Frankfurter Buchmesse in 2017 een stand delen die terugverwijst naar het gastlandschap, onder de nog steeds toepasselijke slogan *Dit is wat we delen*.

Nikolaus Hansen (organisator van het Harbour Front Literaturfestival in Hamburg) heeft het idee al gepusht bij de Börsenverein, de overkoepelende branchevereniging van het Duitse boekenvak. Vanaf nu zou ieder gastland op de Frankfurter Buchmesse het moeten aanpakken als Nederland en Vlaanderen. 'Geen folkloristisch gedoe, waarmee ieder gastland zich altijd presenteert, maar het momentum gebruiken om de naam van een nieuwe generatie in Duitsland te vestigen. De Nederlandse en Vlaamse fondsen doen dat werkelijk geniaal.' 'Het is voor het eerst – en ik heb veertig jaar ervaring in het boekenvak – dat ik meemaak dat een gastland zoveel voorwerk verricht voor de Buchmesse. Dat werkt goed.'

— *Boekblad*, september 2016

'De Olympische Spelen van de literatuur. De grootste literaire kroeg ter wereld. Een veemarkt, de hel en een hoogmis. Het zijn enkele van de bijnamen van de Frankfurter Buchmesse. Nederland is dit jaar met Vlaanderen voor de tweede keer gastland op 's werelds grootste boekenvakbeurs. 'Duitsland is de springplank voor schrijvers die internationaal willen doorbreken.'

— *de Telegraaf*, 19 oktober 2019

'Het is internationaal de plek die er het meest toe doet.'

— Mizzi van der Pluijm, uitgever Atlas Contact

'Jarenlang waren de Duitsers de ongeliefde burens van de Nederlanders. Maar nu is alles anders. Duitsland is zelfs thema van de Nederlandse Boekenweek. Een liefdesverklaring om van te blozen.'

— *Ostsee Zeitung*, 13 maart 2016

'De prestatie die het Nederlands Letterenfonds en het Vlaams Fonds voor de Letteren hebben geleverd is reusachtig. Het is niet in de laatste plaats een teken dat de blik van twee buurlanden in een verenigd Europa op elkaar is veranderd van afkeer in genegenheid.'

— Jan Wiele, 'Wissen ist machbar, Herr Nachbar' in *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 19 oktober 2016

'Waarom zou je nog iets toevoegen aan de immense boekenberg, vraag je je hier af? Toch merk je dat dit gastlandschap van alles in beweging zet. Ik heb twaalf lezingen in vier dagen en ondervind veel weerklank voor de thema's in mijn roman *Dertig dagen*.'

— Annelies Verbeke in *De Morgen*, 21 oktober 2016

Arnon Grunberg
auteur

2 ORGANISATIE EN SAMENWERKING

FBM16-TEAM

De beide literatuurfondsen gingen voor het gastlandschap een lange en intensieve samenwerking aan, waarvan de belangrijkste juridische, financiële en bestuurlijke uitgangspunten werden vastgelegd in een officieel samenwerkingsakkoord, goedgekeurd door de beide Raden van Bestuur. Om het gastlandschap in de praktijk te organiseren werd een FBM16-team aangesteld, dat deels in Antwerpen en deels in Amsterdam bureau hield. Aan het eind van het traject bestond het uit 10 medewerkers; in totaal elf stagiairs ondersteunden het team bij alle voorbereidingen. Bewust werd ervoor gekozen een auteur, Bart Moeyaert, aan te stellen als artistiek intendant, om op artistiek vlak een verdieping in thematiek en uitvoering aan te brengen. Naast zakelijk leider Bas Pauw bestond het team uit Judith Uytterlinde (literair programma), Sonja Peters (communicatie), Ilonka Reintjens (teamcoördinator), Ine Pisters (assistent Bart Moeyaert en cultureel programma), Melle van Loenen (projectcoördinator) en Sophie Scheck (productie). In 2016 werd Jantien Bierich als medewerker in Duitsland aangesteld; zij stond in nauw contact met de verantwoordelijken voor het gastland aan de zijde van de Frankfurter Buchmesse. Het Duitse pr-bureau Artefakt Kulturconcepte en het Duitse communicatiebureau Literaturtest, dat de acties in de boekhandels coördineerde, ondersteunden het team.

De directeurs van de letterenfondsen waren via maandelijks overleg van het dagelijks bestuur nauw betrokken bij het FBM16-team. Om de zes weken vergaderden de coördinatoren van de afdelingen binnenland en buitenland van beide fondsen met het FBM16-team om betrokken te blijven bij de plannen.

SAMENWERKING MET OVERHEID, STAKEHOLDERS EN ANDERE PARTNERS

Kort nadat in 2014 met de voorbereidingen was begonnen, werd een Raad van Advies samengesteld, waarin verschillende stakeholders van het project een stem hadden: vertegenwoordigers van de Nederlandse en Vlaamse uitgeververenigingen en auteursverenigingen, de Nederlandse Taalunie, en vertegenwoordigers van de Nederlandse en Vlaamse cultuurfondsen. De Raad kwam elke drie maanden bijeen en gaf het FBM16-team en de letterenfondsen advies en feedback vanuit de verschillende sectoren.

Het FBM16-team organiseerde met de uitgeververenigingen Groep Algemene Uitgevers (GAU) en Vlaamse Uitgeversvereniging (VUV) enkele informatiebijeenkomsten om de Nederlandse en Vlaamse uitgeverijen op de hoogte te brengen van de voorbereidingen en hen bij de plannen te betrekken.

Ook sprak het team steeds intensief met de Nederlandse en Vlaamse ministeries, de Nederlandse Ambassade en de Vlaamse Vertegenwoordiging in Berlijn in driemaandelijkse vergaderingen. Deze intensieve en aangename samenwerking verdient bijzondere vermelding: zij zorgden mede voor de coördinatie van de financiële steun aan literaire en culturele programma's in Duitsland, de voorbereiding van de uitgevers-, influencers- en persbezoeken, het overleg over publiciteit en protocol, de plannen voor de follow-up en een gezamenlijk georganiseerd slotfeest in Berlijn op 2 december.

De toerismebureaus Visit Flanders en I Amsterdam City Marketing waren belangrijke partners voor het project op het terrein van sponsoring, marketing en promotie. Vooral bij de persreizen ondersteunden zij op een praktische en financiële manier bij de uitvoering van alle plannen.

'Iedereen wijst op de grote rol die het Nederlands Letterenfonds speelt bij de totstandkoming van vertalingen uit het Nederlands, door onder andere subsidie aan vertalingen te verstrekken.'

— *Nederlands Dagblad*

'Het effect is niet altijd meteen meetbaar, maar het is er zeker. De verkoop van de vertaalrechten van het nieuwe boek van Stefan Hertmans, *De bekeerling*, gaat harder dan bij zijn vorige boeken. Dat komt door het Nederlandse gastlandschap. Ernest van der Kwast is in Duitsland een bestsellerauteur aan het worden, Tommy Wieringa is net vertaald in het Arabisch, het gaat heel goed.'

— Francien Schuursma, uitgeefdirecteur de Bezige Bij

'De professionaliteit waarmee het is aangepakt, zal grote impact hebben op de internationale uitgevers.'

— Henk Kraima, voormalig directeur CPNB

'De voortreffelijke organisatie, tot in de puntjes verzorgd: van de reis erheen in de trein die volop in het nieuws is geweest tot de treinreis terug, alles was vlekkeloos en haast onzichtbaar vanuit de coulissen geregeld. De informatie die we kregen over wat we moesten doen en waar we moesten zijn was helder, niemand hoefde verloren rond te lopen, wie een probleem had werd onmiddellijk bijgestaan, kortom: heel veel complimenten voor allen die in opdracht van de letterenfonds van Nederland en Vlaanderen een en ander geruisloos hebben geregeld. Het was subliem!'

— Ted van Lieshout, auteur

'Het is eigenlijk zelden vertoond dat we op zo grote schaal samenwerken. Het is onze manier om het ambacht te tonen.'

— Gerda Dendooven in *De Morgen*, 21 oktober 2016

Randall Casaer
auteur en illustrator

3 CULTUUR- FONDSEN: HET CULTURELE PROGRAMMA

Niet alleen voor de literatuur is Duitsland de belangrijkste culturele partner en afzetmarkt – dat geldt evenzeer voor de andere kunsten. Er wordt in Duitsland veel theater, muziek en dans van Nederlandse en Vlaamse bodem geprogrammeerd en de Nederlandse en Vlaamse cultuurfondsen onderhouden zeer intensieve banden met Duitse culturele instellingen. Ook architectuur, design en creatieve industrie uit de Lage Landen staan in Duitsland in hoog aanzien.

Behalve een uitgebreid literair programma verzorgden Nederland en Vlaanderen daarom een omvangrijk cultureel programma rondom het gastlandschap. Zowel in het bidbook als in de initiële plannen van artistiek intendant Bart Moeyaert werd de ambitie geformuleerd dat *Dit is wat wij delen* niet alleen op taal en literatuur maar op alle kunsten betrekking zou hebben. Met het oog daarop legde het FBM16-team vanaf najaar 2014 contacten met culturele instanties in Frankfurt, in nauw overleg met de cultuurfondsen en met de Nederlandse Ambassade en de Vlaamse Vertegenwoordiging.

De Nederlandse cultuurfondsen zagen meteen de kansen rond een Nederlands-Vlaams gastlandschap op de Frankfurter Buchmesse. Ze oormerkten in hun internationale cultuurbeleid Duitsland als speerpunt, reserveerden in veel gevallen hiervoor extra middelen en concentreerden zoveel mogelijk activiteiten in (het najaar van) 2016. Het ministerie van Buitenlandse Zaken stelde vanuit de HGIS-middelen een aanzienlijk bedrag beschikbaar voor op Duitsland gerichte culturele activiteiten. Een door het Fonds Podiumkunsten voorgezeten werkgroep, waarin alle zes cultuurfondsen zitting hebben, kwam elke zes weken bijeen en beoordeelde nieuwe aanvragen en initiatieven. Het ging daarbij om Nederlandse programma's en presentaties die zoveel mogelijk aan de visie van de artistiek intendant werden getoetst; waar mogelijk werd paritaire financiering aan Vlaamse zijde gezocht. In Vlaanderen is zoals bekend het culturele landschap anders vormgegeven en bestaat er geen gelijkwaardige fondsenstructuur. Kunstenpunt, het Vlaams Architectuurbureau, het Vlaams Audiovisueel Fonds en de Vlaamse Erfgoed Bibliotheek hebben belangrijke bijdragen geleverd en op vergelijkbare wijze sterk samengewerkt om het programma inhoudelijk verder uit te bouwen.

Een volledig overzicht van het cultureel programma is te vinden in de bijlage Culturele evenementen.

THEATER – FONDS PODIUMKUNSTEN

Het alternatieve theater Künstlerhaus Mousonturm bood in september en oktober plaats aan het gastlandcafé (zie ook p.52). Mousonturm programmeerde ook het festival *Tolle Künste*, van 17 september tot 5 november 2016. Tijdens het festival waren voorstellingen te zien van o.a. Anne Teresa de Keersmaecker en Company Rosas, regisseur Johan Simons, de voorstelling *The Future of Sex* van Arnon Grunberg / Wunderbaum, het LOD-muziektheater en de Needcompany.

Kort voor de Frankfurter Buchmesse ging in het prestigieuze Schauspiel Frankfurt de Duitse encensering van Tom Lanoye's veelgeroemde *Königin Lear* in première. In Freiburg werd het even zo bejubelde stuk *Schlachten* van Tom Lanoye en Luuk Perceval opgevoerd. In het Staatstheater Mainz vond van 14-16 oktober het Jeugdtheaterfestival plaats, dat door ca. vijfhonderd mensen is bezocht. Het omvatte de volgende voorstellingen en presentaties:

- *Wenn du nur schnell genug rennst* (theater Artemis, Jetse Batelaan)
- *Zoo tun sie die Dinge* (het PALEIS, Randi De Vlieghe)
- *Als mein Vater ein Busch wurde* (Joke van Leeuwen)
- *Spinnerling* (Simon van der Geest)
- *Stückschreiben / STUKSchrijven* (FBM16, HETPALEIS en het Zuidelijk Toneel)
- symposium *Neue Impulse aus Flandern und den Niederlanden*.

Bij het project *Stückschreiben / Stukschrijven* volgde een aantal jonge auteurs (Maud Vanhauwaert, Rebekka De Wit, Renée van Marissing, Tom Struyf en Mustafa Kör) workshops van Heleen Verburg voor het schrijven van een tekst voor jeugdtheater. De teksten werden gepresenteerd in Tilburg, met workshops door Renée van Marissing en Rebekka De Wit, in het kader van een dag voor jeugdtheaterprofessionals. In Mainz vond de presentatie, zoals gezegd, plaats tijdens het Jeugdtheaterfestival. In Frankfurt presenteerde Maud Vanhauwaert een originele korte encensering, opgevoerd door twee acteurs van Staatstheater Mainz, met decor door een live tekenaar en projectie. Bij De Nieuwe Toneelbibliotheek verschenen de teksten in speciale uitgaven, die o.a. in de paviljoensboekhandel werden verkocht.

BEELDDE KUNST – MONDRIAAN FONDS EN KUNSTENPUNT

Het Museum für Moderne Kunst Frankfurt (MMK) opende groots met de overzichtstentoonstelling van Fiona Tan, *Geografie der Zeit*, tot stand gekomen met steun van het Mondriaan Fonds. In de bioscoop van het gastlandpaviljoen was tijdens de beurs een korte film over het werk van Fiona Tan te zien. Daarnaast waren er in het MMK kleinere exposities van Laure Prouvost en Willem de Rooij.

Het Städel Museum toonde de installatie *Die reine Notwendigkeit* van David Claerbout, een remake van *Jungle Book* zonder antropomorfe elementen, geprojecteerd op een groot scherm in de tuin van het museum. Claerbouts tentoonstelling trok op de openingsavond al ruim zeshonderd bezoekers en kreeg ook in het vervolg zeer ruime belangstelling.

Met steun van het Mondriaan Fonds organiseerde basis Frankfurt het uitwisselingsproject *Staat van de stad / Zustand der Stadt / State of the City*, een groepstentoonstelling met werk van Ghislain Amar, Stijn Van Dorpe, Ani Schulze, Karl Philips, Mirte van Duppen en Levent Kunt. Zij werkten drie maanden rond het thema 'stad' in een andere dan de eigen stad en presenteerden de resultaten van hun kunstenaarsresidenties in Rotterdam, Antwerpen en Frankfurt.

Museumlezingen

Een belangrijke bouwsteen van het concept van de zeven Duitse steden waren de museumlezingen. Op uitnodiging van het gastland kozen schrijvers een favoriet schilderij uit de collectie van een lokaal museum en hielden hierover een korte persoonlijke lezing. Het bleek in Duitsland een vernieuwend en zeer succesvol idee. De reeks museumlezingen ging van start op 20 maart in het Museum der Bildenden Künste in Leipzig. Susanne Jansen, Saskia De Coster, Murat Isik en Yves Petry verzorgden een rondleiding en een lezing bij enkele van de Nederlandse en Vlaamse meesters in de collectie. Verdere lezingen vonden plaats in het Kunstmuseum Bonn (Inge Braeckman en Micha Hamel); in de Hamburger Kunsthalle verzorgden Tom Van de Voorde en Ted van Lieshout in opdracht van ANKK lezingen voor kunsthistorici. Tijdens de Buchmesse waren er lezingen in het Städel Museum Frankfurt door Bregje Hofstede, Charlotte Van den Broeck, Gustaaf Peek, Aline Sax, Herr Seele en Mano Bouzamour, onder belangstelling van in totaal meer dan 120 personen. Op de laatste beursdag spraken David van Reybrouck en Ilija Trojanow met elkaar in MMK1, tegen de achtergrond van de tentoonstelling van Fiona Tan. In de Dresdner Kunsthalle lazen Joke van Leeuwen, Bibi Dumon Tak en Kathleen Vereecken voor een grote groep schoolkinderen bij de tentoonstelling *Das Paradies auf Erden: Flämische Landschaften von Bruegel bis Rubens* in meerdere bibliotheken in de stad. In Bozar Brussel kon het publiek na een lezing van Armando luisteren naar de auteurs Els Moors, Maarten van der Graaff, Peter Verhelst en Monika Rinck, bij de tentoonstelling *Facing the Future*.

De illustratoren Charlotte Dematons, Peter Goes en Ann de Bode waren te zien en te horen bij de tentoonstelling *Phantasie und Geschichte* in Bad Berleburg. Carll Cneut exposeerde tijdens het Internationales Literaturfestival Berlijn (ILB) in de Staatsbibliothek te Berlijn en in het Haus der Niederlande te Münster. In het Fotografie Forum Frankfurt was de tentoonstelling *Emmy's World* van de Nederlandse fotografe Hanne van der Woude te zien.

© Katarina Ivanisevic

Ilija Trojanow en David van Reybrouck in MMK1, tegen de achtergrond van de tentoonstelling van Fiona Tan.

FILM – NEDERLANDS FILMFONDS, EYE, MEDIAFONDS EN VLAAMS AUDIOVISUEEL FONDS

Het Deutsches Filmmuseum organiseerde tijdens de beurs het festival *Filme aus den Niederlanden und Flandern* (zie bijlage 1), met een groot aantal boekverfilmingen van Nederlandse en Vlaamse romans, in samenwerking met het Nederlands Filmfonds en EYE in Amsterdam. Een aantal Nederlandse en Vlaamse auteurs leidde de films in met een kort gemodereerd gesprek.

Zowel in 2015 als in 2016 organiseerde het Nederlands Filmfonds op de Buchmesse *Storydrive* (2015) en *A Book is a Film is a Game* (2016), waar contacten tussen Nederlandse, Vlaamse en Duitse filmproducenten en uitgevers tot stand kwamen; op deze dag vonden meer dan honderd meetings plaats.

Naar analogie van de succesvolle reeks ‘Hollandse Meesters’ werden 25 schrijversportretten vervaardigd door gerenommeerde regisseurs, in de reeks ‘Schrijven in de Lage Landen’ met belangrijke financiële steun van het Mediafonds en het VAF. Deze waren op de Buchmesse te zien en worden door zowel Canvas als AVROTROS uitgezonden, in Nederland gebeurt dat tijdens de Boekenweek 2017.

Het Zebra Poetry Film Festival Münster vertoonde een groot aantal Vlaamse en Nederlandse poëziefilms. De openingslezing werd verzorgd door Paul Bogaert; Mustafa Stitou droeg voor uit eigen werk. Voorafgaand vond het filmfestival *Halbtotale 2016* plaats, met boekverfilmingen uit Vlaanderen en Nederland, met onder meer *Hotel Nooteboom*, in aanwezigheid van en in gesprek met Cees Nooteboom.

ARCHITECTUUR – STIMULERINGSFONDS CREATIEVE INDUSTRIE EN VLAAMS ARCHITECTUURINSTITUUT

Het Deutsches Architekturmuseum Frankfurt bood plaats aan de tentoonstelling *Maatwerk / Massarbeit. Architektur aus Flandern und den Niederlanden*, een overzicht van de Vlaamse en Nederlandse architectuur van de afgelopen dertig jaar. Tijdens de tentoonstelling vond een seminar plaats, waaraan door jonge Nederlandse, Vlaamse en Duitse architecten werd deelgenomen, *Maatwerk* werd gecurateerd en gefinancierd door het Vlaams Architectuur Instituut, het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en DAM Frankfurt.

OVERIGE PROJECTEN

In de Paulinerkirche in Göttingen was van 7 oktober tot 18 december de expositie *CONN3CT* te zien, die de parallellen toonde tussen ‘mediatransitie’ in de zestiende eeuw en de huidige tijd, en historische stukken naast hedendaagse interactieve technologie. *CONN3CT* is een gezamenlijk project van de Vlaamse Erfgoedbibliotheek en de Koninklijke Bibliotheek Den Haag, waar de tentoonstelling later ook te zien zal zijn.

In de Theatertreff Münster werd op 15 november het *Citybook Münster* gepresenteerd. *Citybooks* (stadsgidsen die door literaire auteurs worden gemaakt) zijn een uitgave van DeBuren in Brussel; speciaal voor het gastlandschap zijn twee edities gemaakt over Karlsruhe en Münster. Het *Citybook Münster*, met bijdragen van Erik Lindner, Carmien Michels en Alida Bremer, werd op 21 oktober ook gepresenteerd op de Buchmesse en is verkrijgbaar via www.citybooks.eu. Het *Citybook Karlsruhe* met bijdragen van Maarten van der Graaff, Els Moors, Monika Rinck en João Tabarra wordt in 2017 op citybooks.eu gepubliceerd.

‘Op en rondom de Buchmesse zijn veel culturele activiteiten georganiseerd. (...) Al met al een prachtig resultaat van 2,5 jaar intensieve samenwerking met het Nederlands Letterenfonds, het Kunstenpunt, de DCMA groep en de Nederlandse ambassade in Berlijn.’

— Mayke Jongmsa, Mondriaan Fonds

‘Dit medium ziet er fantastisch uit, iedereen wil het uitproberen. Dit is een mogelijkheid om poëzie naar een groter publiek te brengen. Kinderen, jongeren en volwassenen die zich verliezen in gedichten; dat is niet alleen nieuw, maar een echte revolutie.’

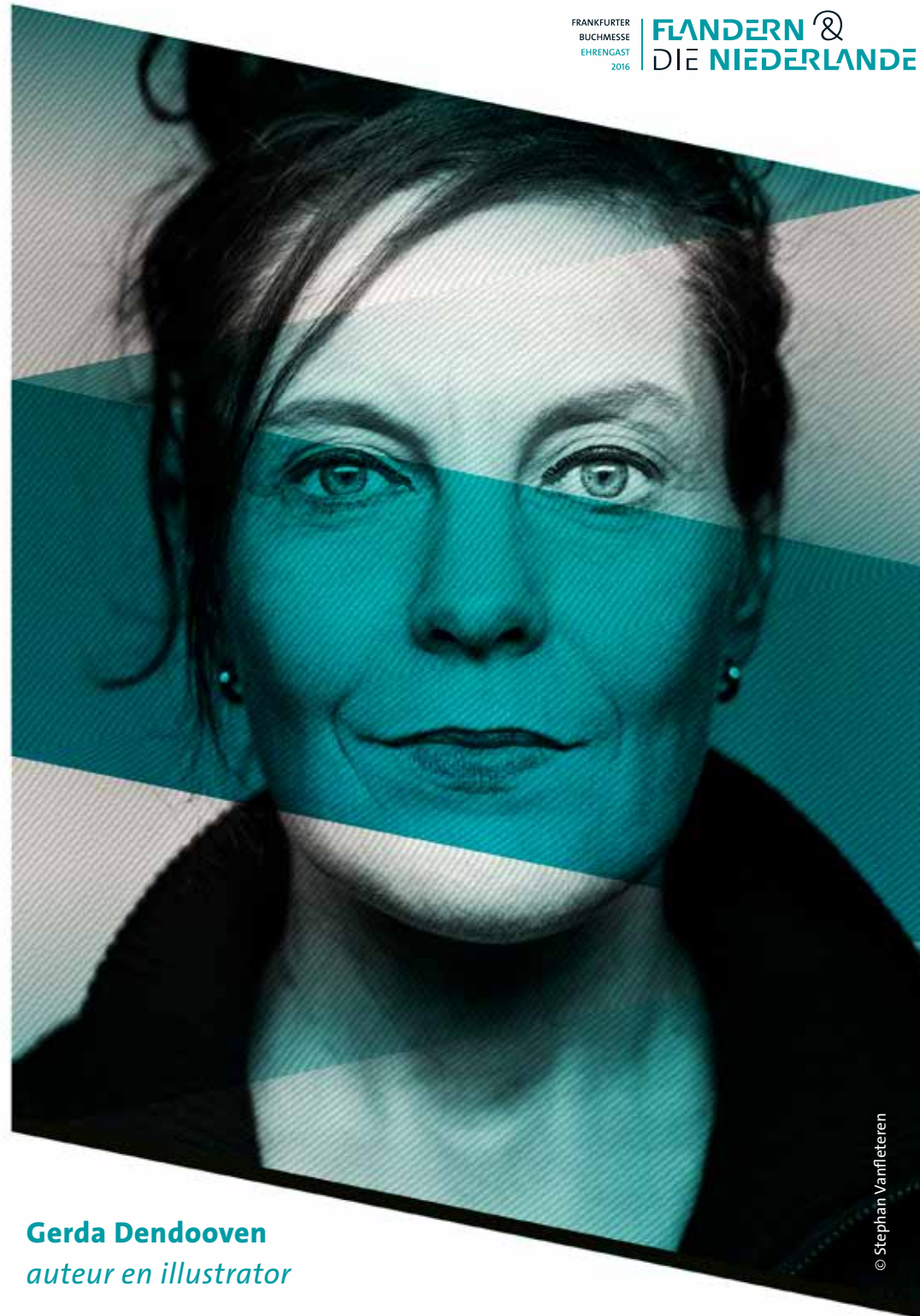
— Demian Albers en Jenny van den Broeke over *Lokroep* op Deutschlandradio, ‘Poesie als 360GradErlebnis’, 14 november 2016

‘Een kwart eeuw geleden begonnen de Duitse theatermakers zich bezig te houden met wat uit Nederland en Vlaanderen op de podia verscheen. (...) Sindsdien zijn dat wat aan dans, theater en alle mengvormen van kunstdisciplines die in de Lage Landen geproduceerd worden misschien nog wel een groter export product dan bier, haring en friet.’

— *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, ‘Kunst aus flachen Ländern’, 20 september 2016

‘Lannoo heeft voor het eerst afspraken moeten weigeren, vertelt Maarten Van Steenberg. ‘We zijn hier met 23 medewerkers en toch kunnen we niet iedereen te woord staan.’ ‘Bij Davidsfonds hetzelfde’, zegt uitgever Katrien De Vreese. ‘Ik heb normaal wel af en toe een gaatje in mijn agenda. Dit keer niet.’

— *Knack*, 22 oktober 2016

Gerda Dendooven
auteur en illustrator

4 HET LITERAIRE PROGRAMMA

DIT IS WAT WE DELEN: HET MOTTO

Het gastlandschap vond plaats onder het motto *Dit is wat we delen*. Dat bleek inhoudelijk een sterk concept en zelfs een statement. Het was ook een heldere manier om het samengaan van Vlaanderen en Nederland te verwoorden.

Om het Duitse publiek en de Duitse pers alle gelegenheid te geven kennis te maken met Nederlandse en Vlaamse auteurs en hun werk omvatte het *Ehrengast*-programma niet alleen de Buchmesse en de stad Frankfurt maar heel Duitsland en niet alleen de week van 19 tot en met 23 oktober maar vrijwel heel 2016. Het hele jaar door vonden activiteiten plaats op het gebied van literatuur en andere vormen van cultuur. Hiervoor werd aansluiting gezocht bij talrijke literaire en culturele organisaties in Duitsland: literaire festivals, literatuurhuizen, universiteiten, scholen, bibliotheken, theaters en musea. Deze reageerden enthousiast op de voorstellen van het gastland om gedurende het gehele jaar auteurs en andere kunstenaars uit Nederland en Vlaanderen in hun programmering op te nemen.

Daarbij lag de geografische focus op zeven steden: Keulen, Leipzig, Berlijn, Hamburg, München, Münster en Karlsruhe. Maar ook interessante initiatieven in andere steden werden omarmd, zoals het internationale stripfestival in Erlangen.

In totaal werkten de letterenfondszen samen met 73 literaire festivals en literatuurhuizen (zie ook opsomming partners op blz 206) in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk. Die partners stonden niet alleen open voor de grote, reeds bekende namen maar introduceerden ook nieuwe generaties auteurs. Alle genres werden daarbij vertegenwoordigd: fictie, non-fictie, kinder- en jeugdliteratuur, poëzie, graphic novel en virtual reality. Van december 2015 tot en met december 2016 vonden er in totaal 1.007 programma's plaats met ten minste 171 Nederlandse en Vlaamse auteurs (zie bijlage 5).

Dat de inzet is geslaagd, moge blijken uit de bezoekersaantallen van de vele evenementen en de respons. Er ging dit jaar geen week voorbij zonder aandacht voor Nederlandstalige literatuur in de Duitse pers.

© Katarina Ivanisevic

V.l.n.r. Koen van Bockstal (directeur Vlaams Fonds voor de Letteren), Sven Gatz (minister van Cultuur) en Marnix Verduyn (graphic novel auteur).

PUBLIEKSPROGRAMMA'S IN DUITSLAND DOOR HET JAAR HEEN

In de aanloop naar het gastlandjaar vonden al diverse programma's plaats, bijvoorbeeld de samen met gastland Indonesië georganiseerde reeks *From One Guest of Honour to Another* op de Frankfurter Buchmesse 2015.

Maar het officiële startpunt vormde Lit.COLOGNE, een van de drie grootste literaire festivals in Duitsland. Op 10 maart 2016 openden Connie Palmen en Saskia de Coster het festival én het gastlandprogramma met een spectaculair en goed bezocht optreden op het Literaturschiff in Keulen; zevenhonderd bezoekers stonden op de kade voor hen in de rij. In aansluiting daarop was er een *Zwischenstop*-programma met Nederlandse en Vlaamse auteurs bij de Nederlandse Ambassade in Berlijn. Later in maart traden twintig auteurs in alle mogelijke genres op tijdens de Leipziger Buchmesse en op talrijke podia in de stad tijdens Leipzig Liest! Ook de presentatie van het eerste speciaal voor het gastland gecreëerde virtual reality-werk, *Lokroep* van dichter Micha Hamel en Demian Albers (studio Apvis), trok op de beurs in Leipzig veel belangstelling.

Vanaf dat moment waren de Nederlandse en Vlaamse auteurs op alle belangrijke festivals vertegenwoordigd. Daarbij werd samengewerkt met de twee andere grote literatuurfestivals in Duitsland: het Internationales Literaturfestival Berlin (ILB) en het Harbour Front Literaturfestival in Hamburg; beide programmeerden ruim tien auteurs. Debutanten als Neske Beks en Michael Bijmens introduceerden hun werk op het European Festival of the First Novel in Kiel. Stripauteurs reisden naar de Internationaler Comic-Salon Erlangen. De Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen Köln stonden volledig in het teken van Nederlandse en Vlaamse kinderboekenauteurs, met een theatervoorstelling, een expositie en auteursbezoeken aan scholen en bibliotheken. Ook tijdens het White Ravens Festival in München was er begin juli veel aandacht voor Nederlandstalige kinder- en jeugdliteratuur. De dichters waren vertegenwoordigd op Poetry on the Road in Bremen en op het Poesiefestival Berlin. Te Berlin organiseerden de festivalmakers van Das Mag een leesclub op twaalf locaties, met schrijvers van de jonge generatie. Tegelijkertijd verbleven Saskia de Coster, Lize Spit, Niña Weijers en Bregje Hofstede een maand als writer-in-residence in Berlin.

In Frankfurt vond in de aanloop naar de Buchmesse een wekelijkse reeks *Philosophische Tisch*-avonden plaats, waarop het Duitse publiek zelf in gesprek kon gaan met auteurs van filosofische werken. Al vanaf najaar 2015 organiseerde de Goethe-Universiteit publieksavonden in de reeks *Auf zur Buchmesse*, met telkens een Nederlands-Vlaams schrijversduo. Twaalf Literaturhäuser in heel Duitsland programmeerden door het jaar heen een serie ontmoetingen van Duitse, Vlaamse en Nederlandse schrijvers, met als titel het gastlandmotto *Dies ist, was wir teilen*.

© Katarina Ivanisevic

Connie Palmen tijdens interview op het podium van televisiezender ARD op de Frankfurter Buchmesse.

Studenten Creative Writing uit Arnhem, Antwerpen en Frankfurt op het podium in Künstlerhaus Mousonturm.

© Katarina Ivanisevic

Ook na de Buchmesse ging het nog door met de programma's. In Münster vond eind oktober het Zebra Poetry Film Festival plaats, met boekverfilmingen en aandacht voor poëzie. In Karlsruhe waren er in november museumlezingen bij de tentoonstelling *Facing the Future*.

In het najaar organiseerden de fondsen in samenwerking met het agentschap Literatortest een boekhandelsactie, die tot het einde van het jaar doorliep en ruimte bood voor nog eens zestig lezingen van Vlaamse en Nederlandse auteurs in de Duitse boekhandel.

PROGRAMMA'S IN NEDERLAND EN VLAANDEREN

Om de wederkerigheid te bevorderen, zijn er programma's in Nederland en Vlaanderen geïnitieerd waarbij Duitse literatuur centraal stond. In maart 2016 ging de Nederlandse Boekenweek van start met Duitsland als thema. Deze werd door de CPNB georganiseerd onder het (aan Reinhard Mey ontleende) motto *Was ich noch zu sagen hätte*. In die week vond er een tournee door Nederland plaats van een aantal Duitse auteurs. Ook door het jaar heen bevorderden de fondsen evenementen met Duitse auteurs, onder meer in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Nijmegen, Groningen, Antwerpen, Gent en Brussel.

Zo vond er bij Bozar in Brussel een Duitse avond plaats met onder andere Kristine Bilkau en de vr-installatie *C.a.p.e. Drop-Dog* van CREW en dichter en schrijver Tonnus Oosterhoff. Samen met het Zentrum für Kunst und Medientechnologie organiseerde Bozar ook de expo *Facing the Future*, waarop Duitse, Nederlandse en Vlaamse schrijvers poëzie voordroegen bij hun favoriete schilderij. Vlaams Cultuurhuis De Brakke Grond organiseerde *Literatour*, een literaire fietstocht die twintig jongeren – afkomstig uit Nederland, Duitsland en Vlaanderen – samenbracht rond literatuur, muziek, poetry slam, woord en taal. Dit resulteerde in een serie creatieve producten, die zij op 22 oktober op de Messe presenteerden op het CB Lowlands Stage in hal 5.

Daarnaast droeg een uitgekend *writers in residence*-programma in Amsterdam, Brussel en Berlijn bij aan de onderlinge uitwisseling. Duitse auteurs en vertalers verplaatsten in 2015 en 2016 hun werkkamer wekenlang naar Amsterdam, Antwerpen of Brussel. Andersom vestigden Nederlandse en Vlaamse schrijvers zich tijdelijk in Berlijn en andere Duitse steden. 31 vertalers Nederlands-Duits werkten in de vertalershuizen in Antwerpen en Amsterdam. Ook resideerden 23 Duitse, Vlaamse en Nederlandse auteurs in schrijvershuizen in Nederland, Vlaanderen en Duitsland (zie bijlage 3).

De vele uitwisselingen inspireerden ook uitgevers: het voltallige team van het Duitse mairisch Verlag woonde een maand lang in Amsterdam en onderzocht al bloggend het Nederlandse en Vlaamse boekenvak. Omgekeerd trok uitgeverij Cossee een week lang naar Berlijn, waar men kantoor hield en Duitse collega's bezocht. Redacteur Irwan Droog blogde hierover voor Boekblad.nl.

PROGRAMMA'S IN DE REST VAN DE WERELD

Tijdens de belangrijke boekenbeurzen in Bologna, Londen en New York hielden de beide letterenfonds in samenwerking met de Nederlandse Ambassade en de Vlaamse Vertegenwoordiging informatiebijeenkomsten over het gastland. Het Amerikaanse *Publishing Perspectives* publiceerde september 2016 naar aanleiding hiervan een lang artikel: *12 Books Translated from Dutch and Flemish to Know Before Frankfurt*.

Het Edinburgh International Book Festival 2016 programmeerde acht Nederlandstalige auteurs: de Vlaamse schrijvers Tom Lanoye, Peter Terrin, Peter Verhelst, Annelies Verbeke en Geert Buelens stonden er met hun Nederlandse collega's Herman Koch, Kader Abdolah en Marcel Ruijters op het podium. Ze werden ondersteund vanuit de Vlaamse Vertegenwoordiging en de Nederlandse Ambassade, die ook een netwerkreceptie aanboden. Op 29 augustus volgde nog een speciale editie van het avondprogramma *Unbound*, waar Lanoye en Verbeke samen met een Schotse dj optraden.

Ook elders in het Verenigd Koninkrijk, en in Oostenrijk, Polen, Frankrijk, Tsjechië, Hongarije en Spanje organiseerden de Nederlandse ambassades en de Vlaamse vertegenwoordigingen optredens, lezingen en residenties. Een overzicht van al deze activiteiten is te vinden in bijlage 4.

NIEUWE VORMEN VAN LITERAATUUR

Van meet af aan hebben de letterenfonds zich ten doel gesteld om nieuwe wegen voor de literatuur te verkennen, met nieuwe formats en formules. In 2014 startten het Nederlands Letterenfonds en het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie twee pioniers-trajecten: 'Literatuur in Virtual Reality' en 'Literaire Games', waarin gevestigde makers uit de creatieve industrie en de literatuur gezamenlijk het experiment aangingen. Dit leidde tot de productie van twee nieuwe literaire games en vier literaire virtual reality-installaties, die in 2016 in Duitsland, Nederland en Vlaanderen aan het publiek zijn gepresenteerd.

De presentatie van het eerste vr-werk, *Lokroep* van dichter Micha Hamel en visual artist Demian Albers van studio Apvis, trok veel belangstelling op de Leipziger Buchmesse (maart 2016). Op de Frankfurter Buchmesse waren de vr-installaties te zien in het gastlandpaviljoen, bij de collectieve uitgeverstands in hal 5.0, bij ARTS+ in hal 4.1, en op de Agora, het grote binnenplein, terwijl de beursbezoeker de literaire games kon spelen in hal 4.2, die gewijd was aan kunst, educatie, innovatie en technologie. Alle werken zijn in drie talen, in het Duits, Engels en Nederlands beschikbaar. Een korte beschrijving van de zes nieuwe digitale projecten:

© Katarina Ivanisevic

Graphic Novel Battle op het podium van het theater van het gastlandpaviljoen met onder meer Herr Seele, Jeroen Funke (Lamelos) en Marnix (Nix) Verduyn.

© Katarina Ivanisevic

Vr in het Paviljoen

Puzzling Poetry

De app *Puzzling Poetry* van Studio Louter en dichter Lucas Hirsch laat lezers gedichten (van Remco Campert, Miriam van hee, Ruth Lasters en Lucas Hirsch) herscheppen. De uitdaging is om naast de betekenis van de woorden goed te kijken naar de ritmiek en de grafische verhoudingen. Het spelen met woorden leidt zo onverwacht tot een nieuwe, geconcentreerde manier van lezen. studiolouter.nl/projecten/puzzling-poetry

Winter is een mobile game, waarin de speler stap voor stap navigeert door een wereld van tiles (tegels). Per stap ontvouwt zich een verhaal, een innerlijke dialoog, waarvan de speler het verloop bepaalt. De frisse, strakke vormgeving van Happy Volcano is gecombineerd met het duistere literaire verhaal van Joost Vandecasteele. www.happyvolcano.com

In *Lokroep* combineren dichter Micha Hamel en visual artist Demian Albers van Studio Apvis poëzie en virtual reality tot een nieuwe totaalzintuigelijke kunstvorm die de toeschouwer gedurende vijf minuten in een andere wereld onderdompelt: een dromerige reis waarin verleiding gaandeweg een dwingend karakter krijgt. apvis.nl/lokroep/

Tafelgeheim van Jaap Robben en Sara Kolster is een vr-installatie voor twee personen die de kijker-luisteraar letterlijk laat ervaren wat literatuur volgens filosofe Martha Nussbaum in het beste geval vermag: je verplaatsen in het perspectief van een ander. sarakolster.com/Tafelgeheim-Out-of-sight

In *Diorama No. 4: Die Fernweh Oper* van vr-kunstenaar Daniël Ernst en de Vlaamse dichter Maud Vanhauwaert bezingt een reusachtige operazangeres haar onmogelijke liefde voor de mensheid. Als de toeschouwer plaats neemt, ontdekt hij dat zoals in een echt theater meerdere mensen de voorstelling gelijktijdig kunnen bezoeken en elkaar stilletjes bekijken. Revolutionair is dat de andere bezoekers zich letterlijk overal ter wereld kunnen bevinden, zolang ze maar een (multiplayer) vr-bril en internet hebben. theshoexdiorama.com

C.a.p.e. Drop-Dog van de Nederlandse dichter Tonnus Oosterhoff en het Vlaamse collectief CREW plaatst de toeschouwer in het hart van twee kortverhalen: 'Drop' en 'Dog'. Door de vr-bril waan je je in een andere ruimte en tijd en terwijl je wandelt, met hoofdtelefoon en trackers op de rug, ontwikkelt het verhaal zich. Het ononderbroken proces van kijken, voelen, luisteren en verplaatsen geeft het gevoel in twee verschillende, maar parallele werelden tegelijkertijd te zijn. crewonline.org/art/projects

Na de Buchmesse reisde *Puzzling Poetry* door naar festival Het Grote Gebeuren in Groningen, en in 2017 zal de game te zien zijn op het KVB Boekwerk-seminar in Amsterdam, in het Literatuurmuseum in Den Haag, het Passa Porta Festival in Brussel en De Nacht van de Poëzie in Utrecht. *C.a.p.e. Drop-Dog* was te ervaren tijdens festival Oerol op Terschelling, Cultura Nova in Heerlen, het BOZAR Electronic Arts Festival in Brussel, het Reality Research Festival Placc in Boedapest en het Next Level Festival in Düsseldorf, waarna het nog te zien zal zijn op het Poetry International Festival 2017 in

Rotterdam. Kort voor de Buchmesse werd *Tafelgeheim* genomineerd voor het Gouden Kalf, categorie Best Interactive, op het Nederlands Film Festival. De installatie beleefde daar ook haar première en was bovendien in oktober te zien in het Cinekid Medialab in Amsterdam. Op de 'speellijst' van *Tafelgeheim* staan verder het KVB Boekwerk-seminar in Amsterdam, het Passaporta-festival in Brussel en Nieuwe Types, Literatuurfestival Arnhem. *Lokroep* beleefde zijn Nederlandse première bij de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en was vervolgens te beleven tijdens het Zomerparkfeest in Venlo, tijdens Gogbot in Enschede, het Playgrounds festival in Breda, de schouwburg van Amsterdam en Het Grote Gebeuren in Groningen. Daarnaast reisden Hamel en Apvis af naar de Literaturlage Zofingen in Zwitserland, ook staat *Lokroep* geprogrammeerd voor De Nacht van de Poëzie 2017. Het Cinekid Medialab te Amsterdam en het Nederlands Film Festival in Utrecht hielden in september een sneak preview van *Diorama No. 4: Fernweh Opera*. De literaire game *Winter* is winnaar van de Belgian Game Award 2016, categorie Best Mobile Game, en is geselecteerd voor WordPlay London at the British Library op 19 november 2016. *Winter* zal in 2017 te spelen zijn tijdens het internationale literatuurfestival Passa Porta in Brussel.

Op het YouTube-kanaal Ehrengast FBM16 zijn korte video's te zien van de presentaties van de literaire games en virtual reality-werken op de Buchmesse. De *Puzzling Poetry*-app is voor iedereen gratis beschikbaar (voor iOS en Android).

PROGRAMMA'S TIJDENS DE FRANKFURTER BUCHMESSE

De Buchmesse werd op dinsdagnamiddag 18 oktober geopend in aanwezigheid van zo'n 1.500 genodigden. Onder de sprekers bevonden zich onder meer de Vlaamse minister-president Geert Bourgeois en de Nederlandse minister Jet Bussemaker. Arnon Grunberg en Charlotte Van den Broeck droegen namens het gastland een indrukwekkende dialoog voor, die na afloop aan het publiek werd uitgedeeld in een mooi vormgegeven boekwerkje getiteld *Ohne Nabel / Without Belly Button / Zonder navel*.

Aansluitend werd het Vlaams-Nederlandse gastlandpaviljoen onder grote belangstelling van de internationale pers geopend door de Nederlandse en Belgische koningen. Koning Willem-Alexander en Koning Filip wisselden als openingshandeling het verzameld werk van Slauerhoff en Elsschot uit – klassieke auteurs die overigens beiden in het Duits zijn vertaald en recentelijk herdrukt.

Tijdens de Buchmesseweek waren er programma's in het theater in het gastlandpaviljoen en op de Agora. In de hal met educatieve uitgeverij werden doorlopend de twee literaire games gedemonstreerd. Het door Centraal Boekhuis gesponsorde CB Lowlands Stage in Hal 5, in het midden van de Vlaamse en Nederlandse uitgeverijen, bood de uitgeverij ruimte voor presentaties; ook presenteerde KVB Boekwerk hier haar eerste monitor. In totaal vonden er op de Buchmesse en in de stad 451 programma's plaats en waren er 99 auteurs aanwezig; van hen reisden er 72 op uitnodiging van de beide letterenfonds

naar Frankfurt en 27 op uitnodiging van hun Duitse en/of Nederlandse of Vlaamse uitgever(s).

Gastlandpaviljoen

Het ontwerp van het Nederlands-Vlaamse gastlandpaviljoen op de Buchmesse, met een oppervlakte van 2.300 m², was van architectenbureau The Cloud Collective. Het paviljoen omvatte een theater met een zich steeds vernieuwend literair programma, een bioscoop die auteursportretten vertoonde van gerenommeerde Nederlandse en Vlaamse regisseurs, exposities, (literaire) virtual reality van Daniël Ernst en CREW en een atelier waarin dagelijks een unieke uitgave werd gemaakt van het tijdschrift *Parade*. In de open ruimte kon het publiek genieten van de onverwachte rust op de zo hectische boekenbeurs. Op het 'strand' waren schatten te vinden: in vitrines die subtiel in de bakstenen vloer waren ingebouwd was een expositie te zien met attributen uit en foto's van werkkamers van een twintigtal schrijvers en illustratoren, waaronder bijvoorbeeld Peter Verhelst en Saskia de Coster, de zogenoemde Wunderkammer. Op de fluisterstoelen werd desgewenst een gedicht in het oor van de bezoeker gefluisterd door de Poëziefluisteraars.

The Cloud Collective ontleende de ruimtelijke opzet van het paviljoen aan het landschap van de Lage Landen, dat wordt gekenmerkt door de continue afwisseling van vlakke landschappen en compacte stedelijke clusters. The Cloud Collective koos ervoor een serie open kamers te ontwerpen waarin de verschillende tentoonstellingen geëxposeerd werden. Afscheiden en tegelijkertijd verbonden door semi-transparante wanden. Deze opzet nodigde het publiek uit om de werken en gebeurtenissen in een nieuw perspectief en in relatie tot elkaar te zien. Grenzend aan de kamers bevond zich de verstilde en landschappelijke ruimte waarin de bezoeker kon zitten, rondstruinen en bezinnen op de drukke beurs. De combinatie van compactheid, nabijheid en interferentie enerzijds, en weidsheid, rust en openheid anderzijds resulteerde in een specifieke Vlaams-Nederlandse tentoonstellingstypologie.

The Cloud Collective wilde het paviljoen een plek laten zijn waar de zintuiglijke ervaring centraal staat, vormgegeven door vooruitstrevende technieken. Zo gaf de ruw gebakken stenen vloer een subtiel tikkend geluid bij het bewandelen. De semi-transparante tentoonstellingswanden toonden en verhulden tegelijkertijd de diverse tentoonstellingsonderdelen. De oppervlakken van de plastic wanden vervormden in het voorbijgaan het licht en zicht, waardoor voor de bezoekers een caleidoscopische ervaring ontstond. Bovendien werden de wanden zo ontworpen dat ze volledig te demonteren en hergebruiken zijn. Ook het 72 meter lange projectiescherm bood een prikkelende zintuiglijke ervaring. Op ooghoogte werd hier de horizon geprojecteerd, het centrale thema dat refereerde aan de ruimte en rust van de Noorzeekust; daaroverheen verschenen dichtregels in het ritme van het getij.

Theater

In het theater van het gastlandpaviljoen is gekozen voor een snelle en horizontale programmering. Zo werd – met succes – aansluiting gezocht bij de drukke afspraken-schema's van de internationale uitgevers op de beurs. Elk halfuur startte een nieuw programma. Een groot deel van de 72 door de letterenfondsden naar Frankfurt genodigde auteurs kon zo aan bod komen in dit theater. Ook de helderheid van de horizontale programmering bleek effectief, veel bezoekers keerden dagelijks op hetzelfde tijdstip terug. In totaal vonden hier van 19 tot en met 23 oktober 64 programma's plaats, die circa 5.000 bezoekers trokken.

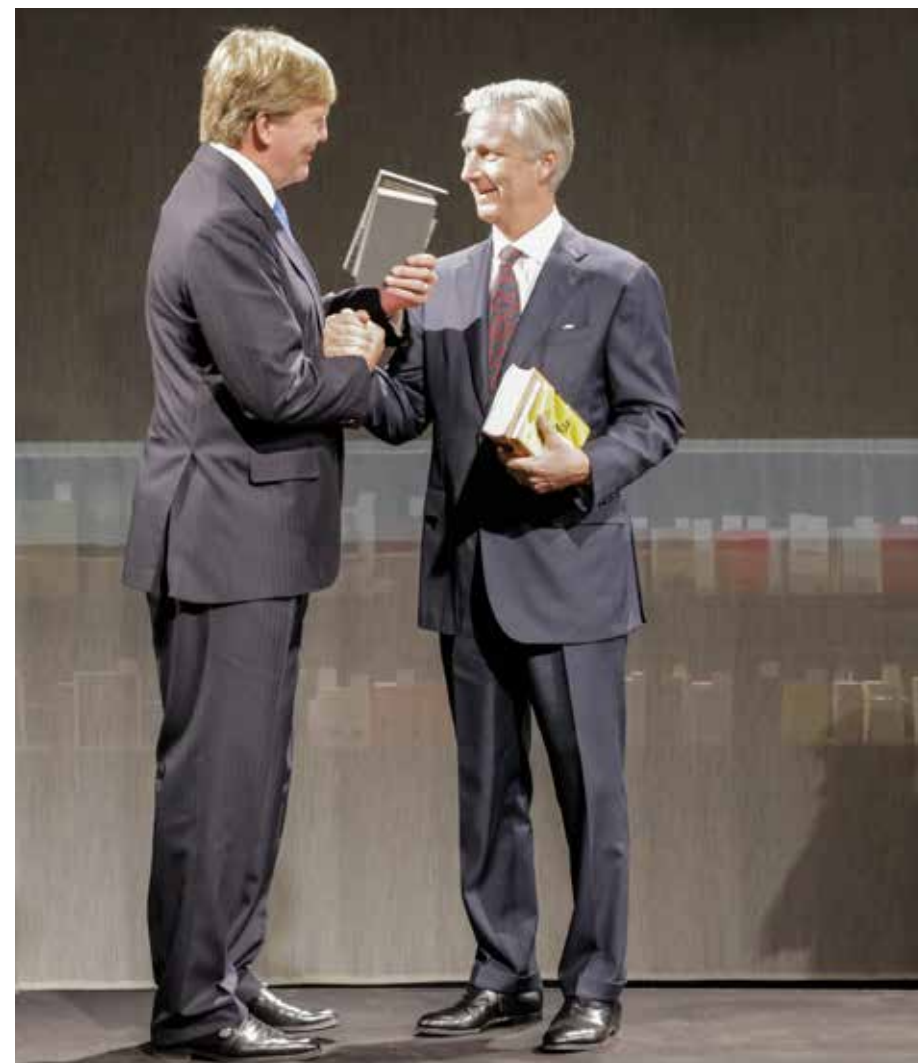
Dankzij de inspanningen van veel Vlaamse en Nederlandse auteurs om hun beheersing van het Duits naar een hoger plan te tillen, konden veel programma's in het Duits plaatsvinden; in andere gevallen was Engels de de podiumtaal en waren er simultaantolken en koptelefoons voor de bezoekers aanwezig. Door de uitstekende taalkennis van de meeste auteurs heeft het publiek weinig gebruikgemaakt van deze service. Dichters droegen in hun eigen taal voor, daarbij werd de Duitse vertaling geprojecteerd.

De formats waren divers: één-op-ééngesprekken, schrijversduo's en gesprekken met drie auteurs. Er waren ook voordrachtsprogramma's met muziek en poëzie. Verder waren er programma's waarvoor de auteurs in opdracht een tekst hadden geschreven: een TEDx Talk over het thema Change, of een ode van een jonge auteur aan een recent in het Duits vertaalde klassieker (Tribute). Een van de vele hoogtepunten vormde de graphic novel battle: een live tekenwedstrijd tussen een team van Duitse en gastlandillustratoren.

Vanaf 17.00 uur was het Happy Hour in het paviljoen, waar uitgevers en schrijvers welkom waren om met een glas in de hand de werkdag af te sluiten. Ook werd hier iedere middag een groepsfoto van alle aanwezige auteurs gemaakt. Het Happy Hour werd dagelijks bezocht door vijf- tot zevenhonderd mensen.

Parallel vond in het theater dagelijks de live-uitzending van de Vlaamse radiozender Klara plaats, met interviews en reportages vanaf de beursvloer.

Op zaterdag 22 oktober, in aansluiting op het Happy Hour, reikten Jan Peumans, voorzitter van het Vlaams Parlement, en Agnes Wolbert, voorzitter van de Vaste Kamercommissie voor OC&W van de Nederlandse Tweede Kamer, de Else Otten Übersetzerpreis uit aan Annette Wunschel voor haar Huizinga-vertalingen. Een ode aan de vertaler – de onmisbare schakel in onze reis naar de hoofden en harten van de Duitse lezers. Een korte video van de prijsuitreiking kan worden bekeken op het YouTube-kanaal Ehrengast FBM16.

De koningen openen het gastlandpaviljoen door elkaar een boek te overhandigen: Koning Filip kreeg het Verzameld Werk van J.J. Slauerhoff, Koning Willem-Alexander kreeg het oeuvre van Willem Elsschot cadeau.

Elders op de Buchmesse

Ook op talrijke andere plekken op het terrein van de Buchmesse was het gastland zichtbaar met diverse programmaformats (zie hiervoor ook bijlage 7 en 8). Op het middenplein van het beursterrein, de Agora, was het gastland prominent aanwezig met meerdere presentaties:

- De *Kinky & Cosy Experience*, een multimediale presentatie van de Vlaamse stripauteur Nix, gebaseerd op zijn stripfiguren en gehuisvest in een opvallende container. Deze expositie trok tijdens de beursdagen veel bekijks en er stond bijna permanent een rij belangstellenden. Naar schatting 3.200 personen hebben *Kinky & Cosy* bezocht.
- *Het Grunberg Lab*. In een van de drie ‘wikkelhuisjes’, opvallende houten cabines van de Amsterdamse firma Fiction Factory, was dit lab gevestigd – een project van de auteur Arnon Grunberg, de Vrije Universiteit Amsterdam en Singel Uitgeverijen. Bezoekers konden hun hersenactiviteit laten meten terwijl zij *Het bestand* van Grunberg lazen en kregen daarvan een klein rapport mee.
- De vr-installatie *Tafelgeheimen* van Jaap Robben en Sara Kolster, in een tweede wikkelhuisje (zie ook p.43).
- De schrijversportretten in een doorlopend filmprogramma, te zien in een kleine bioscoop in het derde huisje (zie ook p.31).
- De Boekendokter, die praktijk hield in de ruimte ernaast: auteurs en vertalers verstrekten leesadviezen aan het publiek. Elke ochtend maakte Marc Barteling van *Why I Love This Book* op de Agora korte films, waarin beursbezoekers zelf als ‘boekendokter’ hun favoriete boeken mochten presenteren. Enkele voorbeelden hiervan zijn te bekijken op het YouTube-kanaal Ehrengast FBM16.
- Optredens van verschillende kinderboekenauteurs en dichters in de Lesezelt – de ronde spiegel tent op de Agora (zie hiervoor ook bijlage 7).

Op de eerste ochtend van de boekenbeurs onthulde minister Jet Bussemaker, in aanwezigheid van onder meer de dichters Anneke Brassinga en Oswald Egger, op de Agora zeventien Frankfurter vuilnis- en veegwagens die waren getooid met Nederlandse, Vlaamse en Duitse dichtregels. Het project, genaamd *Poesie und Müll*, was een initiatief van Poetry International Rotterdam. In Rotterdam kan men al enkele decennia poëzie lezen op de vuilniswagens. Frankfurt is de eerste buitenlandse stad die dit succesvolle project overneemt. Het Kulturamt van de stad Frankfurt en de Frankfurter vuilnisophaaldienst (FES) zijn van plan dit initiatief ook in de toekomst voort te zetten en in de aanloop naar de Frankfurter Lyriktag in juni 2017 verder uit te bouwen. Ook festivaldirecteuren in Hamburg en Berlijn toonden interesse om dit mooie project in hun steden te introduceren.

Op het CB Lowlands Stage in hal 5 vonden doorlopend programma’s plaats, verzorgd door uitgevers en andere partnerorganisaties. In totaal waren er 58 programma’s, waar zo’n duizend bezoekers op afkwamen (zie bijlage 8).

Op de door Duitse uitgevers felbegeerde Blauwe Sofa nam een recordaantal van in totaal tien gastlandauteurs plaats. Dit dagelijkse programma werd op de beurs gezien door zo’n tweeduizend bezoekers en is tevens uitgezonden door ZDF. De interviews met Saskia De Coster, Margriet de Moor, Joost de Vries, Leon de Winter, Arnon Grunberg, Geert Mak, Ernest van der Kwast, Connie Palmen, David Van Reybrouck en Herman van Veen kunnen online worden bekeken op das-blaue-sofa.de/autoren.

Het gastlandschap stond ook internationaal in de belangstelling. Dagelijks vonden er in het paviljoen en op de beurs ruim tien rondleidingen plaats met diverse internationale delegaties, studenten en andere geïnteresseerden.

Beurs en gastlandpaviljoen werden bezocht door Nederlandse en Vlaamse politieke delegaties, waaronder vertegenwoordigers van de cultuur- en onderwijsministeries, parlementsleden, de volledige commissie cultuur en de voorzitter van het Vlaams Parlement.

Verder was er een studentenprogramma ontwikkeld voor 21 aanstaande boekenvakkers uit Nederland, Vlaanderen en Duitsland. Deze studenten aan de Universiteit van Amsterdam, Hogeschool van Amsterdam, HTWK Leipzig en HdM Stuttgart werkten op de beurs samen aan enkele opdrachten en legden de basis voor hun toekomstige professionele netwerk.

In de stad

In de stad Frankfurt vonden in de beursweek tal van programma’s en evenementen plaats, die minstens een uur duurden, zodat de auteurs de kans kregen wat meer de diepte in te gaan.

Deze programma’s waren deels door het FBM16-team georganiseerd en deels door uitgevers, in samenwerking met het festival Open Books (op initiatief van het Kulturamt van de gemeente Frankfurt). Het betrof veelal één-op-één lezingen van fictie- en non-fictieauteurs. Een nieuw onderdeel van dit jaarlijkse festival was een programma in galerie Heussenstam, waar Nederlandse en Vlaamse illustratoren samen met hun Duitse en internationale collega’s werden geprogrammeerd. Van de galerie zijn geen bezoekersaantallen bekend; de lezingen van Vlaamse en Nederlandse auteurs tijdens het Open Books festival zijn door 860 belangstellenden bezocht.

Op de maandagavond voorafgaand aan de beurs opende het Haus am Dom een door Gert Jan Pos gecureerde tentoonstelling met werken van alle in Frankfurt aanwezige illustratoren, graphic novelists en stripauteurs, in aanwezigheid van Joost Swarte en Randall Casaer, die in woord en beeld de Nederlandse en Vlaamse illustratorenscene tekenden.

Gedurende alle beursdagen was er, in samenwerking met Lothar Ruske van het Literaturbahnhof, een dagelijks gastlandprogramma. Daar trad telkens een duo op van Vlaamse en Nederlandse auteurs van de nieuwe generatie, zorgvuldig geselecteerd op verwantschap en thematiek.

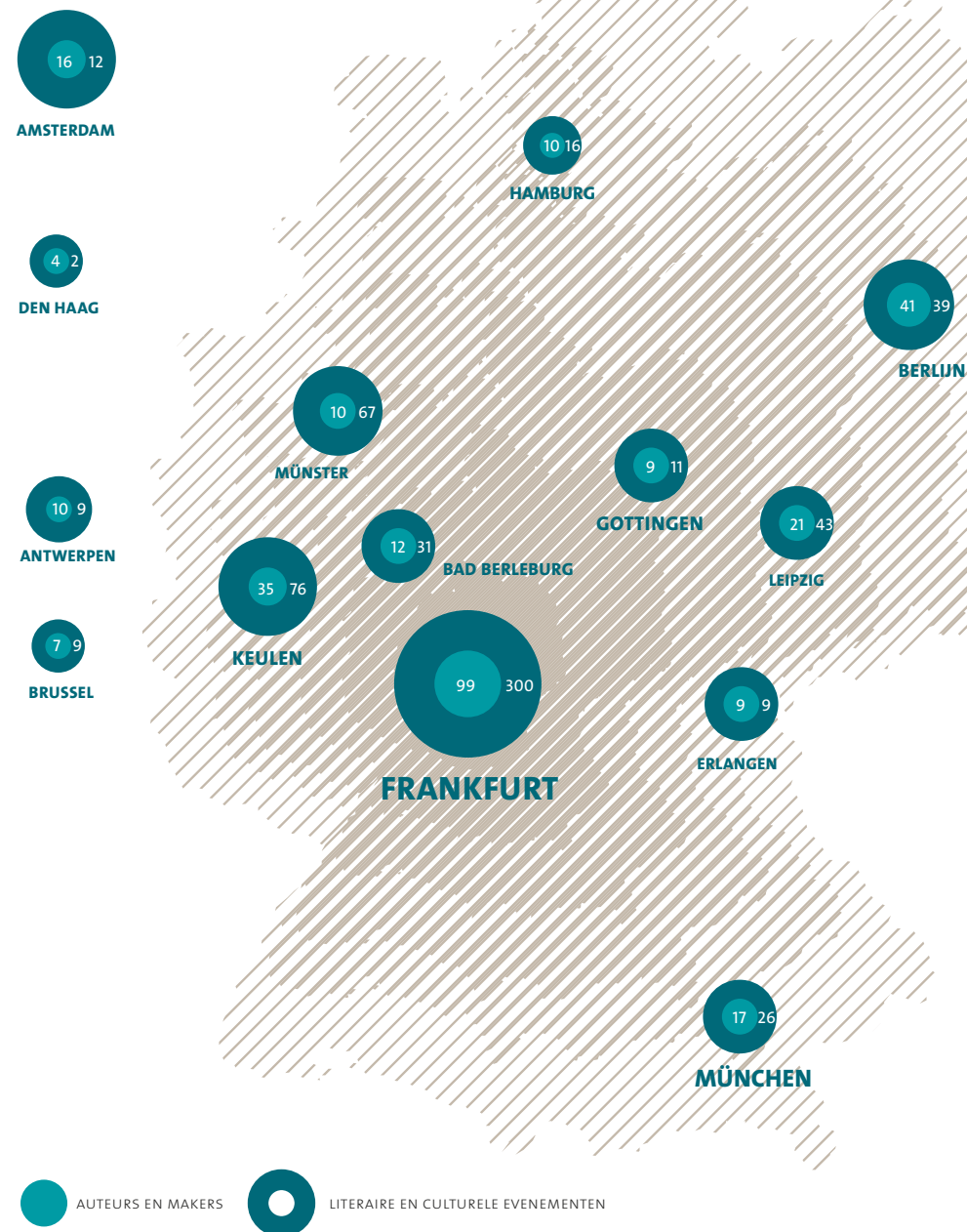
De stadsbibliotheek had in verschillende filialen, verspreid over de stad, veel auteurs van kinderboeken, romans en non-fictie te gast in een gezamenlijk opgezette reeks schrijvers-ontmoetingen. De Europese school in Frankfurt nodigde drie schrijvers uit voor een geslaagde ontmoeting met hun leerlingen.

Het Literaturhaus in Frankfurt had woensdagavond Cees Nooteboom te gast. Op zaterdagavond was er een feestavond waar uitbundig werd gedanst op de plaatjes die uitgever Vic van de Reijt en auteur Arnon Grunberg draaiden. Mensen stonden lang in de rij om binnen te komen.

In het eerder (op p.28) genoemde Künstlerhaus Mousonturm werd een gastlandcafé ingericht, inclusief Vlaams-Nederlandse leestafel en menukaart. Op donderdagavond presenteerden studenten van de schrijfopleidingen van drie Nederlandse en Vlaamse kunstacademies zich op het podium. Aansluitend was er het feest van de letterenfonden. Op vrijdagavond was er een goed bezochte poëzieavond, georganiseerd in samenwerking met het Hessische Literaturforum en de dichter/moderator Dirk Hülstrunk, die zijn gasten eerder die middag had getrakteerd op een lunch met stadswandeling door Frankfurt. De avond werd afgesloten met een optreden van de uitgeversband Half on Signature.

Op de laatste zondagochtend van de beurs vonden in het Haus am Dom twee diepgravende interviews plaats met Stefan Hertmans en Arnon Grunberg.

Impressie van aantal auteurs en literaire en culturele evenementen in de steden in Duitsland, Nederland en Vlaanderen

‘Nederland en Vlaanderen kunnen terugkijken op een bijzonder geslaagde aanwezigheid op de Frankfurter Buchmesse 2016. Een goed gekozen en aansprekend thema (Dit is wat we delen), een fraai ontworpen paviljoen met inspirerende activiteiten, meer dan 300 literaire titels vertaald in het Duits, meer dan 450 Neuerscheinungen, meer dan 70 auteurs aanwezig op de beurs en meer dan 400 Vlaams-Nederlandse literaire en culturele activiteiten in Frankfurt en ver daarbuiten.’

— Minister Jet Bussemaker, OC&W

‘Niña Weijers is de nieuwe Nooteboom en Mulisch tegelijk. En het heeft effect dat ze hier rondloopt, dat vinden de Duitsers leuk.’

— Adriaan van Dis, auteur

‘Bestaat er zoiets als typisch Nederlandse literatuur? Of is de identiteit van een land niet af te lezen aan een boek? (...) Adriaan van Dis: ‘Wat ik hoor, is dat we als klein land graag over de grens kijken. We laten veel van buiten toe, noem het betrokkenheid. Geen politieke, maar menselijke. Onze verplaatsingskunde, daar zijn we goed in.’ (...) Hans-Maarten van den Brink: ‘De Nederlandse letteren zouden calvinistisch zijn, las ik onder meer. Eerlijk gezegd zie ik dat niet zo. Ik zie eerder iets licht oppervlakkigs, waardoor er als vanzelf ook humor de Nederlandse letteren binnensluipt.’

— *Trouw*, 20 oktober 2016

‘Naast de Nederlandse literatuur zal Tsead Bruinja in Frankfurt het Fries aan de man brengen. Daartoe wordt zijn boek *Stofsûgersjongers* met negen andere Friese titels in de schijnwerpers gezet. Mede om die reden reist een Friese delegatie naar Frankfurt, onder anderen met Anne Feddema, Willem Schoorstra en Eeltsje Hettinga.’

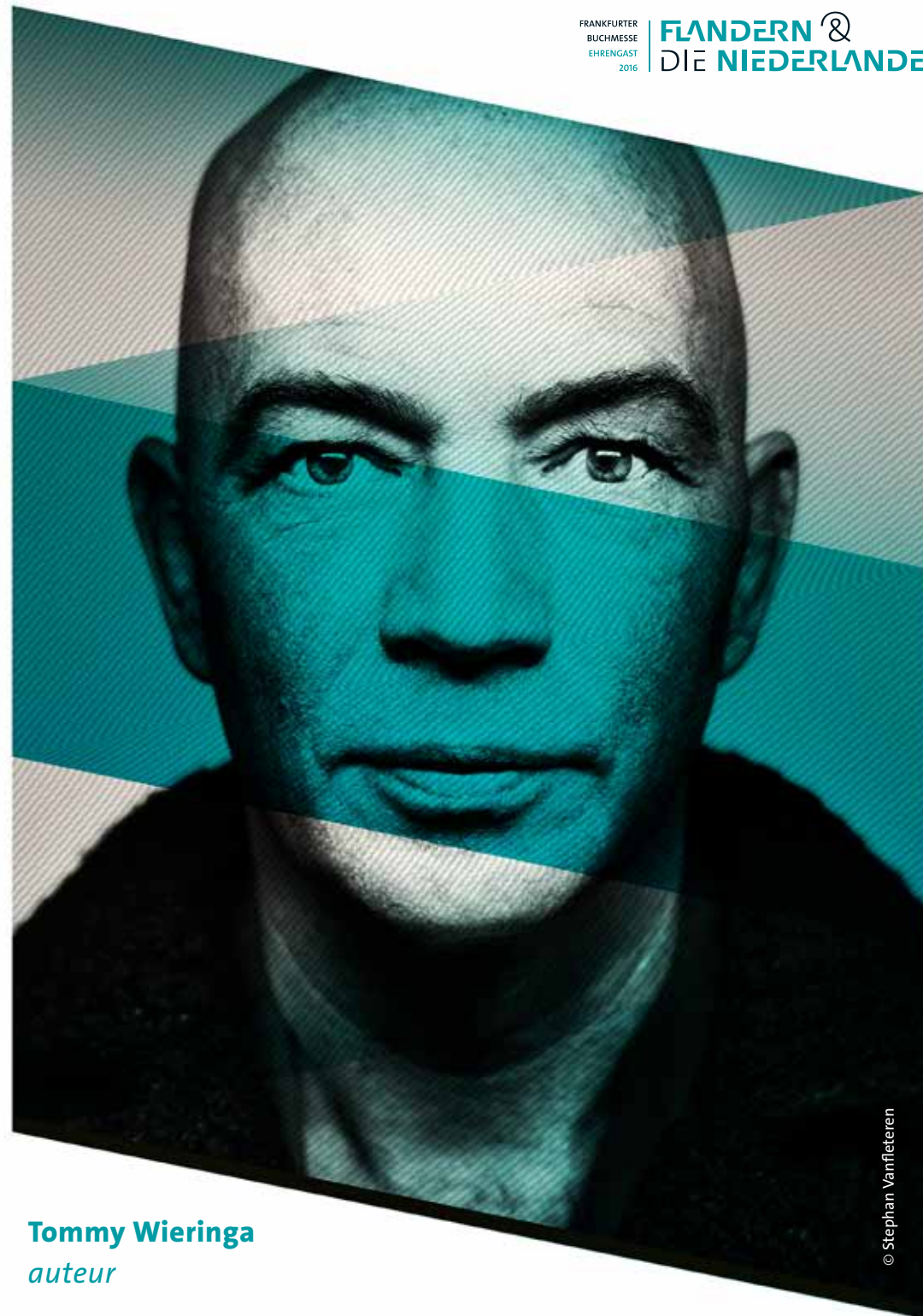
— *Dagblad van het Noorden*, 19 oktober 2016

‘Het was fantastisch: altijd goed bezochte evenementen, een geïnteresseerd publiek voor de Nederlandstalige literatuur, de auteurs waren stipt en erg tevreden, boeken werden verkocht en gesigneerd. Ik heb met heel veel plezier met het FBM16-team gewerkt.’

— Lothar Ruske, organisator ‘Literaturbahnhof’

‘Ik ben onder de indruk van de daadkracht van het Belgisch-Nederlandse team. Ik heb al veel kleine taalgebieden als gastland aan het werk gezien: de Finnen, de Catalanen, IJsland. Jullie aanpak is fris en het innovatiefst van allemaal.’

- Christopher Maclehose in *De Tijd*, 20 oktober 2016

Tommy Wieringa
auteur

5 COMMUNICATIE

DOELSTELLINGEN

De communicatiestrategie had tot doel in Duitsland een blijvende indruk van de literatuur en cultuur uit de Lage Landen achter te laten bij het boekenvak, de pers en een breder publiek. Essentieel was daarbij de vraag hoe deze brede en abstracte boodschap kon worden omgezet in aantrekkelijke en inhoudelijke (deel)verhalen.

Artistiek intendant Bart Moeyaert vertaalde het grote verhaal van het gastland in de metafoer van de golf. De golf die symbool staat voor de zee die Vlaanderen, Nederland en Duitsland verbindt. De golf die het land overspoelt en schatten achterlaat op het strand. De tagline *Dit is wat we delen* leverde een beklijvende en meerduidige boodschap die de lading van het complexe verhaal wist te dekken, en die ook een basis bood voor een meer inhoudelijke dialoog.

DOELGROEPEN

De Frankfurter Buchmesse bereikt een bijzonder breed publiek, bestaande uit Duitse en internationale professionals en consumenten. Behalve dit publiek vormden voor het gastland onze Nederlandstalige media en het eigen boeken- en letterenvak een belangrijke doelgroep in de communicatie.

1. **Professioneel publiek:** 170.000 professionals uit 132 landen
 Uitgevers – Duits én internationaal
 Boekhandels – Duitstalig gebied
 Literaire organisaties – Duitstalig gebied
 Pers – Duits en internationaal, vakpers en algemene pers (meer dan 9.000 geaccrediteerde journalisten)
2. **Eindconsumenten:** 100.000 bezoekers tijdens de twee publieksdagen
 De impact van de Frankfurter Buchmesse op het Duitse literaire en culturele leven is groot. Alle media, waaronder ook ARD, ZDF en alle grote kranten, zijn prominent en permanent aanwezig tijdens de vijf beursdagen. Zij bieden doorlopend inhoudelijke programma's aan (lezingen, interviews, debatten), die ook live worden uitgezonden. Zo bereikt de Buchmesse in Duitsland alle woonkamers,

boekenwinkels en het hele literaire landschap. Marketing en promotieacties, voor het werven van abonnees bijvoorbeeld, vinden slechts in de marge plaats.

3. Pers en literair publiek uit het Nederlandse taalgebied

De impact van een gastlandoptreden op de Frankfurter Buchmesse kan vergeleken worden met die van het festival van Cannes op de filmwereld en die van de Biënnale van Venetië op de beeldende kunsten. Een unieke kans om de literaire productie van eigen bodem ook in het eigen taalgebied in de kijker te plaatsen.

De leidraad uit het bidbook en de goed gestructureerde internationale contacten van het Nederlands Letterenfonds en het Vlaams Fonds voor de Letteren maakten het niet alleen mogelijk het gastland te presenteren in alle literaire genres (proza, poëzie, kinder- en jeugdliteratuur, non-fictie, graphic novel), maar ook via de cultuur en creatieve industrie van Vlaanderen en Nederland. Zelfs met een omvangrijk programma slaagden we erin om een scherpe inhoudelijke focus te bereiken. Pers, boekenvak en publiek werden dan ook op maat en op een persoonlijke manier geïnformeerd.

Vanaf voorjaar 2015 werd de communicatiestructuur uitgebouwd. Via aanbestedingen werden gespecialiseerde, sterke partners aangetrokken, met de nodige knowhow om het verhaal van het gastland in de praktijk om te zetten. Het Nederlandse ontwerp bureau Dog and Pony werd geselecteerd om de visuele identiteit te ontwikkelen. Voor de website werd in zee gegaan met Group 94/Mortierbrigade. Tot slot vond het FBM16-team in Artefakt Kulturconcepte een pr-partner voor het Duitse taalgebied.

VISUELE IDENTITEIT

De identiteit die Dog and Pony ontwikkelde, leende zich bij uitstek voor het organisch opbouwen van de golf die langzaam aan kracht wint en haar hoogtepunt bereikt tijdens de Frankfurter Buchmesse in oktober 2016. Deze criteria waren daarbij van belang:

- Kosmopolitische uitstraling;
- Vooruitstrevend in zijn toepassingen;
- Interactief door beweging, door het inzetten van een moiré-effect;
- Zintuiglijke beleving;
- Dynamisch;
- Verwondert, intrigeert en biedt nieuwe ontdekkingen bij herhaaldelijk zien.

De visuele identiteit kreeg extra betekenis door tien auteursportretten, gemaakt door Stephan Vanfleteren: tien literaire boegbeelden, zorgvuldig gekozen, met aandacht voor

evenwicht in literaire genres en diversiteit. Het resultaat was een tastbare campagne die focuste op de kern van het verhaal: auteurs en hun werk bij het publiek brengen. Zowel bij de pers als het publiek viel deze gewaagde, eerlijke en directe aanpak in de smaak.

PUBLICATIES

In de loop van het jaar verzorgde Dog and Pony voorts een reeks publicaties, waaronder de brochure met *Neuerscheinungen* voor de Duitse boekhandel en vele andere geïnteresseerden en het tweetalige programmaboek. (Een overzicht van alle drukwerk en publicaties is te vinden in bijlage 9.)

Daarnaast zijn in het kader van het gastlandjaar door verschillende partners zes bijzondere uitgaven geïnitieerd: zowel Das Mag als BNO brachten in het kader van het gastlandjaar een speciale uitgave van hun tijdschriften. Het themanummer van *Dude*, het blad van de beroepsorganisatie van Nederlandse ontwerpers, werd kort voor de Buchmesse gelanceerd en onder meer via de schrijverstrein en op de Buchmesse verspreid. Das Mag presenteerde in samenwerking met mairisch Verlag bij het Lesefest in Berlijn (juni 2016) een eenmalige Duitstalige uitgave van hun tijdschrift met daarin verhalen, essays en gedichten van veel jonge Nederlandse en Vlaamse auteurs en enkele 'bekende' schrijvers. Deze bevat vertalingen van werk van Lize Spit, Joost de Vries, Maartje Wortel, Daan Heerma van Voss, Bregje Hofstede, Wytske Versteeg, Jan Postma, Peter Terrin en Maud Vanhauwaert, Herman Koch, Saskia de Coster, Dimitri Verhulst, Gerbrand Bakker, Charlotte Mutsaers en Tom Lanoye. Ook publiceerde Das Mag tegelijkertijd een Engelstalige editie: *The Best Of Edition*.

Mirjam Noorduijn en Veerle Vanden Bosch verzorgden voor uitgeverij Leopold een rijk geïllustreerd overzicht van de Nederlandstalige kinder- en jeugdliteratuur, *Het boekenboek. Onmisbare jeugdboeken uit de Lage Landen. 1001 onverwachte dwarsverbanden*. Zowel de Nederlandse als Engelse editie (vertaling Laura Watkinson) werden gepresenteerd op 16 oktober 2016 in Brussel.

Uitgeverij Lannoo publiceerde het tweetalige fotoboek *Schrijverskamers – Where the magic happens – Writer's Rooms* van Huib Afman, waarin 45 schrijvers aan de hand van hun kamer worden geportretteerd. Dit project hing nauw samen met de Wunderkammer in het Vlaams-Nederlandse paviljoen.

Bij Citybooks verschenen meerdere uitgaven in het kader van het Vlaams-Nederlandse gastlandschap, met name naar aanleiding van residenties in Karlsruhe en Münster; meer hierover op p. 32.

OPBOUW VISUELE IDENTITEIT

EA ED EE EL
EH EK EN ET
EU FL FLA LI LM
MM ND TE TEL
THE TT TZ UT
VE VI VJ WE

FRANKFURT
BOOK FAIR
GUEST OF HONOUR
2016

FLANDERS &
THE NETHERLANDS

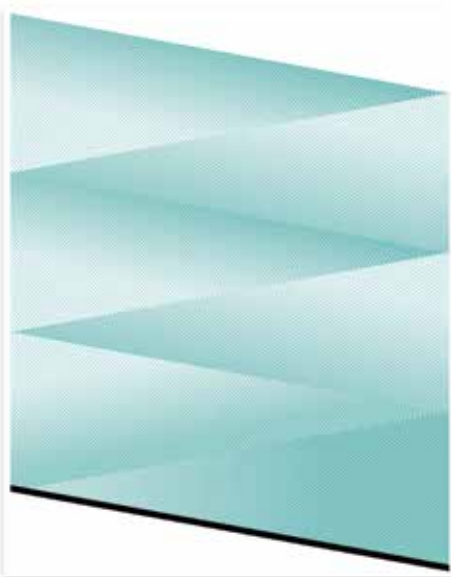
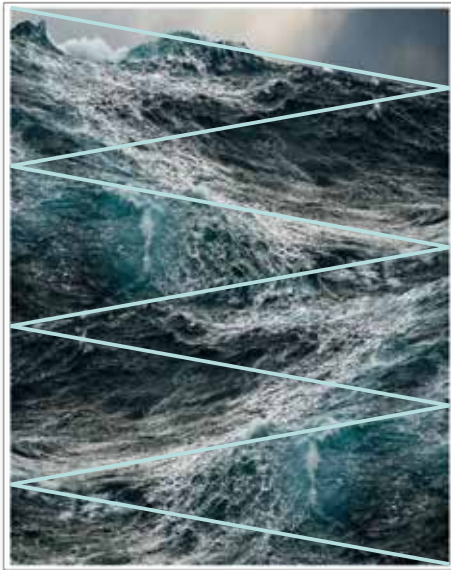
FRANKFURT
BOOK FAIR
GUEST OF HONOUR
2016

FLANDERS &
THE NETHERLANDS

Om de onderlinge verbondenheid van Vlaanderen en Nederland te onderstrepen werd de typografie voorzien van ligaturen: combinaties van twee of meer letters tot een symbool.

Voor het kleurenpalet werden de verschillende kleurtonen van de Noordzee als basis gebruikt.

De beweging van de zee, als metafoor voor de constante evolutie van ons literaire en culturele landschap, werd omgezet in grafische patronen.

Stephan Vanfleteren portretteerde 10 auteurs, die ieder een genre binnen de literatuur vertegenwoordigen. Alle elementen van de identiteit vormen samen het campagnebeeld.

De 24ste editie van het Engelstalige jaarboek *The Low Countries*, tot slot, stond ter gelegenheid van de Frankfurter Buchmesse 2016 geheel in het teken van de literatuur. De publicatie wordt wereldwijd verspreid door uitgeverij Ons Erfdeel.

ONLINE COMMUNICATIE

De belangrijkste online communicatie gebeurde via:

- De drietalige website: www.frankfurt2016.com (EN, DU, NL);
- Facebook: @EhregastFrankfurterBuchmesse2016 (EN);
- Twitter: #FBM16Ehregast.

Social media: wekelijks werden twee à drie berichten gepost. Tijdens de Buchmesse en in de aanloop ernaar steeg dat tot een à drie posts per dag. Belangrijke thema's waren de maandelijkse albums met de oogst aan nieuwe literaire vertalingen, de wekelijkse blog van Bart Moeyaert, het voorstellen van de FBM16-teamleden, en foto-impressies van persconferenties, openingen en andere sleutelmomenten. Berichten werden geregeld gedeeld op de Twitter-account van het Nederlands Letterenfonds (2.500 volgers) en op de Facebookpagina's van het Nederlands Letterenfonds (3.500 volgers), Dutch Foundation for Literature (4.200), Vlaams Fonds voor de Letteren (2.055) en Flemish Literature Fund (4.700), wat het bereik substantieel vergrootte.

Website: belangrijke elementen van de visuele identiteit – zoals de portretten van Stephan Vanfleteren, het moiré-effect en het kleurenpalet (die verwijzen naar de golf en de beweging van de zee) – keerden ook terug in het ontwerp van de website. Inhoudelijk stonden het programma en de auteurs en hun nieuwe vertalingen centraal. Er werd gekozen voor een overzichtelijke en eenvoudige structuur met een krachtige zoekfunctie. De site was drietalig (Engels, Duits, Nederlands). Belangrijke functionaliteiten waren de verbinding met social media en hyperlinks naar de uitgevers- en partnerwebsites. Het volledige programma, met meer dan duizend evenementen, kon vanuit planningstool Yesplan automatisch worden ingevoerd nadat was gekozen voor een API-toepassing. Dat bleek een nuttige investering, die ervoor zorgde dat de informatie op de site steeds up-to-date en accuraat werd weergegeven.

Voor de website (en persmap en catalogi) werden 130 biografieën van auteurs bewerkt en vertaald, en bijbehorende boekcovers en presentatieteksten verzameld. Daarnaast werden negen essays geschreven (en vertaald) die het gastland belichtten:

- De geschiedenis van de Nederlandstalige literatuur: *Twee landen verenigd door één taal* door Pieter Steinz;

- Fictie: *Wat jullie te vertellen hebben. Over hedendaagse literatuur uit Vlaanderen en Nederland* door Stefan Wieczorek;
- Non-fictie: *Nederlandstalige non-fictie: universeel en onbegrensd* door Mireille Berman en Patrick Peeters;
- Poëzie: *In onze dromen lopen wij op stelten. Poëzie uit Vlaanderen en Nederland* door Stefan Wieczorek;
- Kinder- en jeugdliteratuur: *Een blik gericht op de horizon* door Mirjam Noorduijn;
- Graphic novel: *Parade, een eigen tijdschrift voor de Buchmesse* door Toon Horsten;
- Crime: *Dit is wat wij vrezen* door Dick Broer, met dank aan Geert Swaenepoel;
- Creatieve industrie: *Creatieve industrie in Vlaanderen en Nederland* door Joris van Ballegooijen en Suzanne Meeuwissen, met dank aan Walter van Anel en Peter de Maegd;
- Uitwisselingen: *In zee. Residentie, creatie, inspiratie* door Katrien Steyaert.

Bereik website:

- De website werd bezocht door 24.494 bezoekers tussen 15 februari en 31 oktober 2016. 27,3 procent van de bezoekers keerde minstens één keer terug naar de site.
- In het weekend lag het aantal bezoekers aanzienlijk lager dan in de week. Daaruit leiden we af dat de website voornamelijk door professionele bezoekers werd bezocht.
- Een sessie duurde gemiddeld 2,26 minuten, en er werden gemiddeld 2,69 pagina's bezocht.
- De helft van de individuele bezoekers, 12.714 mensen, surfte vanuit Duitsland naar de website. Uit het terugkeerpercentage van 37 blijkt dat de campagne in Duitsland sterk was ingebed.
- Hessen, de provincie waar Frankfurt zich bevindt, spant de kroon, gevolgd door Nordrhein-Westfalen en Berlijn. Dat weerspiegelt de strategische keuzes die werden gemaakt in het programma en bij de perswerking.
- Vanuit Vlaanderen en Nederland surfden ongeveer evenveel bezoekers naar de website (resp. 3.402 en 3.900).
- De campagne reikte verder dan Duitsland, België en Nederland. Opmerkelijk zijn de bezoekersaantallen uit Oostenrijk (482), Zwitserland (485), de Verenigde Staten (249), Frankrijk (219), Italië (141) en het Verenigd Koninkrijk (155).
- Tijdens de Frankfurter Buchmesse was er een duidelijke bezoekerspiek, vooral vanuit Duitsland (van gemiddeld 48 procent van de bezoeken naar 60 procent).
- Tijdens de Buchmesse bezochten meer dan 5.000 bezoekers de website via een mobiele toepassing (smartphone of tablet): een stijging van ruim 38 procent ten opzichte van de periode daarvoor. De beursbezoekers wisten de website dus goed te vinden en bleven deze ook tijdens de beurs raadplegen.

PERSWERKING IN DUITSLAND

Voor de pr werd samengewerkt met Artefakt Kulturkonzepte, dat een toegewijde Duitse partner bleek met veel internationale ervaring en een breed pers- en communicatienetwerk. Artefakt formuleerde voor zijn perswerking deze uitdagingen:

- De hoge inhoudelijke verwachtingen die waren verbonden aan een tweede gastlandoptreden;
- Een groot en breed aanbod (driehonderd nieuwe vertalingen, alle genres, cultuur en creatieve industrie, meer dan duizend evenementen, talrijke partners en stakeholders);
- Het lanceren van een nieuwe generatie auteurs;
- Het duurzaam uitdragen van het verhaal.

Gezien het belang van de social media en bloggers in Duitsland, werd boven op de klassieke perswerking een samenwerking aangegaan met Wibke Ladwig, een social media specialiste die goed is ingevoerd in de culturele en literaire bloggerscène. Zij vervulde een dubbele rol: het werven van bloggers voor de persreizen en de nawerking daarvan, en online networking tijdens de Buchmesse.

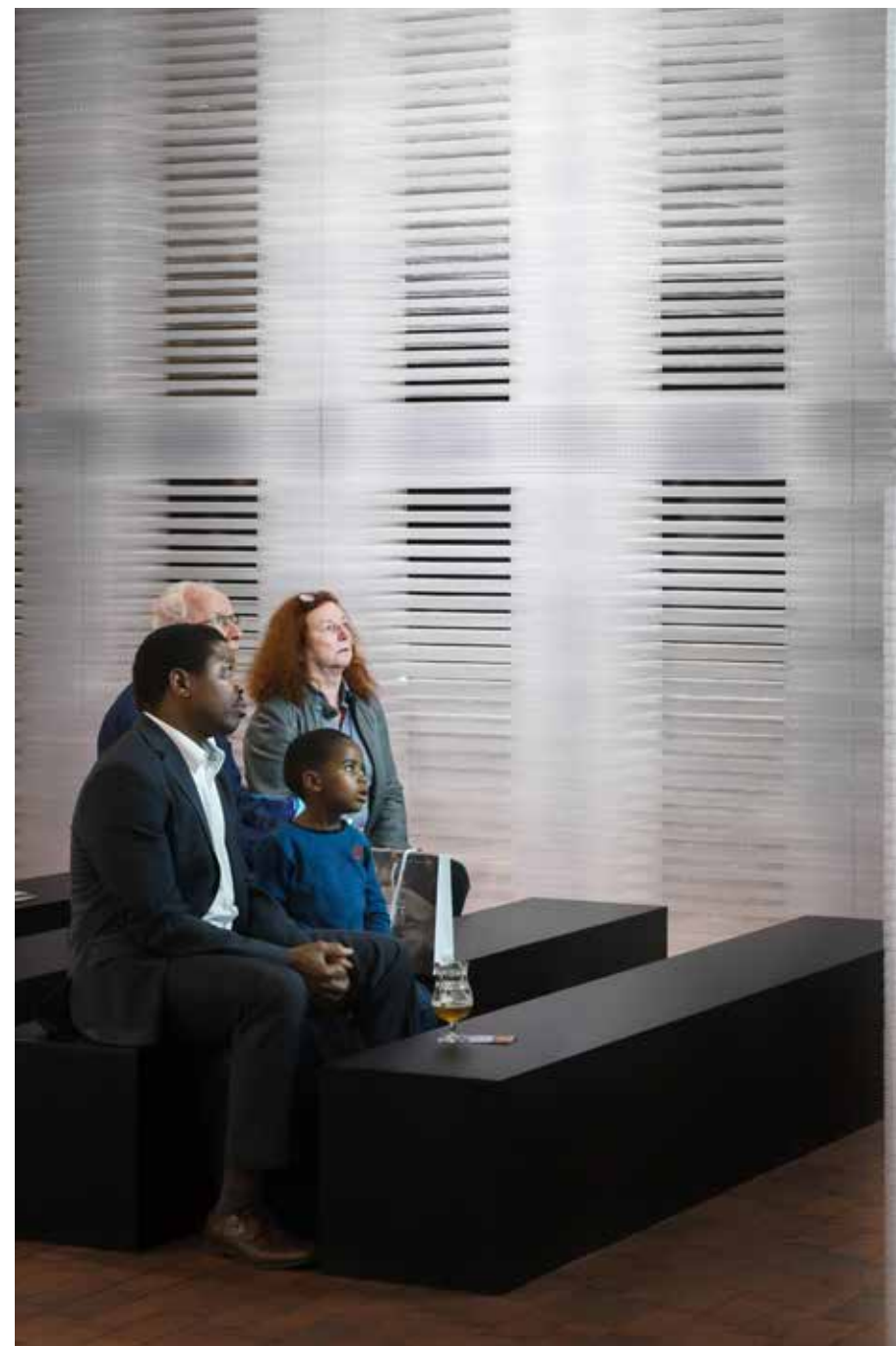
Een wezenlijk onderdeel van de pr vormde het samenstellen van materiaal voor de Duitse pers dat diende als basisinformatie en als oriëntatie op het grote aanbod van evenementen en auteurs.

Nieuwsbrieven en persmappen

Een serie van vijftien nieuwsbrieven, die van maart tot november werden verstuurd, vormde de rode draad van de communicatie. Daarin stonden alle belangrijke evenementen die in het kader van het gastlandschap werden georganiseerd, en werden telkens nieuwe en andere hoogtepunten in het programma uitgelicht.

In totaal werden voor alle presentaties en persconferenties tien verschillende persmappen samengesteld en twintig persberichten verstuurd. Samen met een selectie van beeldmateriaal werd deze informatie op de website van Artefakt beschikbaar gesteld. Op relevante plaatsen werd doorgelinkt naar de website van het gastland frankfurt2016.com, de website van de Frankfurter Buchmesse en meer beeldmateriaal (op het Flickr-account van het gastlandschap).

Daarnaast vormden de negen essays, die ieder een genre uitlichtten, waardevolle achtergrondinformatie voor de journalisten die zich wilden verdiepen in de literatuur, kunst en creatieve sector van het Nederlandse taalgebied.

Cinema in het paviljoen

Al deze zorgvuldig samengestelde informatie bereikte achthonderd relevante media in Duitsland, Oostenrijk en Zwitserland. De verschillende media (print, radio, tv en online, vakpers en publieksmedia) ontvingen daarbij zoveel mogelijk informatie op maat.

Persconferenties

Zeven persconferenties in Duitsland intensiverden de contacten met de media en bouwden het medianetwerk verder uit. Ook gaven ze het gastland een gezicht en boden ze de gelegenheid om het FBM16-team voor te stellen, het idee achter het gastlandschap uit te leggen en de belangrijkste thema's met de bijbehorende portretten gestalte te geven.

Een hoogtepunt in de communicatie was de officiële start van het gastlandschap. Tijdens lit.COLOGNE, op 10 maart 2016, gingen Saskia de Coster en Connie Palmen met elkaar in gesprek. Er werd daarbij bewust gekozen voor de combinatie van een bekende en een jongere auteur – een van de rode draden door het brede gastlandprogramma. Aansluitend vond een persgesprek plaats met meer dan vijftien deelnemers. Dat alles resulteerde in een mooie weergave in de media.

Op 8 september was er een persconferentie in Berlijn, waar het team ruim veertig journalisten informeerde over de programma's en andere hoogtepunten. Dat resulteerde zonder twijfel in de hoge opkomst tijdens de persrondeleiding in het gastlandpaviljoen tijdens de Buchmesse op 18 oktober 2016. Meer dan honderd media gaven daar het startschot voor de grote persaanval tijdens de boekenbeurs.

Persreizen

In nauwe samenwerking met de genrespecialisten van de beide literatuurfondsen werden vier persreizen opgezet. Daarnaast was er nog een flink aantal individuele persreizen.

De eerste persreis, voor kinder- en jeugdliteratuur, vond plaats van 29 tot 31 mei, en startte tijdens de Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen in Keulen, die Nederland en Vlaanderen als Schwerpunkt hadden. Verdere ontmoetingen tussen pers en auteurs vonden plaats in Genk en Amsterdam. Naast negen recensenten kinder- en jeugdliteratuur uit Duitsland en Oostenrijk namen ook radiojournalisten en bloggers deel.

Eind augustus volgden drie persreizen, met elk een specifiek thema. In een tijdsbestek van slechts negen dagen werden 75 evenementen georganiseerd en ontmoette de Duitstalige pers meer dan 120 auteurs, vakmensen en partners in Nederland en Vlaanderen.

Van 20 tot 24 augustus vond de persreis met het thema *Dies ist, was wir teilen: Sprachen und Landschaften* plaats en reisden de journalisten in dit kader naar Amsterdam,

Antwerpen, Gent, Brussel en West-Vlaanderen. De reis focuste op de klassieken en sprak vooral journalisten aan van de grootste Duitse media, zoals de *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Die Welt* en *Die Zeit*, en vakpers zoals *BuchMarkt*, *Boersenblatt*, *Buchreport* en de *Schweizer Buchhandel*.

Van 22 tot 26 augustus begaven zich tien deelnemers op een persreis naar Antwerpen, Gent, Brussel en Amsterdam met het thema Grenzverkehr: Cross over & künstlerischer Austausch. Deze persreis was vooral populair bij bloggers, maar wekte ook de interesse van radiojournalisten en freelancers die hun artikelen bij diverse media konden onderbrengen.

De vierde persreis, waarin maatschappelijk engagement centraal stond, voerde van 24 tot 28 augustus naar Amsterdam, Brussel, Gent en Antwerpen met als thema *Neue Vielfalt: Migration und Gesellschaft*. Onder de deelnemers journalisten van *BÜCHER*, de Deutsche Presse-Agentur (dpa), radiojournalisten en twee tv-journalisten die onder andere voor Deutsche Welle TV filmde en reportages maakten voor ARTE en ARD.

Verder werden Duitse persteams ondersteund die op eigen initiatief afreisden naar Nederland en Vlaanderen. Zo volgde een journalist de drie dichters van het project 'Dichters aan Zee' naar Oostende, Schiermonnikoog en Sylt. Een TV-team reisde door de Lage Landen om reportages te maken voor ZDF en 3 Sat/Kulturzeit; Artefakt legde daarvoor talrijke contacten tussen auteurs en de journalisten.

Interviews

De coördinatie van interviewaanvragen door Duitse en internationale gebeurde in nauwe samenwerking met de Duitse uitgevers ofwel direct met de auteurs of het FBM16-team. Alleen al in het tijdsbestek van 1 september tot het einde van de Buchmesse op 23 oktober legde Artefakt 150 interviewafspraken vast in Yesplan.

MEDIARESONANTIE

Een volledige inhoudelijke analyse kan door de veelheid aan artikelen en items niet gemaakt worden, maar het staat buiten kijf dat Nederland en Vlaanderen vanaf het begin van het gastlandproject de abstracte veelheid en veelzijdigheid van 'de' Nederlandstalige literatuur voor de pers een (persoonlijk) gezicht hebben weten te geven.

- Of het nu de wandeling met Fikry El Azouzi door Molenbeek was of de roeitocht met Tommy Wieringa door Broek in Waterland, de performance van Saskia de Coster met Inne Eysermans in Watou, de rondleiding van Geert Mak door het Amsterdam van Jan Six of het intieme gesprek met Stefan Hertmans: de talrijke

ontmoetingen met bekende en minder bekende auteurs tijdens de Buchmesse en in de aanloop ernaar hebben een blijvende nieuwsgierigheid naar de Nederlandstalige literatuur opgeroepen.

- Tijdens de Buchmesse vormde het door iedereen gewaardeerde Vlaams-Nederlandse paviljoen het rustgevende hart van alle gastlandactiviteiten. Met grote waardering werd – ook in de pers – opgemerkt dat in deze presentatie folklore of nationale belangen geheel ontbraken.
- Overal op het terrein van de Messe en in de stad waren Nederland en Vlaanderen zeer aanwezig als *Ehregast*: zowel het omvangrijke programma als de strategisch opgehangen banners en posters droegen bij aan deze zichtbaarheid, zoals ook moge blijken uit de volgende perscitaten:

‘Het vriendelijkste plekje op de hele Buchmesse? Dat was het Vlaams-Nederlandse paviljoen. Een oase van rust te midden van het beurstumult en prachtig vormgegeven bovendien.’
— *Neue Zürcher Zeitung*, Zwitserland, 24 oktober 2016

‘Hoe dan ook – de Vlamingen en Nederlanders kon je niet ontlopen. De eregasten waren alomtegenwoordig, met programma’s en evenementen in alle hoeken en hallen van de beurs. Gelukkig maar, want zelden was een gastland (»ik ben eigenlijk twee gastlanden!«) zo veelzijdig en sprankelend, zo vrolijk en serieus, zo heerlijk onvoorspelbaar en anarchistisch. Wat jullie met ons hebben gedeeld zullen we als een schat bewaren.’
— *Blog lustauflesen.de*, 24 oktober 2016

‘Het is lang geleden dat de presentatie van een gastland zo onvoorwaardelijk in het teken stond van de kunst, vooral van het ontstaan van kunst, het creatieve proces. Waarschijnlijk heeft de grote hal daarom ook zo’n ontzettend levendige uitstraling [...] In een omgeving waar de bezoeker overspoeld wordt door prikkels werkt dat beslist weldadig. Met deze presentatie leggen Vlaanderen en Nederland de lat hoog voor hun opvolger: Frankrijk.’
— *Badische Zeitung*, 20 oktober 2016

‘Je hoort weleens dat de twee een moeizame verhouding hebben. Naar verluidt lijkt de relatie tussen Vlamingen en Nederlanders op die tussen Oostenrijkers en Duitsers – ook daar is de gemeenschappelijke taal het enige wat hen scheidt. Daarvan is in de eregasthal weinig te merken. „Dit is wat we delen” is het motto van de twee gastlanden. Gesymboliseerd wordt het met een video van een kuststrook die in de hal wordt geprojecteerd op een doek van 100 meter lang. Dat is een elegante oplossing. Slim ook, want zo kun je zonder gezwatel over bruggen bouwen laten zien wat beide landen verbindt.’
— *Der Standard*, Oostenrijk, 20 oktober 2016

‘Wie de gebruikelijke Holland-clichés verwacht, wordt teleurgesteld. Bij de Vlamingen en Nederlanders viel, anders bij dan de gastlanden vóór hen, in de presentaties niets van folklorisme te bespeuren.’
— *SWR2*, 19 oktober 2016

Het gastlandprogramma heeft alle mogelijke en alle belangrijke kanalen in het Duitse medialandschap bereikt: de actualiteiten- en de cultuurprogramma’s van zowel de publieke als commerciële zenders, de grote persbureaus, de landelijke kranten en tijdschriften, waaronder opinie- en publicatiebladen en de vakpers, landelijke en regionale radiozenders, en vele literatuur- en cultuurbloggers. De Vlaamse en Nederlandse literatuur zijn meer dan een jaar lang continu nieuws geweest, er ging geen week voorbij zonder artikelen in de pers of items op radio of tv. De receptie van het gastlandschap in de Duitstalige media was daarbij zonder uitzondering positief.

Bereik

In opdracht van Artefakt verzorgde Meltwater ruim een jaar lang de online media monitoring in het Duitse taalgebied. Hierbij werden alle persitems verzameld die online terug te vinden waren. Artikelen uit papieren kranten of tijdschriften of op radio of televisie uitgezonden items die *niet* werden vermeld of doorgeplaatst op internet, bleven in deze monitor-opdracht dus buiten beschouwing. Een deel van deze ‘offline’ media aandacht is handmatig door Artefakt verzameld.

In Meltwater werd gezocht op *Ehregast* en *Buchmesse* en relevante variaties daarop, op de namen van de fondsdirecteuren en het FBM16-team, en op de namen van de 72 auteurs in de Vlaams-Nederlandse delegatie.

Voor de periode van 15 oktober tot en met 31 december 2015 vond Meltwater 588 online vermeldingen, waarvan 88,5 procent uit Duitsland, 7,3 procent uit Oostenrijk en 4,2 procent uit Zwitserland. Het potentiële bereik van deze vermeldingen wordt geschat op ruim 352 miljoen lezers – 352.445.558, om precies te zijn.

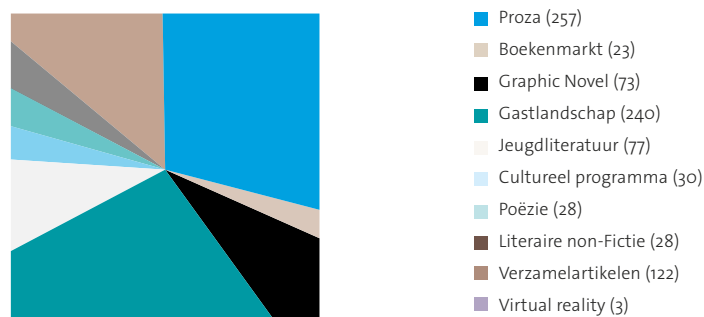
Voor de periode van 1 januari tot en met 30 november 2016 filterde Meltwater maar liefst 6.671 online artikelen, waarvan 89 procent uit Duitsland, 6,1 procent uit Oostenrijk en 4,9 procent uit Zwitserland. Het potentiële bereik hiervan wordt ingeschat op ruim 5,6 miljard lezers. De pieken in de verdeling van de media-aandacht door het jaar heen hangen samen met belangrijke persmomenten en festivals, zoals het LitCologne festival en de Leipziger Buchmesse (maart), het Das Mag Lesefest (medio juni), en de persconferentie in Frankfurt (eind juni). Vanaf september – na de zomervakantie en de persreizen – tot aan de opening van de Buchmesse stijgt het aantal vermeldingen gestaag.

Meltwater becijferde de mediawaarde van de online persaandacht voor het najaar van 2015 op € 6.347.368,24. Voor de periode van januari tot en met november 2016 bedraagt de mediawaarde € 52.446.035,42.

Analyse persaandacht

Voor een verdergaande kwalitatieve analyse maakte Artefakt een representatieve selectie uit de online artikelen en items, en verzamelde ook alle resultaten van de persreizen en de door hen geïnitieerde perscontacten. Zo ontstond een hoogwaardige selectie van 881 achtergrondartikelen, interviews, recensies, auteursportretten, besprekingen van lezingen en andere items die nader zijn geanalyseerd. Daarbij zijn alle artikelen en items thematisch (op literaire genres) ingedeeld.

Thematische verdeling van de persaandacht (op basis van een representatieve selectie)

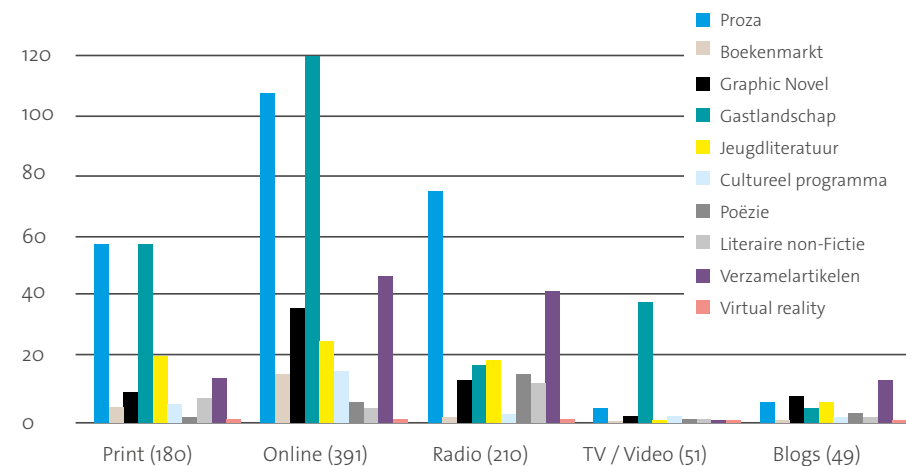

bron: Artefakt Kulturkoncepte

Zoals uit het diagram blijkt, ging de meeste aandacht uit naar proza, op de voet gevolgd door artikelen die nader ingingen op het gastland. Tot deze laatste categorie werden bijvoorbeeld items gerekend over de opening van het paviljoen op de Buchmesse, over concept en thema van het gastland, interviews met teamleden, maar ook achtergrondartikelen over het literaire landschap of de maatschappelijke situatie in Nederland en Vlaanderen. Op de derde plaats staan de zogenoemde verzamelartikelen, bijvoorbeeld over meerdere genres of tentoonstellingen. Op de vierde en vijfde plaats kinder- en jeugdliteratuur en de graphic novel. De aantallen bij poëzie en non-fictie verwijzen veelal naar recensies, maar over de auteurs in deze genres werd ook veelvuldig geschreven in de verzamelartikelen. Virtual reality werd regelmatig besproken in artikelen die ingingen op het gastland.

Deze thematische verdeling van de persaandacht kan ook nog worden uitgesplitst naar type medium:

Thematische verdeling van de persaandacht per type medium (op basis van een representatieve selectie)

bron: Artefakt Kulturkoncepte

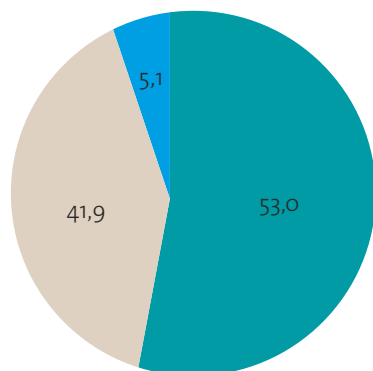
Het introduceren van de nieuwe generaties auteurs was een van de belangrijkste doelstellingen van het gastlandprogramma. Daarom is de representatieve selectie van 881 items ook geanalyseerd naar nieuwkomers (met maximaal een derde Duitse vertaling in 2016, en geboren in 1966 of later), gevestigde auteurs en de klassieken (reeds gestorven auteurs). Daaruit bleek dat meer dan de helft van alle media-aandacht tussen 15 oktober 2015 en 30 november 2016 naar de nieuwkomers is gegaan – een duidelijke weerspiegeling van de inzet van het programma en de perswerking.

Tot de meest genoemde nieuwkomers behoren onder meer Saskia de Coster, Fikry El Azzouzi, Niña Weijers, Tommy Wieringa en Wytske Versteeg. Bij de gevestigde schrijvers waren dat Arnon Grunberg, Cees Nooteboom, Connie Palmen, Leon de Winter en Margriet de Moor.

Verdeling van de persaandacht (op basis van een representatieve selectie) naar type auteur

- Nieuwkomer
- Klassieker
- Gevestigd

bron: vertalingendatabase.nl

PERSWERKING IN VLAANDEREN EN NEDERLAND

Waar de communicatie in het Duitse taalgebied primair gericht was op het (nader) introduceren van de Nederlandstalige literatuur en cultuur en van de nieuwe generaties Vlaamse en Nederlandse auteurs, lag de focus voor Nederland en Vlaanderen juist op het betrekken van de stakeholders bij het Vlaams-Nederlandse gastlandschap. De lange voorbereidingstijd, de grootschaligheid van het project en de doelstellingen die de letterenfondsden zichzelf stelden met het gastlandschap maakten het engagement van de literaire uitgeverij en andere partijen uit het boekenvak immers onontbeerlijk.

Het aanbieden van het bidbook (juni 2013) en het ondertekenen van de overeenkomst met Juergen Boos, directeur van de Frankfurter Buchmesse op 17 maart 2014 door de Nederlandse en Vlaamse ministers van Cultuur, Jet Bussemaker en Joke Schauvliege, markeerden het begin van de intensieve inspanningen van beide letterenfondsden om uitgevers, het boekenvak, collega-fondsden, schrijvers en vertalers te informeren over en te betrekken bij de opzet van het Vlaams-Nederlandse gastlandschap:

- Er zijn 6 informatiebijeenkomsten georganiseerd voor uitgevers en redacteuren en voor de collega-cultuurfondsden in de bibliotheek van het Letterenfonds.
- Voor de Frankfurter Buchmesse 2015 werden meerdere delegaties van boekenvakkers, parlementsleden en medewerkers van de ministeries uitgenodigd en aldaar rondgeleid.
- Artistiek intendant Bart Moeyaert lichtte tijdens de Literaire Vertaaldagen 2015 de plannen toe voor de verzamelde literair vertalers in en uit het Nederlands.
- Op vergelijkbare wijze werden de collega's van de fondsden betrokken bij de voorbereidingen van het FBM16-team.

- De beide letterenfondsden benutten uiteraard ook het reguliere overleg met uitgevers en collega-fondsden om de partners te informeren over de stand van zaken (KVB, fondsdenoverleg, communicatieoverleg fondsden, de halfjaarlijkse rechtenborrels, BoekenOverleg in Vlaanderen, etc).
- Beide fondsden zetten tijdens de voorbereidingsjaren het hele spectrum aan communicatiemiddelen in om het boekenvak in binnen- en buitenland te informeren en enthousiasmeren; onder meer via websites, de digitale nieuwsbrieven, social media (Facebook en Twitter) en persberichten in drie talen: Nederlands, Engels en Duits.
- Eind augustus 2016 konden de deelnemers van twee Duitse persreizen individueel kennismaken met de literaire games en virtual reality-werken in wording, hun makers en de betrokken medewerkers van het Letterenfonds en Stimuleringsfonds. Tijdens deze lange demonstratiedag werd ook een dagdeel ingeruimd voor de Nederlandse en Vlaamse pers en voor belangstellende stakeholders.

In 2014 werden drie en in 2015 vier persberichten naar de Nederlandstalige pers verstuurd. Aanvankelijk werd deze communicatie verzorgd vanuit de beide letterenfondsden, maar na de formatie van het FBM16-team en het uitwerken van de huisstijl voor het gastlandschap in samenwerking met Dog and Pony (zoals hierboven reeds beschreven) lag deze verantwoordelijkheid primair bij het team en werd de rol van de letterenfondsden in dit opzicht ondersteunend en aanvullend. Begin september 2015 werd het eerste persbericht in de FBM16-huisstijl verstuurd.

De Nederlandse en Vlaamse pers werden op 29 september 2015 uitgebreid geïnformeerd over de plannen tijdens een eerste persconferentie in het Bimhuis/Muziekgebouw aan 't IJ in Amsterdam. Het leverde een tiental artikelen op in Vlaanderen en Nederland. *Boekblad Magazine* publiceerde een lang interview met Bart Moeyaert over de plannen. Het vakblad bleef ook in de maanden daarna via de website en maandelijkse interviews zeer regelmatig aandacht besteden aan het gastlandprogramma op de literaire festivals in Duitsland, de oogst aan nieuwe Duitse vertalingen en de belangstelling voor Nederlandstalige auteurs op de Duitse boekenmarkt. Met het Vlaamse radio Klara werden afspraken gemaakt voor een live radioprogramma vanuit het gastlandpaviljoen tijdens de Buchmesse 2016.

Tussen oktober 2015 en eind 2016 stuurde het FBM16-team vijftien Nederlandstalige persberichten en een vergelijkbare reeks Nederlandstalige nieuwsbrieven aan zowel uitgevers als stakeholders. Daarnaast bleven de inspanningen van de letterenfondsden gericht op het informeren van de stakeholders en vanaf zomer 2016 op de binnenlandse perscontacten.

© Katarina Ivanisevic

Fikry el Azzouzi en Nina Weijers in Literaturbahnhof Domplatz

© Katarina Ivanisevic

In de grootste Nederlandse en Vlaamse dagbladen verschenen interviews met de directeuren van beide letterenfondsden over het aanstaande gastlandschap. Kranten als *De Standaard*, *De Morgen*, *De Volkskrant* en *Trouw*, en tijdschriften als *Elsevier* en *Knack* publiceerden achtergrondartikelen over de belangstelling voor Nederlandsestalige auteurs in Duitsland. Door het jaar heen waren er regelmatig interviews en andere artikelen met of over de Duitse auteurs die 'op uitwisseling' in de residenties in Amsterdam en Brussel verbleven, onder meer in *NRC Handelsblad*.

In oktober nam de belangstelling exponentieel toe en was het gastland overal in de Nederlandse en Vlaamse pers. In die maand zijn ruim 140 artikelen en radio of tv-items geteld. (Een overzicht daarvan is toegevoegd in bijlage 10.)

De Nederlandse Spoorwegen opende exclusief de deuren van de Koninklijke Wachtkamer op Amsterdam Centraal voor een grote delegatie auteurs, die vervolgens per ICE eerste klas afreisde richting de Frankfurter Buchmesse. Dit persmoment zorgde voor een daadwerkelijk, goed aanwijsbaar startmoment van het gastlandschap. De groepsfoto op het station met de auteurs én het meereizen van verschillende landelijke media in de trein leverden een zeer positieve bijdrage aan een feestelijk begin van deze bijzondere gebeurtenis. Ook het Duitse ARD benutte de treinreis om interviews te maken. Een delegatie van Vlaamse media (kranten en VRT) reisde mee met het vorstenpaar, minister-president Bourgeois en minister Gatz.

Een zeer belangrijk persmoment – zowel voor de internationale als de Vlaamse en Nederlandse pers – vormde de officiële opening van het Vlaams-Nederlandse paviljoen op de Buchmesse door de beide koningen. De openingshandeling vergde intensief overleg tussen de Buchmesse, de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) en Belgische veiligheidsdienst, de beide fondsden en het Frankfurt-team en de ministeries, en een strakke instructie van de pers. De RVD en het Belgische koningshuis kondigden de koninklijke opening eind september aan in een persbericht.

In Nederland besteedden zowel Radio 1 als 4 op gezette tijden aandacht aan het Nederlands-Vlaamse gastlandschap. Het Vlaamse radio Klara verzorgde tijdens de Buchmesse iedere middag een live uitzending vanuit het paviljoen. Op televisie was er in de loop van de week ook aandacht voor het gastlandschap. Aan Nederlandse zijde onder andere bij *Pauw*, *Nieuwsuur*, *EenVandaag*, *Blauw Bloed* en het *NOS acht uur-journaal* (2x). Aan Vlaamse zijde werd er zowel op VRT als VTM 's middags en 's avonds aandacht besteed aan het gastlandschap.

In de geschreven media in Nederland en Vlaanderen was het gastlandschap zeer prominent aanwezig, zowel in de landelijke als in de regionale pers. Verslaggevers maakten gedurende de week meerdere reportages vanuit Frankfurt. *De Volkskrant* en *De Morgen* publiceerden bij de start van de Buchmesse de lezing waarmee schrijvers Charlotte Van den Broeck en Arnon Grunberg de internationale boekenbeurs openden. *Knack Magazine*

ging er dieper op in. De *Boekblad*-redactie maakte op de Buchmesse een dagelijks digitaal magazine. Ook auteurs als Arnon Grunberg, Niña Weijers en Tommy Wieringa (die deel uitmaakten van de Vlaams-Nederlandse delegatie in Frankfurt) schreven in hun columns over de Buchmesse.

Voor delegaties van zowel de Nederlandse als de Vlaamse politiek verzorgden de directie en voorzitters van beide fondsden samen met de Nederlandse Ambassade en Vlaamse Vertegenwoordiging meerdere rondleidingen op de Buchmesse en in Frankfurt.

PERSWERKING INTERNATIONAAL

Omdat het te duur en te arbeidsintensief zou zijn, hebben de fondsden zich niet specifiek gericht op de internationale pers aandacht. Deze viel ook buiten de opdracht van Artefakt Kulturconcepte. Ook de Frankfurter Buchmesse heeft hierover geen cijfers beschikbaar, maar het is evident dat de literatuur uit de Lage Landen zich ook in internationaal opzicht heeft kunnen profileren. In vakbladen als *The Bookseller* en *Publishers Weekly* was er aandacht voor het Vlaams-Nederlandse gastlandschap en het succes van Nederlandse auteurs in Duitsland. En ook in de reguliere pers bleef 'onze' literatuur zeker niet onopgemerkt. Zo publiceerde de landelijke krant *Manifesto* in Italië een lang achtergrondartikel door Claudia Di Palermo. De Amerikaanse *Wall Street Journal* berichtte vanuit de Buchmesse over de Book Doctors, inclusief interview met 'boekendokter' Mano Bouzamour. Journalist Thomas Espevik verzorgde voor de Noorse radio- en tv-zender NRK reportages vanuit Frankfurt. Het ontwerp van het paviljoen kreeg aandacht in

'De slogan van het Nederlands-Vlaams gastlandschap op de beurs van 2016 verwijst naar de Noordzee, waaraan Nederland, Vlaanderen én het ontvangende land Duitsland grenzen. En, bij uitbreiding, ook naar de taal die in beide delen van de Lage Landen wordt gesproken, de gedeelde cultuur en geschiedenis, en allerlei minder grijpbare culturele waarden. Maar de talrijke sprekers op de opening in Saal Harmonie in het Congress Center van het Messe-terrein in Frankfurt verbonden er dinsdagmiddag veel meer aan. Het bewees de genialiteit van de vondst.'

— *Boekblad*, 19 oktober 2016

'Komt al die extra aandacht voor literatuur uit de Lage Landen ook aan bij de buitenlandse uitgevers, die vooral voor en na de Messe boekendeals sluiten? 'Zeker weten', zegt Brigitte Winter van de Duitse uitgeverij Klett-Cotta en Tropen. 'Heel wat Nederlandse en Vlaamse auteurs hebben vooraf al veel aandacht in de Duitse kranten gekregen. Die aandacht wordt alleen maar groter.'

— *De Standaard*, 22 oktober 2016

‘Ik moet jullie zeer feliciteren: het is jullie werkelijk gelukt de Buchmesse te domineren. Steeds weer stuitte ik op jullie boeken en stands, met als hoogtepunt de presentatie in het paviljoen: fantastisch!’

— Rainer Wittmann, voormalig directeur literatuurhuis München

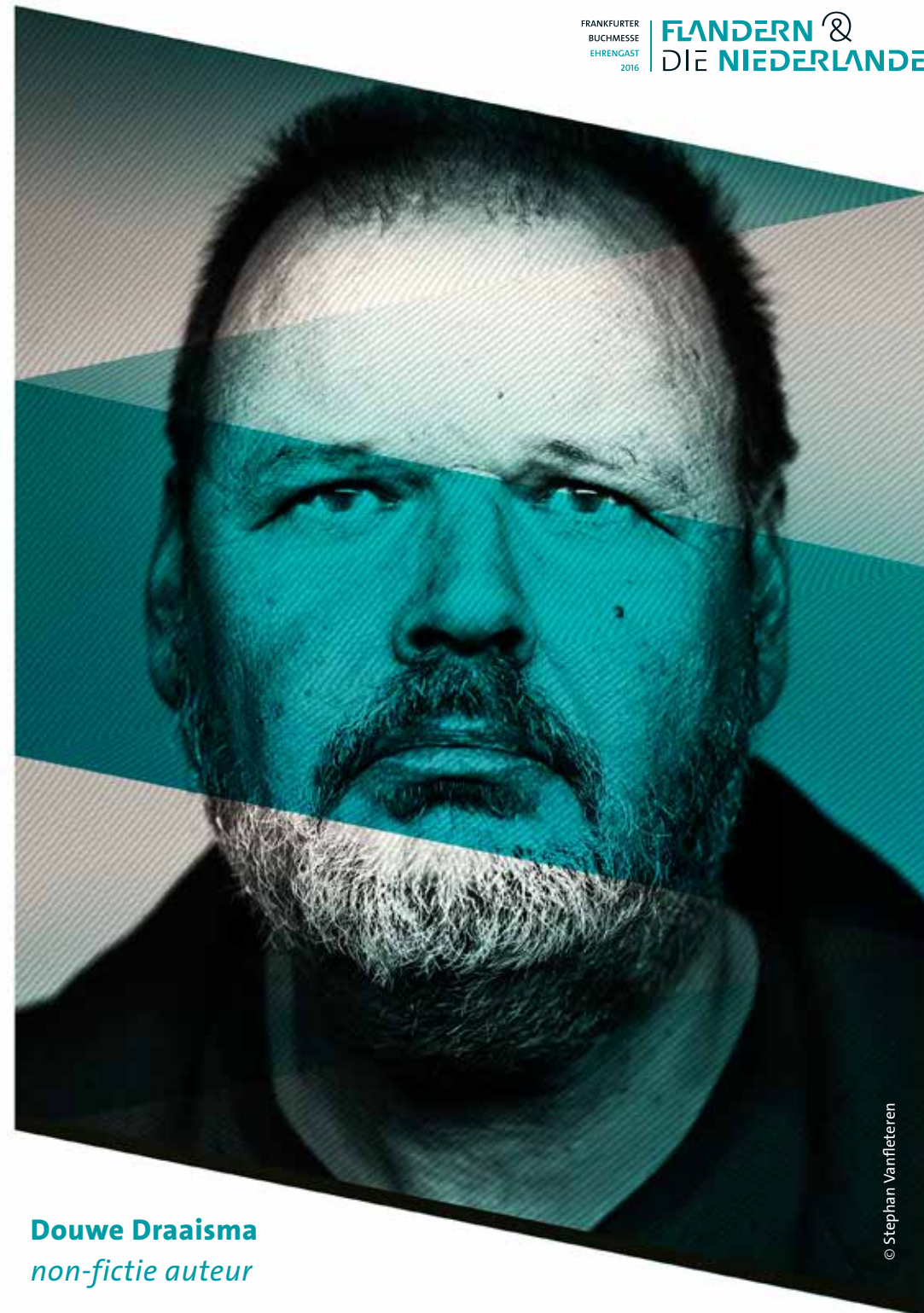
‘Met de ondersteuning van de letterenfondsen hebben we Leon de Winter, Connie Palmen en Jessica Durlacher naar Frankfurt kunnen halen, waar ze een overweldigend aantal optredens hebben kunnen doen. Het was een voorrecht met jullie samen te werken.’

— Ruth Geiger, Diogenes Verlag

© Hanneke Marttin

Geert Mak leidt Duitse journalisten rond tijdens de persreis in Amsterdam.

Douwe Draaisma
non-fictie auteur

© Stephan Vanfleteren

6

FINANCIËEL
VERSLAG

Een project met de omvang en het culturele belang van een gastlandoptreden op de Frankfurter Buchmesse kan alleen tot stand worden gebracht met substantiële investeringen door overheden. Het Nederlands-Vlaamse gastlandschap kon worden gerealiseerd dankzij genereuze bijdragen van de Nederlandse en Vlaamse overheden. Aan Nederlandse zijde werd in 2012 met goedkeuring van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap uit de structurele subsidie van het Nederlands Letterenfonds een bestemmingsreserve gecreëerd van € 960.000 met het oog op het voorgenomen gastlandschap. Datzelfde ministerie zegde in 2013 nog eens € 820.348 aan subsidiemiddelen toe uit het zogeheten bestemmingsfonds OCW, en in 2015 een projectsubsidie van € 171.780 ter dekking van niet begrote, uit het gastlandschap voortvloeiende additionele kosten. Voorts werd uit de middelen die het Nederlands Letterenfonds onder meer ontvangt voor internationale activiteiten op het gebied van marktverruiming in het kader van de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS-middelen) een bedrag van € 814.729 voor Duitsland bestemd.

Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken kende uit de zogenaamde DCMA-middelen een bedrag toe van € 721.600 voor culturele projecten in Duitsland in het kader van het Nederlands-Vlaamse gastlandschap.

Aan Vlaamse zijde zegde het Vlaams Ministerie voor Cultuur, Sport en Media in 2014, 2015 en 2016 ten behoeve van het gastlandschap subsidies toe van respectievelijk € 765.000, € 528.000 en € 1.091.483.

De totale bijdragen van de Nederlandse en Vlaamse overheden aan het gastlandproject bedroegen € 5.872.940, waarvan € 3.488.457 uit Nederland en € 2.384.483 uit Vlaanderen. Dankzij aanvullende projectbijdragen van de Nederlandse Ambassade, de Vlaamse Vertegenwoordiging, beide in Berlijn, en diverse sponsors (zie hieronder) kon het gastlandoptreden georganiseerd worden met een begroting van € 5.880.440.

RESULTAAT

Ondanks de complexiteit en de omvang van het gastlandoptreden zijn de letterenfonds erin geslaagd om het project ruim binnen begroting te realiseren. Rekening houdend met nog te maken kosten en de in het projectplan voorziene opvolging in 2017, laat het exploitatieoverzicht een positief resultaat zien van ruim € 110.000. Dit komt

	BUDGET TOTAAL	TOTAAL BESTEED	OPVOLGING EN POST-PRO- GRAMMA 2017
1. Organisatiekosten	1.054.500	1.200.024	30.000
2. Publiciteit en communicatie	440.000	696.172	20.000
3. Uitgeverssubsidies, fellowships, conferentie, boekhandels			
3.1. Uitgeversprogramma	88.000	41.451	
3.2. Boekhandelsactie	300.000	156.066	25.000
3.3. Vertaalsubsidies	375.000	469.872	90.000
4. Ondersteuning programma andere kunsten	837.600	991.180	
5. Programma - Frankfurt			
5.1. Auteurs	177.200	139.622	25.000
5.2. Programma beurs	519.000	228.529	
5.3. Pre/post-programma	320.000	312.760	75.000
5.4. Opdrachten / projecten	75.000	11.526	
6. Gastlandpaviljoen	1.319.000	1.198.672	
7. Representatie	130.000	41.245	10.000
8. Onvoorzien	245.140	5.953	
Subtotaal	5.880.440	5.493.073	275.000
Totaal bestedingen			5.768.073
BATEN			
1. Bijdrage Nederland (NLF)	2.595.077		
2. Bijdrage Vlaanderen (VFL)	2.384.483		
3. Commerciële partners, private middelen, sponsoring etc.	7.500		
4. Bijdrage Nederlands Ministerie van Buitenlandse Zaken	721.600		
5. Bijdrage VL vertegenwoordiging	pm		
6. Bijdrage OCW 2015	171.780		
Totaal	5.880.440		5.880.440
Saldo			112.367

Dit financieel overzicht betreft de stand van zaken bij het ter perse gaan van dit verslag. Een en ander is onder voorbehoud van goedkeuring door de accountant.

door prudent financieel beheer, maar vooral doordat de uitgaven op de posten catering en beursprogramma substantieel lager waren dan begroot. Over de aanwending van de resterende middelen treden de letterenfondsen in overleg met de Nederlandse en Vlaamse ministeries. Een gedetailleerd overzicht van de bestedingen in het kader van het Nederlands-Vlaamse gastlandschap is hiernaast te vinden.

SPONSORING

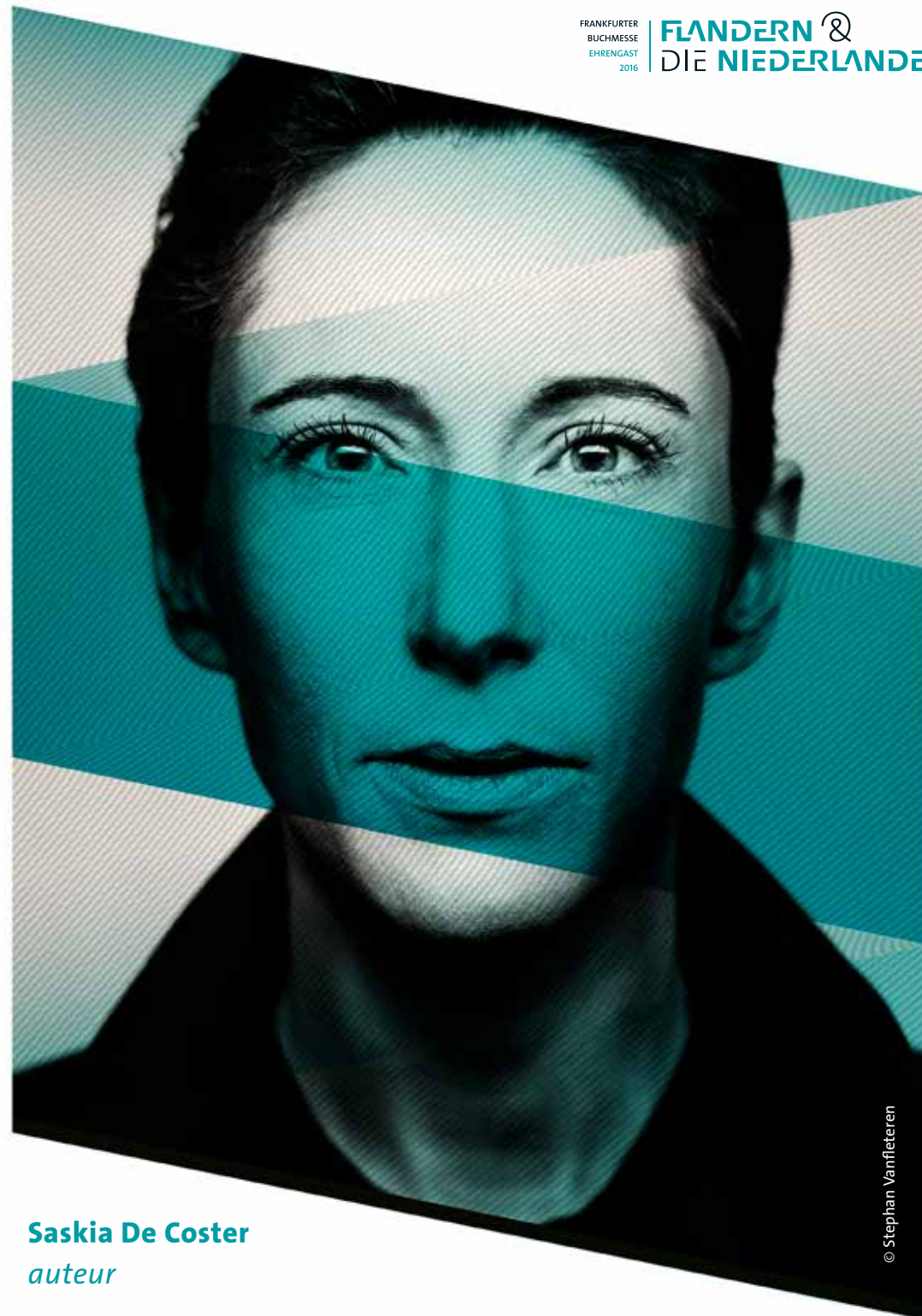
Bij aanvang van de voorbereidingen spraken de beide letterenfondsen de ambitie uit om de ca. 5,8 miljoen euro die door beide overheden waren toegezegd, aan te vullen met 10 tot 20 procent van dat bedrag aan private middelen. Daartoe zochten ze samenwerking met een professioneel fondsenwerver, legden ze een sponsordossier aan (in het Nederlands, Engels en Duits) en brachten ze potentieel interessante sponsorpartners in kaart: internationaal opererende Nederlandse en Vlaamse bedrijven, Duitse bedrijven met een band met de Lage Landen, toeleveringsbedrijven, etc.

Al spoedig bleek dat de interesse van grote bedrijven om zich als hoofdsponsor te verbinden aan het Nederlands-Vlaamse gastlandschap gering was. Dat kwam onder andere door de lage conjunctuur, onbekendheid met het evenement (met name in Nederland en Vlaanderen), de recente ingrijpende bezuinigingen in het Nederlandse culturele bestel en de daaropvolgende run op bestaande sponsormogelijkheden. Bovendien werden veel evenementen georganiseerd in samenwerking met Duitse partners, waardoor het eigenaarschap ervan en de mogelijke return voor sponsors nauwelijks door het FBM16-team konden worden beslist of aangestuurd.

Toch werd met een aantal bedrijven een succesvolle samenwerking aangegaan, die de begroting op enkele onderdelen wezenlijk heeft ontlast:

- De Nederlandse Spoorwegen, vaste sponsor van de CPNB, werden bereid gevonden om het vervoer van de Nederlandse en Vlaamse auteurs en betrokkenen naar Frankfurt te financieren. Op dinsdag 18 oktober, de dag van de opening van de Frankfurter Buchmesse, vertrok de 'Schrijverstrein' van Amsterdam Centraal naar het Frankfurter Hauptbahnhof, met aan boord ca. twintig auteurs, de Nederlandse minister Bussemaker van OC&W en een aantal uitgevers en fondsmedewerkers. Het 'uitzwaaimoment' vanuit de Koninklijke Wachtkamer kreeg veel aandacht in de Nederlandse pers.
- De Belgische brouwer Duvel Moortgat sponsorde de sociale momenten en evenementen in het gastlandpaviljoen. Bij de koninklijke opening van het Nederlands-Vlaamse paviljoen (met circa 1.500 gasten), de dagelijkse happy hours en bij de uitreiking van de Else Otten Übersetzerpreis op zaterdag 22 oktober werd gratis Duvel, Chouffe en Liefmans geserveerd. In totaal stelde de brouwerij ruim achthonderd liter bier ter beschikking.

- Het Gentse softwarebedrijf Yesplan leverde de planningstool Yesplan, een webapplicatie die het FBM16-team in staat stelde om het zeer omvangrijke programma (met meer dan duizend evenementen, ca. tweehonderd actieve deelnemers, zeer veel verschillende locaties en partners) in kaart te brengen en beheersbaar te houden. In ruil voor naamsvermelding werd een aantrekkelijke korting geboden op de aanschaf- en onderhoudsprijs.
- Bruynzeel Holland maakte een gastlandgadget in de vorm van een potlood met opdruk van het logo en een dichtregel van Paul van Ostaijen.
- De Vlaams-Nederlandse papierfabrikant Arctic Paper en het Vlaamse drukkers-consortium Graphius verbonden zich als sponsors aan het project en hebben gezamenlijk bijna al het drukwerk verzorgd.
- De gemeenten Rotterdam en Frankfurt leverden een bijdrage aan het spraakmakende project *Poesie und Müll*, waarbij zeventien Frankfurter vuilniswagens werden getooid met Nederlandse, Vlaamse en Duitse dichtregels.
- Het Centraal Boekhuis (CB) in Culemborg was naamgevend sponsor van het uitgeverspodium in hal 5.0, dat als 'CB Lowlands Stage' werd gepresenteerd.

Saskia De Coster
auteur

7 CONCLUSIES

1. De reikwijdte van het Nederlands-Vlaamse gastlandschap *Dit is wat we delen* op de Frankfurter Buchmesse 2016 is in de volgende cijfers uit te drukken: meer dan 314 nieuwe literaire vertalingen, meer dan 450 nieuwe aan Nederland en Vlaanderen gerelateerde boeken, meer dan 1.000 programma's en evenementen, met deelname van circa 200 Nederlandse en Vlaamse auteurs, en alleen al online 7.000 artikelen en vermeldingen in het Duitse taalgebied.

2. De 314 Duitse vertalingen van Nederlandstalige literatuur die in de aanloop naar de Buchmesse verschenen zijn een record in de geschiedenis van de Messe. Ze vormen het resultaat van nauwe, geïntensiveerde betrekkingen met de Duitse uitgeverij en tegelijkertijd het fundament voor bestendiging en uitbreiding van het succes. Momenteel maken de beide letterenfonds concrete plannen voor een follow-up in 2017, bestaande uit structurele ondersteuning van de Duitse uitgevers, zichtbaarheid van Nederlandse en Vlaamse auteurs op de Duitse festivals, podia en media en verdere samenwerking met de Duitse boekhandel.

3. De Nederlandstalige literatuur, in Duitsland met name bekend om de generatie van '93, heeft zich kunnen 'verjongen' en een nieuw publiek van jonge Duitse lezers kunnen bereiken. Jonge auteurs en debutanten maakten een belangrijk onderdeel uit van de auteursdelegatie. Meer dan de helft van alle media-aandacht tussen oktober 2015 en november 2016 is naar deze nieuwkomers gegaan – een duidelijke weerspiegeling van de inzet van het programma en de perswerking.

4. Nederland en Vlaanderen keerden als eerste Europese taalgebied terug als gastland op de Buchmesse en hadden van meet af aan de ambitie om een 'gastlandschap 2.0' neer te zetten. Het gastlandschap *Dit is wat we delen* kende een vanzelfsprekende aandacht voor innovatie: van de literatuur zelf, van het uitgeversbedrijf, van de manier waarop literatuur op het podium wordt gepresenteerd. Dit leidde (onder veel meer) tot de productie van twee nieuwe literaire games en vier literaire virtual reality-installaties, die in 2016 in Duitsland aan het publiek zijn gepresenteerd, en die in 2017 in Nederland en Vlaanderen op tournee gaan.

5. Het programma *Dit is wat we delen* heeft zich niet beperkt tot vijf dagen op de beurs in Frankfurt, maar strekte zich uit van maart tot december 2016 en deed naast Frankfurt nog zeven andere prominente Duitse steden aan: Hamburg, Berlijn, Leipzig, München, Karlsruhe, Keulen en Münster. Beide letterenfonds ontwikkelden een uitgebreid literair-cultureel programma, waarbij de grote literaire festivals en de belangrijke literaire

podia werden aangedaan. Deze nieuwe aanpak wordt in Duitsland gezien als de nieuwe maat, als voorbeeldmodel voor toekomstige eregasten van de Frankfurter Buchmesse.

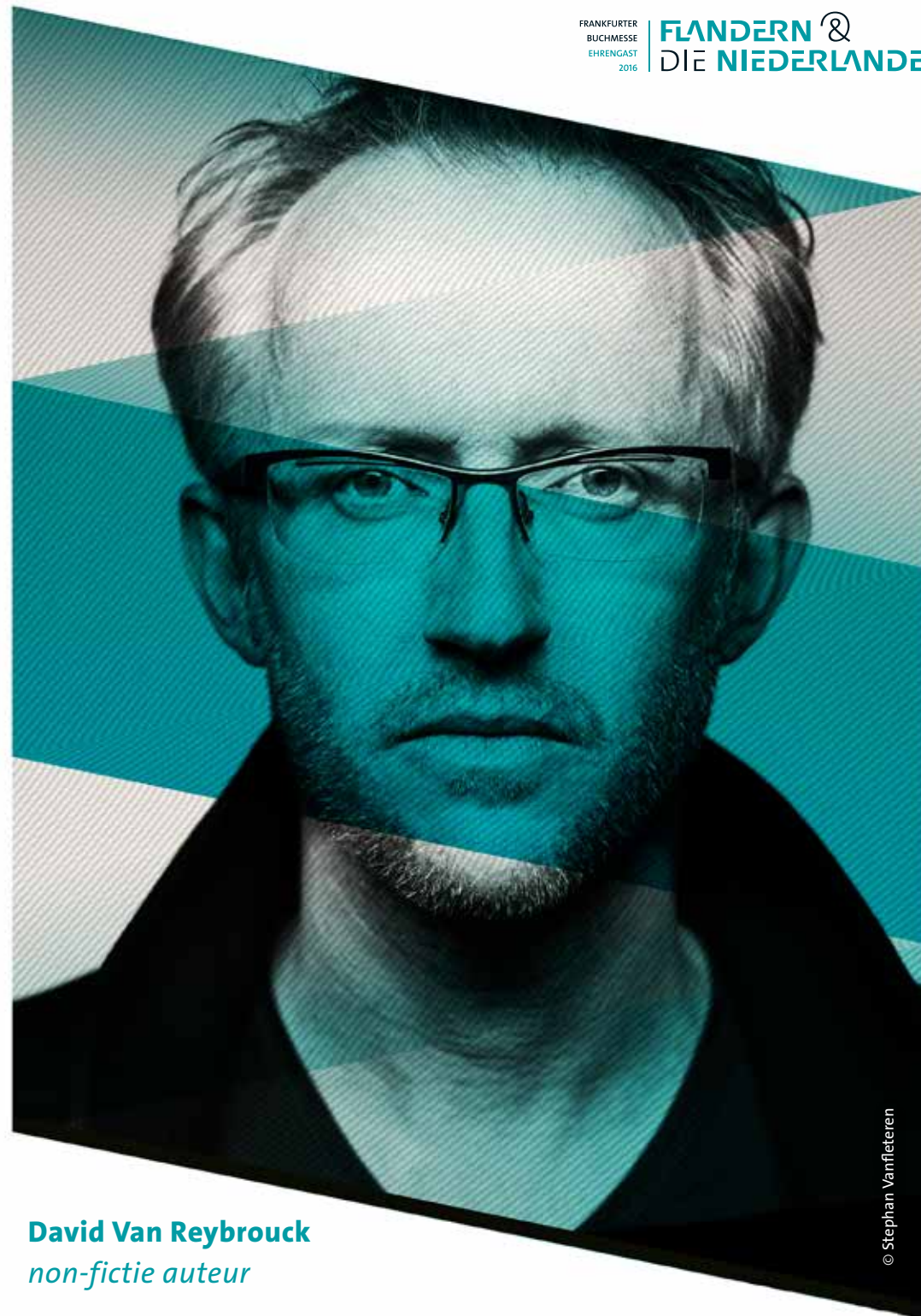
6. *Dies ist, was wir teilen*: wie belangstelling ontmoet en gastvrijheid ontvangt, wil die ook retourneren. Het Nederlands-Vlaamse gastlandschap heeft zich ervoor ingespannen de belangstelling voor de Duitse literatuur in Vlaanderen en Nederland te vergroten. Duitsland was het thema van de Nederlandse Boekenweek in maart; een groot aantal Duitse auteurs was in 2016 te gast in verschillende schrijversresidenties en op literaire festivals in Nederland en Vlaanderen.

7. Het motto *Dit is wat we delen* bleek inhoudelijk een sterk concept en een heldere manier om het samengaan van Vlaanderen en Nederland te verwoorden. In de grafische huisstijl, het paviljoenontwerp en in alle grafische en online uitingen van het gastland kwam dit motto terug, samen met het motief van de Noordzee. Het ontwerp van het Nederlands-Vlaamse gastlandpaviljoen op de Buchmesse wortelde in het Nederlandse en Vlaamse landschap, in een gedeelde horizon van weidsheid en openheid, die een hoogtepunt bereikt aan de kust. Deze sterke visuele en thematische samenhang heeft in de publiciteitscampagne heel goed gewerkt.

8. Van december 2015 tot en met december 2016 vonden er in totaal 1.007 literaire programma's plaats, met deelname van ten minste 171 Nederlandse en Vlaamse auteurs. Daarbij is samengewerkt met in totaal 73 literaire festivals, literatuurhuizen, literaire podia en boekwinkels; in Duitsland, Zwitserland en Oostenrijk. Met deze programma's werd een publiek bereikt van circa 50.000 bezoekers.

9. Behalve een uitgebreid literair programma verzorgden Nederland en Vlaanderen een omvangrijk cultureel programma rondom het gastlandschap, in nauwe samenwerking met de Nederlandse en Vlaamse cultuurinstellingen. Daarbij werden onder meer beeldende kunst, theater, muziek en film gepresenteerd. Het programma omvatte een groot theaterfestival, tentoonstellingen in prominente musea in Frankfurt en elders in Duitsland, twee filmfestivals, dansvoorstellingen en concerten.

10. Het gastlandprogramma heeft alle mogelijke en alle belangrijke kanalen in het Duitse medialandschap bereikt: de actualiteiten- en cultuurprogramma's van zowel de publieke als commerciële zenders, de grote persbureaus, de landelijke kranten en tijdschriften, waaronder opinie- en publicatiebladen en de vakpers, landelijke en regionale radiozenders, en vele literatuur- en cultuurbloggers. Er ging dit jaar geen week voorbij zonder aandacht voor Nederlandstalige literatuur in de Duitse pers. De door Meltwater becijferde (online) mediawaarde bedraagt ruim 58 miljoen euro. De receptie van het gastlandschap in de Duitstalige media was daarbij zonder uitzondering positief.

David Van Reybrouck
non-fictie auteur

GASTLAND MET Z'N TWEEËN

VLAANDEREN & NEDERLAND, HET HELE IDEE

Bart Moeyaert, artistiek intendant FBM16

In 2014 werd ik uitgenodigd door het Vlaams Fonds voor de Letteren en het Nederlands Letterenfonds om artistiek intendant te worden van het project Vlaanderen & Nederland, gastland op de Frankfurter Buchmesse 2016. Die opdracht aanvaardde ik graag.

Voor het uitbouwen van mijn plannen ging ik uit van mijn ervaringen als auteur tijdens lezingenreizen in het buitenland, mijn ervaringen als bezoeker van de Frankfurter Buchmesse, en mijn ervaringen als schrijver tout court. Want kijk. 1. Tijdens lezingenreizen in het buitenland moest ik te vaak merken dat er bij het publiek onduidelijkheid heerst over Nederland en Vlaanderen. Er wordt geworsteld met de taal (is Vlaams een dialect, wat is Holländisch eigenlijk, en wat is Dutch dan?) en met het gebied (waarover spreken we, als we het over Vlaanderen, Holland, Nederland hebben?). 2. Sinds ongeveer vijfentwintig jaar bezoek ik de Buchmesse, bijna elk jaar geheel onafhankelijk van een uitgever. Die onafhankelijkheid liet me toe de Messe van binnenuit (de uitgeverswereld is me niet vreemd) maar ook als toeschouwer en 'leek' te beleven. Telkens merkte ik op hoe de halfuurafspraken in de volle agenda's van de aanwezige uitgevers het ritme lijken te bepalen en dikwijls ook aanleiding geven tot een opmerking als 'er is ook een Gastlandpaviljoen, maar daar ga ik nooit naartoe'. 3. Bij een aantal gastlanden uit het verleden — met name IJsland en Nieuw-Zeeland — was me opgevallen dat zij in vergelijking met anderen een persoonlijke insteek kozen: ze gaven hun land een verhaal. Het doorsnee gastland probeert vaak (te) veel literaire namen te slijten en probeert (te) veel tegelijkertijd te presenteren, waardoor er (te) weinig beklijft. In het geval van IJsland en Nieuw-Zeeland leek het verhaal dat je werd aangeboden eerst 'bescheiden', maar het prikkelde je nieuwsgierigheid, en de vlag van de eenvoud dekte een bijzondere lading, die je pas in tweede instantie ontdekte.

Over die lading gaat het.

Op de Frankfurter Buchmesse speelt business to business. Met andere woorden: denk goed na over het hele verhaal.

In het bidbook dat Vlaanderen en Nederland op 12 oktober 2013 aan de Buchmesse overhandigden, stond duidelijk gestipuleerd dat we een wisselwerking zouden laten ontstaan tussen Vlaanderen en Nederland enerzijds, en tussen Vlaanderen/Nederland en Duitsland anderzijds. Bij het bestuderen van de atlas bleek die wisselwerking als het ware al in kaart gebracht. Wat mij betrof lag het thema aanwijsbaar voor me: Vlaanderen, Nederland en Duitsland delen een zee.

Vanuit de zee is voor mij het hele gastlandschap ontstaan. De Noordzee was de kiem voor het geheel. Met eb en vloed, de schatten op het strand, de dynamiek, en met de mogelijkheid om naar 1993 te verwijzen, toen we al eens getweeën gastland waren. We konden benadrukken dat we nu, in 2016, met een *brand new wave* zouden komen aanzetten.

Beste bezoeker: kijk opnieuw.

Het feit dat we met z'n tweeën één gastland vormden riep wel eens vragen op. Hoezo? Van dat hoezo, die tweedeling, heb ik vanaf het begin en bewust een op zichzelf staand verhaal gemaakt.

We zijn een *gasttaal*. We zullen gevestigde namen *combineren* met de nieuwe giganten, een schrijver met een schrijfster, jong met oud, een beginpunt met een resultaat, een Vlaming met een Nederlander, duo's van verschillende genres. Het spelen met de optelsom of met het getal twee werden een deel van het geheel.

De optelsom of het getal twee leidden zelfs tot de ultieme tagline: *Dit is wat we delen*. Dankzij het delen konden we het samengaan van Vlaanderen en Nederland als gastland op een heldere manier verwoorden.

We delen immers: 1. een geschiedenis op het gebied van kunst, cultuur en literatuur, 2. de Noordzee, 3. dynamiek. Het was nodig om blijvend te benadrukken dat we naast een gastland ook een gasttaal waren, en dat we vanuit de gelijkenissen wensten te vertrekken, om de bezoeker zelf te laten ontdekken wat dan wel de verschillen tussen Vlaanderen en Nederland zouden kunnen zijn. Waar we konden, probeerden we cliché-beelden te ontcrachten.

Ik was er vanaf het begin van overtuigd dat we het als gastland niet bij de vijf dagen Frankfurter Buchmesse mochten houden. Het hele verhaal wilde ik stapsgewijs, chronologisch, op- en uitbouwen, niet alleen omdat we dan de mogelijkheid hadden om — hoera! — meer dan zeventig auteursnamen (het ideale richtgetal volgens de Buchmesse) te kunnen voorstellen, maar vooral ook om het gastlandschap al maanden op voorhand aan te kondigen. Eerst lokaal, regionaal, daarna landelijk. Alsof er vanuit Keulen een golf zou komen aanrollen, die over Frankfurt zou heenslaan, en — bij manier van spreken — nog jaren na FBM16 zou doorrollen.

Op die manier, reizend van stad naar stad, van maart 2016 tot na oktober 2016, waren we ook voor de pers en het publiek 'onderweg naar Frankfurt'.

Mede door de verschillende persreizen vanuit Duitsland naar o.a. Amsterdam en Antwerpen verspreidde het nieuws van het nakende gastlandschap van Vlaanderen & Nederland zich als een lopend vuurtje, en kregen de literatuur en de cultuur uit

Vlaanderen en Nederland al ruimschoots persaandacht in de maanden die aan de Frankfurter Buchmesse voorafgingen.

Verder was het ook zo dat we duidelijk maakten dat we niet aan eenrichtingsverkeer deden. Er kwamen Duitse auteurs in residentie naar Antwerpen, Brussel of Amsterdam. We probeerden een wisselwerking te laten ontstaan.

Bij het uitbouwen van de fundamenteën van het programma hield ik drie doelstellingen voor ogen. We wilden als gastland: 1. creëren, 2. presenteren, 3. coöpereren. Neem HETPALEIS/Antwerpen en Het Zuidelijk Toneel/Tilburg. Zij organiseerden samen een theaterschrijfcursus waarin ze Vlaamse en Nederlandse schrijvers inwijdden in de discipline 'jeugdtheater' en hen lieten debiteren met nieuwe, korte stukken voor twee acteurs. De stukken verschenen in september 2016 in een tweetalige(!) editie bij de Nieuwe Toneelbibliotheek, doken in oktober 2016 op in Mainz, Antwerpen, Tilburg en Frankfurt (in het theater van het gastlandpaviljoen), en zullen in 2017 nog op de planken worden gebracht door jongeren in Vlaanderen, Nederland en Duitsland. Acht organisaties bundelen hun krachten, schrijvers verbreden hun horizon, letterlijk en figuurlijk, en jongeren en volwassenen leren de schrijvers via een andere weg kennen.

In samenwerking met het Stimuleringsfonds (en het Mediafonds) werd ook op een uitgesproken manier geïnvesteerd in nieuwe media, in het bijzonder in cross-over met literatuur. Ontwikkelaars van games en vr-beleving werden gestimuleerd om een samenwerking aan te gaan met een dichter of schrijver en te onderzoeken hoe de twee werelden elkaar konden vinden, of beter: elkaar tot een hoger, nieuw niveau konden tillen. Uit een groot aantal voorstellen werden in onderling overleg zes projecten geselecteerd en mogelijk gemaakt. Op de Leipziger Buchmesse en voluit op de Frankfurter Buchmesse werden vier gloednieuwe vr-installaties en twee gloednieuwe literaire games voorgesteld, waarmee we als gastland uitdrukkelijk de kaart van de vernieuwing trokken.

Het was de bedoeling dat Vlaanderen en Nederland zouden beantwoorden aan het verzoek van de Buchmesse.

Wees Gastland 2.0.

Zorg voor een feest van taal, literatuur en cultuur.

Ik vermeldde al eerder dat ik de Buchmesse jarenlang vanuit een dubbel perspectief bezocht: enerzijds van binnenuit, als iemand die de uitgeverwereld kent, en anderzijds als leek, die overdonderd wordt en begeleid wil worden bij zijn bezoek. Ik stelde ook al eerder dat een doorsnee uitgever weet dat het gastlandpaviljoen bestaat maar er gezien zijn drukke agenda door de band genomen niet naartoe gaat.

Bijgevolg dacht ik over ons gastlandschap op de Frankfurter Buchmesse steeds vanuit drie bezoekers die ik voor ogen hield: 1. de bezoeker met voorkennis, 2. de leek, 3. de drukke uitgever.

Bezoeker 1 hoopt op een sterke, heldere inhoud die op een verrassende manier wordt gebracht. Bezoeker 2 moet bij de hand worden genomen en op een subtiele manier worden getriggerd. Of zal ik zeggen: uitgedaagd of binnengeleid — tot die bezoeker zichzelf de baas vindt. Voor bezoeker 3 werk je een passend tijdschema uit, je probeert het nuttige aan het aangename te koppelen, en je brengt de schrijvers en illustratoren op een ongecompliceerde manier onder zijn/haar aandacht.

De uitwerking van het gastlandpaviljoen is een verhaal van meer dan twee jaar. Sinds juli 2014 ontmoette ik, en ontmoette bij uitbreiding het hele team, steeds meer en andere mogelijke partners die het traject dat gevolgd werd stapsgewijs hebben aangevuld, verrijkt, bijgeschaafd.

Mijn eerste verlangen was dat het gastlandpaviljoen de beursbezoeker zou raken. Een bezoek zou langer duren dan een gemiddeld wandelingetje naar binnen en weer naar buiten.

Het paviljoen moest je in die mate bijblijven dat je het meermaals zou doorvertellen. Het liefste had ik dat je het paviljoen meermaals zou bezoeken. (Wat een oase midden in de drukte...)

Het paviljoen moest een bron van eerlijke, zintuiglijke ervaringen zijn die de literatuur en de cultuur subtiel onder de aandacht zouden brengen en zo zouden bijdragen aan onze ambitie: de bezoeker nieuwsgierig maken naar alles wat Vlaams of Nederlands is.

In die zin was de keuze voor ontwerp bureau Dog and Pony, dat de huisstijl van het gastland heeft uitgewerkt, en de keuze voor The Cloud Collective, dat hoofdzakelijk instond voor het ontwikkelen van het gastlandpaviljoen, cruciaal.

Om met de tagline *Dit is wat we delen* te spreken: door de bestaande ideeën met deze creatieve geesten te delen, heeft het hele gastlandschap de goede kleur, de gepaste vorm, lees: de juiste adem gekregen.

Wanneer je als Buchmessebezoeker verder keek dan je neus lang was, dan kwam je vanzelf in de stad Frankfurt terecht, waar we als gastland tentoonstellingen en evenementen aanboden in samenwerking met verschillende musea en organisaties.

Je ontdekte er de Vlaams/Nederlandse architectuur, de fotografie, de kunsten. Je zag het gastland in het Deutsches Architekturmuseum of het Fotografie Forum, in het MMK of in basis of in het Städel Museum, waar we als gastland met zes schrijvers een schitterend afscheid namen van de stad Frankfurt, uitgerekend op hetzelfde moment dat we op de

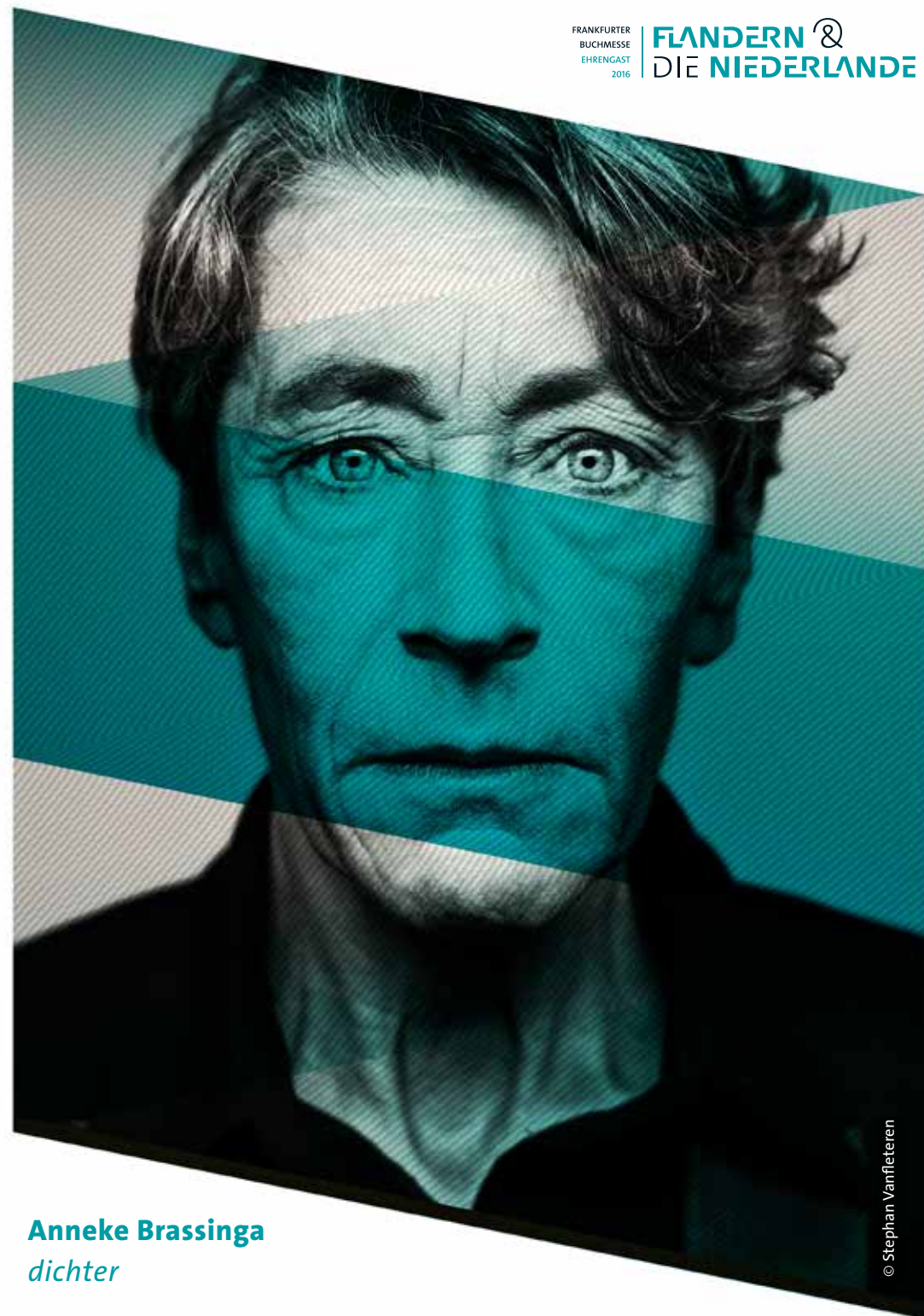
Messe het gastlandschap aan Frankrijk doorgaven. En dan nog kon je die avond uitblazen in Mousonturm, waar Vlaanderen & Nederland op 17 september 2016 trots het gastland-café mochten openen. Vier weken lang waren we er welkom met een uitgelezen aanbod van podiumkunsten uit Vlaanderen en Nederland, en pas na de Buchmesse verdwenen we weer.

Dit verslag voorzie ik bewust niet van een eindpunt.

Die punt komt er niet, zoals het in 1993 ook niet is gezet.

Het hele idee van gastland Vlaanderen en Nederland gaat net als de zee: door.

Veel groeten,
Bart Moeyaert

Anneke Brassinga
dichter

BIJLAGEN

1	Culturele evenementen	111
2	Literaire evenementen	129
3	Residenties	159
4	Literaire evenementen in de rest van de wereld	165
5	Auteurs en makers in Duitsland	171
6	Programma Theater	175
7	Programma Messe	179
8	Programma CB Lowlands Stage	191
9	Drukwerk, gadgets en publicaties	195
10	Perslijst Nederland en Vlaanderen	199

1

**CULTURELE
EVENEMENTEN**

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
AIR ARTISTS IN RESIDENCE				
1.04.16 - 30.06.16	<i>Staat van de Stad / Zustand der Stadt/State of the City: Artists residencies Antwerpen Rotterdam Frankfurt</i>	Antwerpen	AIR Antwerpen	De in Frankfurt gevestigde kunstenaar Ani Schulze (1982) en de in Rotterdam gevestigde kunstenaar Mirte van Duppen (1990) werden uitgenodigd voor een residentie van drie maanden in AIR Antwerpen in het kader van het uitwisselings- en tentoonstellingsproject Staat van de Stad. Tijdens deze residentie werkten beide kunstenaars aan een nieuw project dat werd gepresenteerd in de gelijknamige groepstentoonstelling in Frankfurt.
ART COLOGNE, KEULEN				
13.04.16 - 17.04.16	<i>Eins, zwei, Wechselschritt - 50 Jahre ART COLOGNE und die Avantgarde der zeitgenössischen Kunst in Belgien, Deutschland und den Niederlanden.</i>	Keulen	Kunstenpunt Mondriaan Fonds	Expositie met onder meer werk van Joseph Beuys, Marcel Broodthaers, Panamarenko, Georg Baselitz, Rosemarie Trockel, Marlene Dumas en Peter Buggenhout. ART COLOGNE is wereldwijd de oudste kunstbeurs voor beeldende kunst uit de 20ste en 21ste eeuw, meer dan tweehonderd internationale galleries presenteren zich jaarlijks op deze beurs in Keulen.
EXPOSITIES				
17.03.16 - 29.04.16	<i>Phantasie und Geschichte - Illustratoren aus Flandern und den Niederlanden</i>	Leipzig	Haus des Buches / Literaturhaus Leipzig	Expositie in het Haus des Buches met werk van Nederlandse en Vlaamse illustratoren: Ann de Bode, Charlotte Dematons en Peter Goes.
16.04.16 - 16.10.16	<i>Angewandte Kunst aus den Niederlanden und Flandern</i>	Leipzig	Grassi Museum für Angewandte Kunst Leipzig	Design uit Vlaanderen en Nederland uit de collectie van het Grassi Museum für Angewandte Kunst Leipzig.
26.05.16 - 10.07.16	<i>Expo Schau mich an</i>	Museum für Angewandte Kunst, Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen	Illustraties van Ingrid Godon, teksten van Toon Tellegen en Kinderportretten van fotograaf August Sander (1876-1964).
24.06.16 - 25.09.16	<i>Art in Europe 1945-68. Facing the Future</i>	Bozar, Brussel, Vlaanderen	Bozar i.s.m. het Poesjkinmuseum in Moskou en het ZKM	De tentoonstelling belichtte met 180 werken van 150 kunstenaars de manier waarop er zowel in Europa als de voormalige Sovjet-Unie na WOII werd geëxperimenteerd met nieuwe vormen als mediakunst, actionpainting, conceptuele kunst en geluidskunst. Met onder meer werk van Fernand Léger, Vladimir Tatlin, Gerard Richter en Pablo Picasso.
03.08.16 - 23.10.16	<i>Auf Kurs Nordwest</i>	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival	De expositie gaf een overzicht van trends en stijlen in de hedendaagse illustratiekunst in prentenboeken uit Nederland en Vlaanderen. Getoond werd origineel werk van vijftien Nederlandse en negen Vlaamse gerenommeerde illustratoren: Carll Cneut, Gerda Dendooven, Ingrid Godon, Annemarie van Haeringen, Philip Hopman, Jan Jutte, Sieb Posthuma, Tom Schamp, Marit Törnqvist, Marije Tolman en Klaas Verplancken.
2.9.16 - 27.11.16	<i>Wim T. Schippers: A Retrospective</i>	Bonn	Bonner Kunstverein	De Bonner Kunstverein toonde als eerste museum buiten Nederland een retrospectief van het werk van conceptueel kunstenaar, acteur, componist, regisseur en schrijver Wim T. Schippers. Hierin werd zijn totale oeuvre belicht, met de nadruk op zijn sculpturen, tekeningen, en theater- en televisiewerk. Voor het eerst waren ook Schippers' beroemde 'Pindakaasvloer' (1962) en 'Indian Summer Christmas Tree' (1969) weer te zien.
3.09.16 - 6.11.16	<i>All behind, we'll go deeper, deep down and she will say</i>	MMK3, Frankfurt	MMK	In haar eerste, omvangrijke solo-expositie in Duitsland combineerde Laure Provost (1978) schilderijen, tekeningen, beeldhouwwerk en video. De met de Turner Prize bekroonde Provost werd geboren in Frankrijk maar woont en werkt in Antwerpen.
Berlijn 07.09.16 - 19.09.16 Münster 08.10.16 - 08.01.17	<i>Der goldene Käfig</i>	Berlijn en Münster	Staatsbibliothek zu Berlin	Expositie met het originele werk uit en schetsen voor het Deutsche Jugendliteraturpreis 2016 genomineerde prentenboek <i>Der goldene Käfig</i> van Carll Cneut. Op 7 oktober werd de expositie i.s.m. Bohem Press feestelijk geopend in het Haus der Niederlande te Münster. In Münster werden tevens workshops georganiseerd waarin volwassenen en kinderen kennis konden maken met de gemengde techniek van deze prentenboekkunstenaar. Op 8 oktober verzorgde Carll Cneut zelf in de middag een workshop incl. voorleessessie in de Stadtbücherei Münster, 's avonds verzorgde hij een lezing over zijn werk in de Feuerwache te Münster.
15.09.16 - 31.10.16	<i>Phantasie und Geschichte - Illustratoren aus Flandern und den Niederlanden</i>	Schalterhalle der Sparkasse Wittgenstein, Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster	Expositie met werk van Nederlandse en Vlaamse illustratoren: Ann de Bode, Charlotte Dematons en Peter Goes.
17.09.16 - 15.01.17	<i>Geografie der Zeit - Fiona Tan</i>	MMK1, Frankfurt	MMK	Het Museum für Moderne Kunst in Frankfurt am Main presenteerde de eerste grote overzichtsexpositie van het werk van de internationaal gerenommeerde kunstenaar Fiona Tan in het Duitse taalgebied.
24.09.16 - 04.12.16	Hanne van der Woude: <i>Emmy's World</i>	Fotografie Forum Frankfurt, Frankfurt	Fotografie Forum Frankfurt	Solotentoonstelling van fotograaf Hanne van der Woude. Voor deze fotoreeks volgde ze jarenlang een ouder kunstenaarrechtspaar; de expositie vormde ook een hommage aan de nu 83-jarige schilderes en Prix de Rome-winnares Emmy Eerdmans.

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
24.09.16 - 04.12.16	David Claerbout: <i>Die reine Notwendigkeit</i>	Städel Museum, Frankfurt	Städel Museum Frankfurt	Het prestigieuze Städel Museum in Frankfurt programmeerde in de reeks 'Im Städel Garten' de première van een creatie van David Claerbout: een bewerking van de populaire tekenfilm <i>Jungle Book</i> uit 1967, waarin Claerbout de dierenpersonages ontdoet van hun antropomorfe trekken, ook de menselijke figuur, Mowgli, wordt integraal wegelaten. De 'realistische' beelden in deze geluidloze 3D-animatie wekken een bevreemdend gevoel.
28.09.16 - 31.10.16	Tom Schoonoooghe: <i>Reading Images – wenn aus Worten Bilder werden</i>	Volksbank Wittgenstein, Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflas	Expositie met werk van de meermaals bekroonde Vlaamse kinder- en jeugdboekenillustrator Tom Schoonoooghe, waaronder zijn illustraties voor twee kinderboeken van Stefan Boonen. Bij de opening van de expositie vertelden Boonen en Schoonoooghe over hun samenwerking. Ook verzorgde Schoonoooghe op 27 september op een basisschool in Bad Berleburg een workshop voor kinderen.
01.10.16 - 15.01.17	<i>Das Paradies auf Erden</i>	Staatliche Kunstsammlungen, Dresden	Staatliche Kunstsammlungen Dresden	Vlaamse landschappen van Breugel tot Rubens: een expositie van de Gemäldegalerie Alte Meister van de Kunsthalle Lipsiusbau.
8.10.16 – 12.02.17	<i>Maatwerk / Maßarbeit - Architektur aus Flandern und den Niederlanden</i>	DAM, Frankfurt	DAM Deutsches Architektur Museum	De expositie toonde dertig voorbeelden van architectuur uit de Lage Landen, in het bijzonder architectuur die 'op maat' van de omgeving is gemaakt.
08.10.16 - 18.12.16	CONN3CT: <i>2media, 1story</i>	Paulinerkirche, Göttingen	Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek	Voor deze tentoonstelling werd de statige Paulinerkirche veranderd in een digitale ruimte. Bezoekers werden actieve spelers en ervoeren de impact van nieuwe media en de overeenkomsten tussen de hedendaagse social media en de eerste gedrukte boeken in de 16de eeuw.
14.10.16 - 18.12.16	<i>Staat van de Stad / Zustand der Stadt / State of the City</i>	Frankfurt	basis	Van januari t/m juni 2016 woonden en werkten kunstenaars Stijn Van Dorpe (BE) en Levent Kunt (DE) drie maanden in Rotterdam, Karl Philips (BE) en Ghislain Amar (FR/NL) in Frankfurt am Main, en Ani Schulze (BE) en Mirte van Duppen (NL) in Antwerpen om daar de complexe socioculturele contexten van de steden te onderzoeken. De expositie toonde het resultaat van dit internationale uitwisselingsprogramma en tentoonstellingsproject. Het project focuste op de complexe betrekkingen tussen economie en sociaal-culturele omstandigheden in deze drie handelssteden.
15.10.16 - 19.02.17	Willem de Rooij	Frankfurt	MMK	Het MMK Museum für Moderne Kunst Frankfurt (MMK2) toont de solotentoonstelling <i>Entitled</i> van de Nederlandse kunstenaar Willem de Rooij. In deze tentoonstelling creëert De Rooij een interactie tussen drie van zijn bestaande series van werken: textielwerken (die hij maakt sinds 2007), achttien Index-panels (2003) en de sportkledingcollectie Fong Leng.
17.10.16 - 5.11.16	SPRACHaufZEICHNUNG – <i>Visuelle Poesie, Comic und Graphic Novel aus Flandern und den Niederlanden</i>	Frankfurt	Haus am Dom	Expositie met werk van de striptekenaars en illustratoren Joost Swarte, Randall Casaer, Gerda Dendooven, Thè Tjong Khing, Brecht Vandebroucke, Philip Hopman, Ingrid Godon, Ted van Lieshout, Joke van Leeuwen, Benjamin Leroy, Judith Vanistendael, Herr Seele, Carll Cneut, Simon Spruyt, Mattias de Leeuw, Nix. Curator: Gert-Jan Pos.
21.10.16 - 29.01.17	<i>Art in Europe 1945-68. Facing the Future</i>	ZKM, Karlsruhe	Bozar	De tentoonstelling belichtte met 180 werken van 150 kunstenaars de manier waarop er zowel in Europa als de voormalige Sovjet-Unie na WOII werd geëxperimenteerd met nieuwe vormen als mediakunst, actionpainting, conceptuele kunst en geluidskunst. Met onder meer werk van Fernand Léger, Vladimir Tatlin, Gerard Richter en Pablo Picasso.
FILMFESTIVAL 'FILME AUS DEN NIEDERLANDEN & FLANDERN' IN FRANKFURT				
17.10.16 - 30.10.16	Filmfestival Filme aus den Niederlanden und Flandern	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisches-Niederländisches Festival	In de Nederlandse filmproductie spelen verfilmingen van romans, verhalen, novellen en theaterstukken een belangrijke rol. Het Deutsche Filmmuseum programmeerde i.s.m. het Eye Filminstituut tien klassieke en actuele literatuurverfilmingen, in samenhang daarmee zijn ook filmmakers en schrijvers uitgenodigd.
17.10 - 30.10	Documentaireserie 'Schrijven in de Lage Landen / Writing in the Low Countries / Schreiben in den Niederlanden und Flandern'	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisches-Niederländisches Festival	Vertoning van 25 gefilmde schrijversportretten van elk vijftien minuten die in het kader van het Vlaams-Nederlandse gastlandschap zijn gemaakt. Met onder meer documentaires over Kristien Deltjens door Gust Van de Berghe Tommy Wieringa door Frans Weisz Christophe Van Gerrewey door Sofie Benoot Esther Gerritsen door Hans Hylkema Joost De Vries door Rob Rombout Marente de Moor door Robert Oey Bart Van Loo door Ibbe Daniëls Gustaaf Peek door Ramon Gieling.
17-10-2016	Forum: Bücher und Dokumentarfilme	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisches-Niederländisches Festival	De Frankfurter Buchmesse en The Golden Tree International Documentary Festival presenteerden het programma Bücher und Dokumentarfilme. Een gesprek waarin werd onderzocht wat er in de wisselwerking tussen deze media kan ontstaan. Met o.a. Pieter van Huystee (NL) en Sun Shuyun (China/GB).

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
17-10-2016	Anton Corbijn - <i>A Most Wanted Man</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Filmvertoning, met vooraf een gesprek tussen Anton Corbijn en Bart Chabot.
19-10-2016	<i>De Helleveeg (Das Biest)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op A.F.Th. van der Heijdens gelijknamige roman. Gast: André van Duren.
19-10-2016	<i>Beyond Sleep (Nie mehr schlafen)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op Willem Frederik Hermans' roman <i>Nooit meer slapen</i> . Gast: Hans de Wolf (Producent).
20-10-2016	<i>De wederopstanding van een klootzak (Die Wiederaufstehung eines Arschlochs)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de graphic novel <i>Om mekaar in Dokkum</i> van Guido van Driel. Gast: Guido van Driel. Achteraf: boekverkoop en signeursessie.
21-10-2016	<i>Minoes (Die geheimnisvolle Minusch)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Annie M.G. Schmidt.
21-10-2016 en 28-10-2016 en 30-10-2016	<i>De helaasheid der dingen (Die Beschissenheit der Dinge)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Dimitri Verhulst. Gast: Dimitri Verhulst.
22-10-2016	<i>De surprise (Die Überraschung)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op het korte verhaal <i>De surprise</i> van Belcampo.
23-10-2016	<i>Dorsvloer vol confetti</i>	FBM16 Literaturbahnhof am Domplatz, Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Franca Treur.
23-10-2016	<i>Boven is het stil (Oben ist es still)</i>	FBM16 Literaturbahnhof am Domplatz, Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Gerbrand Bakker.
25-10-2016	<i>Noordzee, Texas</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de roman <i>Nooit gaat dit over</i> van André Sollie.
27-10-2016	<i>Als twee druppels water (Wie zwei Tropfen Wasser)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op Willem Frederik Hermans' roman <i>De donkere kamer van Damokles</i> .
28-10-2016	<i>De tweeling (Die Zwillinge)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Tessa de Loo.
29-10-2016	<i>Karakter</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Ferdinand Bordewijk.
30-10-2016	<i>De aanslag (Der Anschlag)</i>	Frankfurt	Deutsches Filmmuseum Frankfurt / Flämisch-Niederländisches Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Harry Mulisch.
HALBTOTALE FESTIVAL MÜNSTER (29 AUGUSTUS T/M 29 OKTOBER)				
29.8.2016-26.10.16	Halbtotale 2016	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Filmfestival met boekverfilmingen en schrijversportretten uit Vlaanderen en Nederland.
29-8-2016 en 31.08.2016	<i>J. Kessels</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de roman <i>J. Kessels - The Novel</i> van P.F. Thomése.

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
5-9-2016 en 7-9-2016	<i>De helaasheid der dingen (Die Beschissenheit der Dinge)</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Dimitri Verhulst.
12.9.2016 en 19.9.2016	<i>Boven is het stil (Oben ist es still)</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Gerbrand Bakker.
14.9.2016 en 21.9.2016	<i>Hotel Nootboom</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige bundel van Cees Nooteboom.
15-09-2016	Lesung	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Lezing door Cees Nooteboom
28-9-2016 en 19.10.2016	<i>Noordzee, Texas</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de roman <i>Nooit gaat dit over</i> van André Sollié.
3-10-2016 en 5-10-2016	Double feature - Cruel Happiness: <i>Love, Claus & Flanders</i> + Herta Müller: <i>The Alphabet of Fear</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	
12-10-2016	<i>Songs, Grooves und Gedichte</i>	Münster	Theater im Pumpenhaus, Münster	
19-10-2016	<i>Ex-drummer</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Herman Brusselmans.
24-10-2016 en 26.10.2016	<i>De tweeling (Die Zwillinge)</i>	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival	Vertoning van deze film, die is gebaseerd op de gelijknamige roman van Tessa de Loo.

CITYBOOKS PRESENTATIE IN MÜNSTER

15-11-2016	<i>Citybooks</i> presentatie: met Sofie Knijff, Carmien Michels, Erik Lindner, Alida Bremer	Theatertreff, Münster	De Buren / Citybooks	I.s.m. het Vlaams-Nederlandse Ehrengast-team landden ook <i>Citybooks</i> in Duitsland. Voor 24 speciale edities werden steeds een Nederlandse, Vlaamse en Duitse auteur uitgenodigd om een literair stadsportret te schrijven en een fotograaf maakte een visueel stadsportret. I.s.m. Literatuurverein Münster en het Institut für Niederländische Philologie resideerden in juni 2016 dichter Erik Lindner en de jonge auteur Carmien Michels twee weken in Münster. Sofie Knijff verkende Münster met haar camera, auteur Alida Bremer schreef over haar woonplaats.

HEIDELBERGER STÜCKEMARKT HEIDELBERG - 29.04.16 - 08.05.16

29.04.16 - 08.05.16	Heidelberger Stückemarkt	Theater und Orchester Heidelberg	Theater und Orchester Heidelberg	Opvoering van verschillende Vlaams-Nederlandse toneelstukken, lezingen en prijsuitreiking tijdens de Heidelberger Stückemarkt, een platform voor (innovatief) hedendaags Duits en internationaal toneel. Met onder meer opvoering van <i>GAS. Plädoyer einer verurteilten Mutter (GAZ. Pleidooi van een gedoemde moeder)</i> van Tom Lanoye.
08-05-2016	Theaterbrunch	Theater und Orchester Heidelberg	Theater und Orchester Heidelberg	Gesprek over het theaterlandschap in België. Met Luk Van Den Dries, Tom Lanoye en Miguel Declaire. Moderator: Dorte Lena Eilers.

LITERAIRE GAMES

	<i>Puzzling Poetry</i>		Gamefonds (d.w.z. Mediafonds en Stimuleringsfonds Creatieve Industrie) en Nederlands Letterenfonds	In de game <i>Puzzling Poetry</i> van Lucas Hirsch en Studio Louter is het gedicht een lege puzzel en zijn de woorden de puzzelstukjes. Om de puzzel op te lossen krijg je als speler hulp van de vormgeving. Alles heeft een eigen vorm en kleur: werkwoorden, zelfstandig naamwoorden, lange en korte woorden. Ze vormen samen patronen die inzicht geven in de structuur van het gedicht en de stijl van de dichter. Het stoeien met woorden leidt tot een onverwacht geconcentreerde manier van poëzie lezen. Met werk van dichters Lucas Hirsch, Remco Campert, Miriam Van Hee en Ruth Lasters. Mobiele game, geschikt voor smartphone en tablet (iOS/App Store en Android/ Google Play). Talen: Engels, Duits en Nederlands. <i>Puzzling Poetry</i> was te spelen op de Frankfurter Buchmesse in Hal 4.2 A61 en op 5 november tijdens het festival Het Grote Gebeuren in Groningen.

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
	<i>Winter</i>		Gamefonds (d.w.z. Mediafonds en Stimuleringsfonds Creatieve Industrie) en Nederlands Letterenfonds	De strak vormgegeven click-en-point game <i>Winter</i> , geschreven door de Vlaamse auteur Joost Vandecasteele en gecreëerd door het Vlaamse collectief Happy Volcano, speelt zich af in een één-seconde-wereld, een kleurrijke maar verontrustende plek waar alle mensen die op dezelfde seconde sterven, terechtkomen. Mobiele game, geschikt voor smartphone / tablet (iOS en Android) en PC. Talen: Engels, Duits en Nederlands. <i>Winter</i> was te spelen op de Frankfurter Buchmesse in Hal 4.2 A61. <i>Winter</i> is winnaar van de Belgian Game Award 2016, categorie Best Mobile Game en is geselecteerd voor 'WordPlay London at the British Library' op 19 november 2016.
MOUSONTURM FRANKFURT FESTIVAL - 17.09.16 - 01.11.16				
17.09.16 - 04.11.16	Mousonturm Festival <i>Tolle Künste</i> . Gastlandcafé und Philosophischer Tisch.	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Het Künstlerhaus Mousonturm in Frankfurt brengt bijna twee maanden lang toffe kunst uit Nederland en Vlaanderen. Onder de titel „Tolle Künste“ wordt een multidisciplinair programma gepresenteerd, via een selectie van 18 representatieve werken. Ook werd in Mousonturm een maand lang (tijdens en rondom de Buchmesse) een zogenoemd gastlandcafé ingericht. Tegelijkertijd werd hier wekelijks een filosofisch gesprek georganiseerd.
17.09.16	Opening gastlandcafé	Mousonturm, Frankfurt	FBM16-team	Opening van het gastlandcafé, met onder meer een leestafel vol Nederlandse en Vlaamse literatuur, een expositie met de tien fotoportretten van Stephan Vanfleteren en een Vlaams-Nederlandse menukaart.
17.09.16 - 19.09.16	<i>Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke</i>	Mousonturm, Frankfurt	Rosas	Een fascinerend samenspel van dans, muziek en poëzie waarin choreograaf van het jaar Anne Teresa De Keersmaeker (1960) met haar gezelschap Rosas Rilkes werk - in het Duits - opvoert en danst.
21-09-2016	Philosophischer Tisch: Coen Simon	Mousonturm, Frankfurt	Leon Joskowitz	Eerste van een reeks wekelijkse filosofische gesprekken tijdens een gemeenschappelijke maaltijd. Met iedere week een nieuwe Vlaamse of Nederlandse filosoof, een nieuw thema en een nieuwe menukaart. Deze week ging de Nederlandse filosoof en publicist Coen Simon (1972) in gesprek over het thema <i>Wachten maakt gelukkig</i> .
22.09.16 - 23.09.16	<i>Wenn du nur schnell genug rennst, weiß keiner mehr wo du bist</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	In deze familievoorstelling van de Vlaamse theatermaker Jetse Batelaan (1978) is iedereen, of liever: alles, constant in beweging. Acteurs, kostuums, objecten, rekwisieten, licht, geluid, tekst, mens of ding.
27.09.16 - 28.09.16	<i>Balthazar</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Dansvoorstelling van David Weber Krebs (B/DE) waarin de menselijke fascinatie voor het dierlijke centraal staat.
29-09-2016	Philosophischer Tisch: Paul Verhaeghe	Mousonturm, Frankfurt	Leon Joskowitz	Tweede van een reeks van vier filosofische gesprekken tijdens een gemeenschappelijke maaltijd. Deze week met de Vlaamse filosoof Paul Verhaeghe (1955) over het thema 'autoriteit'.
02.10.16 - 03.10.16	<i>The Future of Sex</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Een theateravond waarin het Vlaams-Nederlandse toneelgezelschap Wunderbaum, bestsellerauteur Arnon Grunberg en regisseur Johan Simons de grenzen verkennen van onze seksuele verlangens (in deze digitale wereld) en zich storten in een science fiction fantasie.
04-10-2016	Philosophischer Tisch: Marli Huijter	Mousonturm, Frankfurt	Leon Joskowitz	Derde van een reeks van vier filosofische gesprekken tijdens een gemeenschappelijke maaltijd. Ditmaal met de Nederlandse Denker des Vaderlands, Marli Huijter (1955), over het thema 'discipline'.
7-10-2016 en 8-10-2016	Videowerken	Mousonturm, Frankfurt		Lemm&Barkey (Brussel): 18 video's OHNO COOPERATION: een videoconversatie
07-10-2016	Videowerken	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Performance <i>Forever</i> door Lemm&Barkey en Needcompany, <i>Plug & Play</i> door de kunstenaars van O (Maarten Seghers, Nicolas Field, Fritz Welch en Simon Lenski).
08-10-2016	Videowerken	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	<i>The Winter's Tale</i> door Kuiperskaai, <i>Needlab 23</i> door het Needcompany Ensemble, performance <i>O</i> door Maarten Seghers, Nicolas Field, Fritz Welch en Simon Lenski.
12.10.16 - 21.10.16	<i>The Common People</i>	Mousonturm, Frankfurt	Een coproductie met Künstlerhaus Mousonturm	<i>The Common People</i> was een sociaal-maatschappelijk experiment, een workshop, een installatie en een performance ineen. Het bood een portret van de stad Frankfurt en zijn bewoners, en van de mens in zijn zoektocht naar intimiteit. De Belgische choreograaf Jan Martens werkte hierbij samen met 48 inwoners van Frankfurt. M.m.v. onder meer filmregisseur Lukas Dhont. Workshop 12-19 oktober, performance 20-21 oktober. In 2016 werden de workshops en performance ook opgevoerd in Düsseldorf, Utrecht, Den Bosch, Antwerpen en Marseille.
2.10.16 - 13.10.16	<i>Bosch Beach</i>	Mousonturm, Frankfurt	LOD	Muziektheater geïnspireerd op Bosch' beelden van een hel op aarde. M.m.v. schrijver Dimitri Verhulst, kunstenaar Kris Verdonck, componist Vasco Mendonça, het Asko Schönberg Ensemble en het Gentse muziektheater LOD.
13-10-2016	Philosophischer Tisch: Chris de Stoop	Mousonturm, Frankfurt	Leon Joskowitz	Laatste van een reeks van vier filosofische gesprekken tijdens een gemeenschappelijke maaltijd. Deze week met de Vlaamse journalist Chris de Stoop (1955) over het verdwijnen van boerenlandschappen in Europa en zijn boek <i>Mein Hof und ich (Dit is mijn hof)</i> .

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
15-10-2016	CAMPO.CAMP - Louis Vanhaverbeke: Multiverse	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Performance
15-10-2016	CAMPO.CAMP - Pieter Ampe & Guilherme Garrido: <i>Still Standing You</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Dans / performance
16-10-2016	CAMPO.CAMP - Benny Cleassens: <i>Hello Useless – for W and friends</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Performance
16-10-2016	CAMPO.CAMP - Frank&Robbert Robbert&Frank: <i>To Break</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Performance
18-10-2016 en 19.10.2016	CAMPO.CAMP - Pieter Ampe: <i>So You Can Feel</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Dans / performance. Aansluitend CAMPO-TALK, een gesprek tussen Kristof Blom (Gent), Tom Engels (Brüssel) en Georg Döcker (Gießen).
18-10-2016 en 19.10.2016	CAMPO.CAMP - Sarah Vanhee: <i>Oblivion</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Performance
01.11.16 - 03.11.16	Milo Rau: <i>Five Easy Pieces</i>	Mousonturm, Frankfurt	Künstlerhaus Mousonturm	Video & gesprek door Milo Rau / IIPM (Zürich/Berlijn/Gent) en CAMPO (BE).

MUSEUMLEZINGEN

23.06.16 - 25.09.16	<i>Maar hemels als een kanon</i> : Literaire bezoekersgids	Vlaanderen	Bozar	BOZAR en het Vlaams-Nederlands huis deBuren vroegen aan vijf dichters om poëzie te schrijven bij vijf werken uit de tentoonstelling <i>Facing the Future. Art in Europe 1945-68</i> . In de literaire bezoekersgids <i>Maar hemels als een kanon</i> verweefden ze vervlogen herinneringen aan de oorlog met een naoorlogse zucht naar vooruitgang en verandering. De gids opende met <i>Pijn</i> van Armando. Els Moors, Monika Rinck, Maarten van der Graaff en Peter Verhelst vertaalden de kunst van Gerhard Richter, Fernand Léger, Erik Bulatov en Max Beckmann in poëzie.
15-09-2016	<i>Armando & Co</i> - literaire nocturne in de expo	Bozar, Brussel	Bozar	Literaire avond tijdens de expositie <i>Facing the Future. Art in Europe 1945-68</i> , waarin ook werk van Armando was opgenomen. Dichter en kunstenaar Armando praatte over zijn leven, aansluitend leidden de dichters Els Moors, Monika Rinck, Maarten van der Graaff en Peter Verhelst het publiek langs hun favoriete schilderij in de tentoonstelling. Daarbij droegen ze hun poëzie voor.
31-08-2016	<i>Literatuur in der Sammlung</i> : Inge Braeckman & Micha Hamel	Kunstmuseum Bonn, Bonn	Kunstmuseum Bonn	Lezingen bij de expositie in het kader van de Dorothea von Stetten-Kunstpreis 2016 door de jonge auteurs Inge Braeckman (VL) en Micha Hamel (NL).
13-10-2016	Tom Van de Voorde en Ted van Lieshout in de Hamburger Kunsthalle	Hamburg	ANKK (Arbeitskreis Niederländische Kunst und Kulturgeschichte e.V.)	Ted van Lieshout over het schilderij <i>Solon voor Croesus</i> van Gerard van Honthorst (1592-1656) en Tom Van de Voorde over Flora van Jan Massys (ca. 1509 – 1573). Deze museumlezingen vonden mede plaats in het kader van de jaarlijkse bijeenkomst van de ANKK met als thema <i>Kunst als Impulsgeber für Künste und Wissenschaft</i> .
23-10-2016	<i>Kunst ist, was wir teilen</i> - Autorenlesungen im Städel Museum	Städel Museum, Frankfurt	Städel Museum	Museumlezingen waarin zes schrijvers uit Nederland en Vlaanderen belichtten op welke manier bepaalde kunstwerken voor hen een inspiratiebron zijn geweest: Herr Seele over de Meister von Flémalle, Mano Bouzamour over Rembrandt, Gustaaf Peek over Max Beckmann, Aline Sax over Gustave Courbet, Bregje Hofstede over Corinne Wasmuth Charlotte Van den Broeck over Gerhard Richter.
25-10-2016	<i>Kunst ist, was wir teilen</i> - Autorenlesungen im Kunsthalle Lipsiusbau	Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Dresden	Lesestark! Dresden	Museumlezingen bij de expositie <i>Das Paradies auf Erden. Flämische Landschaften von Bruegel bis Rubens</i> door schrijvers Joke van Leeuwen, Bibi Dumon Tak en Kathleen Vereecken in de Kunsthalle Lipsiusbau (Staatliche Kunstsammlungen Dresden).
17-11-2016	<i>Kunst in Europa 1945–1968</i> . Lezingen door Els Moors, Monika Rinck, Maarten van der Graaff, Peter Verhelst en Armando.	ZKM Karlsruhe, Karlsruhe	Bozar, Frankfurter Buchmesse	Literaire avond tijdens de expositie <i>Facing the Future. Kunst in Europa 1945-68</i> , waarin ook werk van Armando is opgenomen. Dichter en kunstenaar Armando praatte over zijn leven en zijn samenwerking met Matthijs de Ridder. Aansluitend leidden de dichters Els Moors, Monika Rinck, Maarten van der Graaff en Peter Verhelst het publiek langs hun favoriete schilderij in de tentoonstelling en droegen hun poëzie voor.

PODIUMKUNSTEN

01-06-2016	Jef Neve Trio	Altes Pfandhaus, Keulen	Freunde des Belgischen Hauses	Concert met de in België zeer bekende pianist Jef Neve, slagwerker Jens Düppe en bassist Nathan Wouters.
25.07.16 - 30.07.16	<i>Tonguecat</i>	Reithalle, München	Opera München	Opera op basis van de gelijknamige roman (<i>Tongkat</i>) van Peter Verhelst. Opvoering in het kader van Festspiel-Werkstatt 2016.

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
01.09.16 - 03.09.16	Ruhrtriennale: <i>The Future of Sex</i>	Ruhrtriennale, Duitsland	Ruhrtriennale	Theaterstuk waarin het Vlaams-Nederlandse toneelgezelschap Wunderbaum, bestsellerauteur Arnon Grunberg en regisseur Johan Simons de grenzen van onze seksuele verlangens (in deze digitale wereld) onderzoeken en in een science fiction fantasie belanden.
10-9-2016 17.9.2016 21.10.2016	<i>Königin Lear</i> - Première	Schauspielhaus Frankfurt, Frankfurt	Verlag der Autoren	Première en opvoering van het toneelstuk van Tom Lanoye (vrij naar Shakespeare). Aansluitend op 21.10 ook de boekpresentatie van <i>Königin Lear / Gas</i> (Verlag der Autoren) een performance/concert door de auteur Bloodnote international m.m.v. Nicolas Rombouts (bas) en Teun Verbruggen (percussie).
30-09-2016	<i>Schlachten</i>	Theater Freiburg, Freiburg im Breisgau	Theater Freiburg	Toneelstuk van Tom Lanoye en Luk Perceval (<i>Ten Oorlog</i>), dat is gebaseerd op acht historische stukken van Shakespeare (<i>The Wars of the Roses</i>).
14-10-2016	<i>Wenn du nur schnell genug läufst, weiß keiner, wo du steckst</i>	Staatstheater Mainz, Mainz	Staatstheater Mainz	Familievoorstelling van de Vlaamse theatermaker Jetse Batelaan (1978).
15-10-2016	<i>ZOO tun sie die Dinge</i>	Staatstheater Mainz, Mainz	Theater HETPALEIS Antwerpen	Dansperformance van Randi De Vlieghe.
15-10-2016	<i>Als mein Vater ein Busch wurde</i> - Joke van Leeuwen	Staatstheater Mainz, Mainz	Staatstheater Mainz	Gesprek met schrijfster Joke van Leeuwen over haar roman <i>Toen mijn vader een struik werd</i> en de daarop gebaseerde toneelvoorstelling van Asli Kislal.
16-10-2016	<i>Spinnerling</i> - Simon van der Geest	Staatstheater Mainz, Mainz	Staatstheater Mainz	Jeugdtheater onder regie van Sara Ostertag. Gesprek met schrijver en theaterdocent Simon van der Geest over zijn jeugdroman <i>Spinnerling (Spinder)</i> , een boek dat ontstond uit een theaterstuk voor één acteur en vele insecten.
04.11.16 - 13.11.16	<i>Das Geheimnis der blauen Hirsche</i>	Tischlerei, Berlijn	Deutsche Oper Berlijn	Première en opvoering van de kindervoorstelling <i>Das Geheimnis der blauen Hirsche</i> (Edward van de Vendel & Mattias De Leeuw) - een poëtisch verhaal over de kracht van de fantasie.
STUKSCHRIJVEN				
28-05-2016	<i>STUKschrijven</i>	Antwerpen	Theater HETPALEIS Antwerpen	Theater HETPALEIS uit Antwerpen en het Zuidelijk Toneel uit Tilburg organiseerden gezamenlijk een workshop waarin vijf jonge Vlaamse en Nederlandse schrijvers zich op jeugdtheater richtten en onder leiding van Heleen Verburg debuteerden met een stuk voor twee spelers (van circa twintig minuten). De nieuwe stukken van Rebekka De Wit, Mustafa Kör, Tom Struyf, Maud Vanhauwaert en Renée van Marissing verschenen in een tweetalige (NI/Du) uitgave bij De Nieuwe Toneelbibliotheek, Amsterdam en werden opgevoerd in Mainz, Antwerpen, Amsterdam en Frankfurt.
16-10-2016	<i>STUKschrijven</i>	Staatstheater Mainz, Mainz	Staatstheater Mainz	Geënceneerde voordracht van de vijf nieuwe theaterstukken voor kinderen en jongeren die tijdens de workshop van HETPALEIS en het Zuidelijk Toneel tot stand zijn gekomen. In aanwezigheid van de auteurs Rebekka de Wit, Mustafa Kör, Renée van Marissing, Tom Struyf en Maud Vanhauwaert. De opvoering vond plaats binnen een door het Staatstheater georganiseerd weekend dat geheel in het teken stond van het jeugdtheater in Nederland en Vlaanderen.
VIRTUAL REALITY (VR)				
	<i>Lokroep</i>		Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Nederlands Letterenfonds	Dichter Micha Hamel en visual artist Demian Albers van Studio APVIS combineerden poëzie en virtual reality tot een nieuwe totaal-zintuiglijke kunstvorm die de toeschouwer vijf minuten in een andere wereld onderdompelt. Vertoningen: Leipziger Buchmesse van 17 tot en met 20 maart, op 19 maart in Schauspiel Leipzig tijdens het literaire evenement Flutch!, op 27 en 28 augustus tijdens het Zomerparkfeest in Venlo, op 27 en 28 augustus tijdens het Zomerparkfeest in Venlo, tijdens Gogbot in Enschede, het Playgrounds festival in Breda (31 okt. - 2 nov) en de schouwburg van Amsterdam (3 en 4 november) en op 5 november tijdens het festival Het Grote Gebeuren in Groningen. Ook reisden Hamel en Albers af naar Literaturlage Zofingen in Zwitserland, waar ze presentaties gaven over <i>Lokroep</i> en poëzie in vr.
	<i>Diorama No. 4: Die Fernweh Oper</i>		Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Nederlands Letterenfonds	Vr-kunstenaar Daniël Ernst ontwierp zijn vierde diorama, <i>Die Fernweh Oper</i> samen met de Vlaamse dichteres Maud Vanhauwaert, die ook het libretto schreef. De Zwitserse sopraan Annina Gieré verzorgde de choreografie en zang. <i>Diorama No. 4: The Fernweh Opera</i> beleefde zijn Nederlandse première van 15 tot en met 21 oktober in het Cinekid Medialab te Amsterdam, had een sneak preview op het Nederlands Film Festival (september 2016) en was gedurende de Frankfurter Buchmesse van 19 tot en met 23 oktober 2016 te ervaren op drie verschillende beurslocaties. Het libretto was beschikbaar in het Duits.

DATUM	TITEL FESTIVAL/EXPOSITIE/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE	BESCHRIJVING PROGRAMMA
	<i>C.a.p.e. Drop-Dog</i>		Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Nederlands Letterenfonds	Geschreven door de Nederlandse dichter Tonnus Oosterhoff. Regie: Eric Joris en Chantalla Pleiter van het Vlaamse collectief CREW. Door de vr-bril waande de toeschouwer zich in een andere ruimte en tijd en terwijl hij wandelde, met hoofdtelefoon en trackers op de rug, ontwikkelde het verhaal zich. <i>C.a.p.e. Drop-Dog</i> , beschikbaar in het Duits, Engels, Frans en Nederlands, ging in juni 2016 in première op Oerol, was in september te ervaren tijdens Cultura Nova in Heerlen en het BOZAR Electronic Arts Festival in Brussel, en was gedurende de Frankfurter Buchmesse van 19 tot en met 23 oktober te beleven in Hal 5,0 C89. Aansluitend was <i>C.a.p.e. Drop-Dog</i> te ervaren op het Placc & reality research Festival in Boedapest en op het Next Level Festival in Düsseldorf.
	<i>Tafelgeheim</i>		Stimuleringsfonds Creatieve Industrie en Nederlands Letterenfonds	<i>Tafelgeheim</i> is een met de hand getekende virtual reality-omgeving, geregisseerd door Sara Kolster. (Kinderboeken-) auteur Jaap Robben schreef het verhaal. <i>Tafelgeheim</i> was beschikbaar in het Duits, Engels en Nederlands, werd voor de Gouden Kalf Best Interactive geselecteerd door het Nederlands Film Festival waar de installatie zijn première beleefde (21 t/m 30 september) en was vervolgens van 15 tot en met 21 oktober in het Cinekid Medialab te Amsterdam te beleven, en van 19 tot en met 23 oktober op de Frankfurter Buchmesse.

2

LITERAIRE

EVENEMENTEN

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
BERLEBURGER LITERATURPFLASTER - 02.09.16 - 31.10.16			
02-09-2016	Jazz-Concert <i>Glass to Sand</i> met Jazz Formatie Kapok	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
07-09-2016	Voordracht <i>Dit is wat we delen: Literatur aus Flandern und den Niederlanden zwischen 1993 und 2016</i> door Prof. Dr. Jan Konst	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
13-09-2016	Kookcursus <i>Niederlande</i> door Hans-Christian Radenbach	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
19-09-2016	Lezing op school door Mirjam Mous, jeugd- en thrillerauteur	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
20-09-2016	Voordracht en lezing (VHS) <i>Märchen aus Flandern und den Niederlanden</i> door Katja Heinzelmänn	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
20-09-2016	Lezing op school door Mirjam Mous, jeugd- en thrillerauteur	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
21-09-2016	Lezing <i>Boy 7</i> door Mirjam Mous, jeugd- en thrillerauteur	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
22-09-2016	Lezing Saskia de Coster met muziek van Inne Eysermans	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
26-09-2016	Lezing op school door Stefan Boonen. Moderator: Rikarde Riedesel	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
26-09-2016	Lezing <i>Fünf Meter unter dem Meer</i> door Tilmann Bünz. Moderator: Bettina Born	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
27-09-2016	Lezing op school door Stefan Boonen: <i>Der Riese, der mit dem Regen kam</i> . Moderator Rikarde Riedesel	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
27-09-2016	Workshop <i>Illustrationen - Kraft der Phantasie</i> door Tom Schoonoghe, illustrator	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
27-09-2016	Kookcursus <i>Niederlande</i> door Hans-Christian Radenbach	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
28-09-2016	Lezing op school door Stefan Boonen	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
07.10.2016	Lezing Britta Bolt: <i>Das Haus der verlorenen Seelen</i> . Moderator: Rikarde Riedesel		

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
14.10.2016	<i>Spezialitätenabend Flandern und Niederlande</i> door Gerda Kampmann	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
24.10.2016	Lezing Bert Wagendorp: <i>Ventoux</i> . Moderator: Rikarde Riedesel	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
25.10.2016	Lezing op kleuterschool door Ingrid en Dieter Schubert	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
25.10.2016	<i>Käseverkostung Niederlande und Flandern</i> . Culinaire avond rondom kaas: oorsprong en bijzonderheden, begeleid door een glas wijn of bier	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
26.10.2016	Lezing op kleuterschool door Ingrid en Dieter Schubert	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
27.10.2016	Voordracht door Dr. Ulf Lückel. <i>Wittgenstein und die Oranier</i>	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
31.10.2016	Lezing Thomas Heerma van Voss: <i>Stern geht</i> . Vertaling en moderator: Ulrich Faure	Bad Berleburg	Stadt Bad Berleburg/ Berleburger Literaturpflaster
BOOKLAUNCH			
31.05.2016	Boekpremière Ernest van der Kwast	Berlijn	btb Verlag
01.06.2016	Boekpremière Ernest van der Kwast	München	btb Verlag
02.06.2016	Boekpremière Ernest van der Kwast	Duitsland	btb Verlag
04.06.2016	Boekpremière Ernest van der Kwast	Duitsland	btb Verlag
05.06.2016	Boekpremière Ernest van der Kwast	Duitsland	btb Verlag
06.06.2016	Boekpremière Ernest van der Kwast	Duitsland	btb Verlag
23.06.2016	Boekpremière Mano Bouzamour	Berlijn	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
01.09.2016	Wandeling door <i>Amsterdam – Eine literarische Einladung</i>	Berlijn	Cossee
07.09.2016	Boekpremière Peter Terrin met <i>Monte Carlo</i>	Berlijn	Vlaamse Vertegenwoordiging in Duitsland
09.09.2016	Boekpremière Frank Westerman: <i>Reden. Reden? Reden!</i>	Berlijn	Ch. Links Verlag
12.09.2016	Book launch <i>Halbe Wahrheiten (Als mijn geheugen me niet bedriegt)</i> - Douwe Draaisma	Berlijn	Galiani Berlijn
20.09.2016	Boekpremière Gerbrand Bakker: <i>Jasper und sein Knecht</i> . Moderator Gesa Ufer	Berlijn	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
16.10.2016	Boekpresentatie Passa Porta: <i>Het Boekenboek</i> . Auteurs Veerle Vanden Bosch en Mirjam Noorduijn stellen het voor	Brussel	Leopold
BOEKHANDELS CAMPAGNE			
01.09.2016	Lezing Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Duitsland	Literaturtest
02.09.2016	Lezing Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Bremen	Literaturtest
03.09.2016	Lezing Fikry El Azzouzi <i>Wir da draußen</i>	Duitsland	Literaturtest
03.09.2016	Lezing Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Duitsland	Literaturtest
06.09.2016	Lezing Mark Schaevers <i>Orgelmann</i>	Berlijn	Literaturtest
06.09.2016	Lezing Ernest van der Kwast <i>Die Eismacher</i>	Duitsland	Literaturtest
07.09.2016	Lezing Wytske Versteeg <i>Boy</i>	Duitsland	Literaturtest
07.09.2016	Lezing Frank Westerman <i>Reden. Reden? Reden!</i>	Duitsland	Literaturtest
08.09.2016	Lezing Frank Westerman <i>Reden. Reden? Reden!</i>	Duitsland	Literaturtest
09.09.2016	Lezing Herman van Veen <i>Erinnerte Tage</i>	Duitsland	Literaturtest
20.09.2016	Lezing Leon de Winter <i>Geronimo</i>	Berlijn	Literaturtest
21.09.2016	Lezing Gerbrand Bakker <i>Jasper und sein Knecht</i>	Berlijn	Literaturtest
29.09.2016	Lezing Menno Wigman en Gregor Seferens <i>Im Sommer stinken alle Städte</i>	Duitsland	Literaturtest
05.10.2016	Lezing Thomas Heerma van Voss <i>Stern geht</i> . Moderator: Ulrich Faure	Duitsland	Schöffling & Co.
05.10.2016	Lezing Leon de Winter <i>Geronimo</i>	Duitsland	Literaturtest
06.10.2016	Lezing Kris van Steenberge <i>Verlangen</i>	Frankfurt	Literaturtest
06.10.2016	Lezing Mark Schaevers <i>Orgelmann</i>	München	Literaturtest
07.10.2016	Lezing Kris van Steenberge <i>Verlangen</i>	Duitsland	Literaturtest
07.10.2016	Hella S. Haasse: <i>Der schwarze See</i> , gelezen door vertaler Gregor Seferens	Duitsland	Literaturtest
07.10.2016	Lezing Gerbrand Bakker <i>Jasper und sein Knecht</i>	Keulen	Literaturtest
12.10.2016	Lezing Wytske Versteeg. Moderator: Christine Grimm	München	Klaus Wagenbach
12.10.2016	Lezing Mano Bouzamour	Duitsland	Literaturtest
19.10.2016	Lezing Stefan Brijs <i>Taxi Curaçao</i>	Duitsland	Literaturtest
20.10.2016	Lezing Allard Schröder <i>Der Hydrograf</i>	Duitsland	Literaturtest
22.10.2016	Lezing Anke Kranendonk <i>Käpt`n Kalle</i>	Duitsland	Literaturtest
25.10.2016	Lezing Bert Wagendorp <i>Ventoux</i>	München	Literaturtest
25.10.2016	Jan Wolkers: <i>Amerikanisch kurz</i> , gelezen door Schauspieler en Spreker Hans Jürgen Stockerl	München	Literaturtest
25.10.2016	Lezing Doris Hermanns <i>Wär mein Klavier doch ein Pferd</i>	Berlijn	Literaturtest
25.10.2016	Jan Wolkers: <i>Amerikanisch kurz</i> , gelezen door Martin Horn	München	Literaturtest

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
26.10.2016	Lezing Erna Sassen <i>Das hier ist kein Tagebuch</i> en <i>Komm mir nicht zu nah</i>	Duitsland	Literaturtest
27.10.2016	Lezing Saskia de Coster <i>Wir & ich</i>	Duitsland	Literaturtest
28.10.2016	Lezing Erna Sassen <i>Komm mir nicht zu nah</i>	Berlijn	Literaturtest
01.11.2016	Lezing Joost de Vries <i>Die Republik</i>	München	Literaturtest
01.11.2016	Lezing Aline Sax <i>Das Mädchen und der Soldat</i>	Berlijn	Literaturtest
01.11.2016	Lezing Kris van Steenberge <i>Verlangen</i>	Frankfurt	Literaturtest
02.11.2016	Lezing Kris van Steenberge <i>Verlangen</i>	Duitsland	Literaturtest
07.11.2016	Lezing Margriet de Moor <i>Schlaflose Nacht</i>	Duitsland	Literaturtest
08.11.2016	Lezing Margriet de Moor <i>Schlaflose Nacht</i>	Duitsland	Literaturtest
08.11.2016	Lezing Connie Palmen	Duitsland	Diogenes
10.11.2016	Lezing David van Reybrouck <i>Gegen Wahlen</i>	Bremen	Literaturtest
13.11.2016	Lezing Saskia de Coster	Duitsland	Klett-Cotta
15.11.2016	Lezing Jaap Robben <i>Birk</i>	München	Literaturtest
15.11.2016	Lezing Mark Schaevers <i>Orgelmann</i>	Frankfurt	Literaturtest
15.11.2016	Lezing Gerbrand Bakker <i>Jasper und sein Knecht</i>	Duitsland	Literaturtest
16.11.2016	Andreas Burnier: <i>Knabenzeit</i> . Waltraud Hüsmert leest voor	Berlijn	Literaturtest
16.11.2016	Lezing Jaap Robben <i>Birk</i>	Duitsland	Literaturtest
18.11.2016	Lezing Suzanna Jansen <i>Das Paradies der Armen</i>	Duitsland	Literaturtest
24.11.2016	Lezing Judith Vanistendael <i>Mikel. Die Geschichte des Bonbonverkäufers, der sich im Regen auflöste</i>	Hamburg	Literaturtest
04.12.2016	Annie M.G. Schmidt <i>Ein Teich voll met Tinte</i> , gelezen en gezongen door Christian Golusda (vertaler) en Susanne Schyns en Michael Meyer (Theaterhaus Ensemble)	Frankfurt	Literaturtest
CPNB BOEKENWEEK 2016			
10.03.2016	Optreden Jan Wagner	Nederland	CPNB
12.03.2016	Optreden Kristine Bilkau	Nederland	CPNB
12.03.2016	Optreden Nele Neuhaus	Nederland	CPNB
12.03.2016	Optreden Kristine Bilkau	Nederland	CPNB
12.03.2016	Optreden Kristine Bilkau	Nederland	CPNB
12.03.2016	Optreden Nele Neuhaus	Nederland	CPNB
13.03.2016	Optreden Kristine Bilkau	Nederland	CPNB
14.03.2016	Optreden Jenny Erpenbeck	Nederland	CPNB
14.03.2016	Optreden Jenny Erpenbeck	Nederland	CPNB
15.03.2016	Optreden Jenny Erpenbeck	Nederland	CPNB
15.03.2016	Optreden Jenny Erpenbeck	Nederland	CPNB
15.03.2016	Optreden Jenny Erpenbeck	Nederland	CPNB

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
19.03.2016	Nijmeegs boekenfeest / Boekenbal voor lezers. Onder anderen met Boekenweekauteur Esther Geritsen en Boekenweekessayist David Van Reybrouck	Nijmegen	CPNB
20.03.2016	Optreden Karen Köhler (en vertaler Gerrit Bussink)	Nederland	CPNB
CREATIVE WRITING ON TOUR			
17.10.2016	Creative Writing on Tour: Antwerpen, Leipzig, Frankfurt. Samenwerking tussen Woordkunst Antwerpen en Creative Writing Arnhem	Antwerpen	Wintertuin
18.10.2016	Creative Writing on Tour: Antwerpen, Leipzig, Frankfurt. Samenwerking tussen Woordkunst Antwerpen en Creative Writing Arnhem	Arnhem	Wintertuin
19.10.2016	Creative Writing on Tour: Antwerpen, Leipzig, Frankfurt. Samenwerking tussen Woordkunst Antwerpen en Creative Writing Arnhem	Leipzig	Wintertuin
CRIME TIME FESTIVAL BERLIJN - 14.09.16 - 11.12.16			
14.09.2016	Crime Time Festival Berlijn - 14.09.16 - 11.12.16	Berlijn	Kunst & Stück / Crime Time Festival Berlijn
19.09.2016	Lezing Charles den Tex. Presentatie Rainer Wittkamp	Berlijn	Kunst & Stück / Crime Time Festival Berlijn
20.10.2016	Lezing Anita Terpstra. Presentatie: Karin Düwel	Berlijn	Kunst & Stück / Crime Time Festival Berlijn
22.10.2016	Lezing met Thomas Hoeps & Jac Toes - <i>Höchstgebot</i> . Presentatie: Angela Esser	Berlijn	Kunst & Stück / Crime Time Festival Berlijn
13.11.2016	Lezing Arjen Lubach <i>Der fünfte Brief</i> . Presentatie: Marjolijn Uitzinger	Berlijn	Kunst & Stück / Crime Time Festival Berlijn
DAS MAG LESECLUB FESTIVAL BERLIJN			
24-06-2016	Das Mag Leseclub Festival Berlijn. Leesclubevents met 12 auteurs; 6 Duitse en 6 Nederlandse en Vlaamse: Niña Weijers, Bregje Hofstede, Arjen Lubach, Saskia de Coster, Paul Baeten Gronda en Yves Petry	Berlijn	Das Mag Uitgevers / Das Mag Festival Berlijn/ Amsterdam

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
Dies ist, was wir teilen - dag van de Duitse literatuur			
04-09-2016	Dies ist, was wir teilen - dag van de Duitse literatuur. Dit jaar vierden we tijdens 2016 Jaar van het Boek ook dat Nederland en Vlaanderen gastland waren tijdens de grootste boekenbeurs ter wereld, de Frankfurter Buchmesse. Nederland leeft in Duitsland en het is er één groot feest volgens Ernest van der Kwast, auteur van <i>De Iismakers</i> (vertaald als <i>Die Eismacher</i>), die kwam vertellen over zijn Duitse avonturen en zijn succes in het buurland. De Duitse writer in residence Frank Witzel haakte aan bij het onderwerp over cultuurverschillen. Wat vindt hij van Nederlanders? Hoe is het om een tijdje op het Spui te wonen en te werken? Medewerkers van het Letterenfonds Bas Pauw en Judith Uyterlinde vertelden over het gastlandschap Nederland in Frankfurt én er was muziek van Erik Kriek.	Nederland	CPNB
DRAGON DAYS FESTIVAL - 27.10.16 - 31.10.16			
29-10-2016	Dragon Days Festival - 27.10.16 - 31.10.16. Erik Kriek trad op tijdens het Dragon Days Festival in Stuttgart, waar hij de Duitse vertaling van <i>In the Pines - Murder Ballads</i> presenteerde	Stuttgart	
EMBASSY PROGRAMME			
21-06-2016	<i>The European Union: driving forces and paths for change</i> , met o.a. Luuk van Middelaar	Berlijn	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
02-12-2016	Gastlandfeier. Stotfeest van het gastlandjaar in Bar Babette, Berlijn. Met Niña Weijers en Fikry el Azzouzi	Berlijn	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
EUROPÄISCHE KINDER- EN JUGENDBUCHMESSE SAARBRÜCKEN - 19.05.16 - 22.05.16			
19.05.2016	Europäische Kinder- und Jugendbuchmesse Saarbrücken 19.05.16 - 22.05.16	Saarbrücken	Europäische Kinder- und Jugendbuchmesse Saarbrücken
19.05.2016	Lezing Emiel de Wild met <i>Brudergeheimnis</i>	Saarbrücken	Europäische Kinder- und Jugendbuchmesse Saarbrücken
19.05.2016	Lezing Stefan Boonen met <i>Der Riese, der mit dem Regen kam</i>	Saarbrücken	Europäische Kinder- und Jugendbuchmesse Saarbrücken
20.05.2016	Lezing Stefan Boonen met <i>Ein Mädchen, sieben Pfannkuchen und ein roter Koffer</i>	Saarbrücken	Europäische Kinder- und Jugendbuchmesse Saarbrücken
20.05.2016	Lezing Emiel de Wild met <i>Brudergeheimnis</i>	Saarbrücken	Europäische Kinder- und Jugendbuchmesse Saarbrücken

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
20.05.2016	Lezing Stefan Boonen met <i>Der Riese, der mit dem Regen kam</i>	Saarbrücken	Europäische Kinder- und Jugendbuchmesse Saarbrücken
EUROPEAN FESTIVAL OF THE FIRST NOVEL 19.04.16 - 22.04.16			
19-05-2016	European Festival of the First Novel. Neske Beks (FL) en Michael Bijnens (FL)	Kiel	ARS BALTICA
FBM16 DAS BLAUE SOFA			
12-10-2016	Unter den Linden: Leon de Winter, Geert Mak, Saskia de Coster, Griet op de Beeck	Berlijn	Das Blaue Sofa
FBM16 LITERARY PROGRAMME - CITY			
17.10.2016	<i>SPRACHaufZEICHNUNG - Vernissage zur Ausstellung: Jaap Blonk, Randall Casaer en Joost Swarte - Haus am Dom</i>	Frankfurt	FBM16-team
17.10.2016	Soen Poetry Performance <i>Poëzie klinkt anders: Jaap Blonk, Maja Jantar, Dirk Hülstrunk - Haus am Dom</i>	Frankfurt	Haus am Dom
18.10.2016	Lezing Olga Majeau - Goethehaus	Frankfurt	Goethe-haus Frankfurt
19.10.2016	Lezing Ted van Lieshout - Zentrale Kinder- und Jugendbibliothek	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
19.10.2016	Lezing Joke van Leeuwen - Zentrale Kinder- und Jugendbibliothek	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
19.10.2016	Ilja Leonard Pfeijffer in gesprek met Maïke Albath: Autoren im Lesecafe - Zentralbibliothek	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
19.10.2016	Joris Luyendijk in gesprek met Ilija Trojanow: Autoren im Lesecafe - Zentralbibliothek	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
19.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Dola de Jong met <i>Das Feld in der Fremde</i> . Moderator Daniella Baumeister (hr2-kultur)	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
19.10.2016	David van Reybrouck in gesprek met Maïke Albath: Autoren im Lesecafe - Zentralbibliothek	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
19.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Gastlandstunde Niederlande und Flandern mit Niña Weijers & Fikry El Azzouzi. Moderator Ruth Fühner (hr2-kultur)	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
19.10.2016	MMK Nocturne: David van Reybrouck & Ilija Trojanow	Frankfurt	MMK
19.10.2016	Cees Nooteboom: <i>533 Tage. Berichte von der Insel</i> - Literaturhaus Frankfurt	Frankfurt	Literaturhaus Frankfurt
19.10.2016	Geert Mak, Douwe Draaisma, Laura Starink: Drei Non-Fiction-Autoren aus den Niederlanden - Zentralbibliothek. Moderator: Gregor Seferens	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
19.10.2016	Lyrikbuchhandlung Lezing Charlotte Van den Broeck	Frankfurt	Die Buchhandlung der Lyrikverlage / Lyrikbuchhandlung
19.10.2016	Lyrikbuchhandlung Lezing Ard Posthuma	Frankfurt	Die Buchhandlung der Lyrikverlage / Lyrikbuchhandlung
19.10.2016	Lyrikbuchhandlung Lezing Thomas Möhlmann	Frankfurt	Die Buchhandlung der Lyrikverlage / Lyrikbuchhandlung
20.10.2016	Lezing Bette Westera - Stadtbibliothek Dornbusch	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
20.10.2016	Lezing Europäische Schule Frankfurt: Annelies Verbeke	Frankfurt	Europäische Schule Frankfurt
20.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Kris Van Steenberge <i>Verlangen</i>	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
20.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Gastlandstunde Niederlande und Flandern mit Ilja Leonard Pfeijffer & Bregje Hofstede. Moderator Ruth Fühner (hr2-kultur). Tolk en vertaler: Jochen Nix	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
20.10.2016	Lezing Margriet de Moor <i>Schlaflose Nacht</i> - Union International Club. Moderator Sandra Kegel.	Frankfurt	Union International Club
20.10.2016	<i>About: Anne Frank</i> - met Jessica Durlacher en Mano Bouzamour	Frankfurt	FBM16-team
20.10.2016	Lyrikbuchhandlung: Leonard Nolens	Frankfurt	Die Buchhandlung der Lyrikverlage / Lyrikbuchhandlung
20.10.2016	Lyrikbuchhandlung: Rozalie Hirs	Frankfurt	Die Buchhandlung der Lyrikverlage / Lyrikbuchhandlung
20.10.2016	Presentation Das Mag: Verbrecher Verlag en Mairisch Verlag: Herman Koch, Bregje Hofstede en Dimitri Verhulst - Knobbe Bar	Frankfurt	Das Mag Uitgevers / Das Mag Festival Berlijn/ Amsterdam
20.10.2016	The Night of Creative Writing <i>Translating the City</i> - Mousonturm. 24 jonge kunstenaars brengen multidisciplinaire performances	Mousonturm	Wintertuin
20.10.2016	Lezing over <i>Das Büro</i> van J.J. Voskuil. Gerd Busse en Ulrich Faure presenteren <i>Das Büro</i> door J.J. Voskuil	Frankfurt	C.H. Beck
20.10.2016	Guest of Honour Party Flandern und den Niederlanden	Mousonturm	FBM16-team
20.10.2016	Lyrikbuchhandlung: Rodaan Al Galidi	Frankfurt	Die Buchhandlung der Lyrikverlage / Lyrikbuchhandlung

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
21.10.2016	Lezing Europese Schule Frankfurt: Miriam Van Hee	Frankfurt	Europäische Schule Frankfurt
21.10.2016	Lezing Anna Woltz - Stadtteilbibliothek Sindlingen	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
21.10.2016	Lezing Bibi Dumon Tak - Stadtteilbibliothek Rödelheim	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
21.10.2016	Walk and lunch met Dirk Huelstrunk	Mousonturm	Künstlerhaus Mousonturm
21.10.2016	Lezing Europäische Schule Frankfurt: Dolf Verroen	Frankfurt	Europäische Schule Frankfurt
21.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Kees van Beijnum <i>Die Zerbrechlichkeit der Welt</i> . Tolk en vertaler: Jochen Nix. Moderator Martin Maria Schwarz (hr2-kultur)	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
21.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Karen Nölle, Anneloes Timmerije. Moderator Daniella Baumeister (hr2-kultur), tolk en vertaler: Karen Nölle	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
21.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Gastlandstunde Niederlande und Flandern mit Peter Verhelst & Wytske Versteeg. Moderator Ruth Fühner (hr2-kultur), tolk en vertaler: Jochen Nix	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
21.10.2016	Wortküsten en Sprachpolder - Neue Poesie aus Flandern en Niederlanden. Leonard Nolens, Rozalie Hirs, Rodaan al Galidi, Anneke Brassinga, Elvis Peeters lezen gedichten, presentatie door Dirk Huelstrunk, Spoken Word Poet. Met muziek van singer/songwriter Tijs Delbeke	Mousonturm	FBM16-team
21.10.2016	Kolloquium <i>Reading the future</i> - Zukunftspavillon	Frankfurt	Crafts Council
21.10.2016	Lyrikbuchhandlung: Tsead Bruinja	Frankfurt	Die Buchhandlung der Lyrikverlage / Lyrikbuchhandlung
21.10.2016	Concert: <i>Half On Signature</i> (uitgeversband)	Mousonturm	Künstlerhaus Mousonturm
22.10.2016	Vertalers bij Hugendubel: Christiane Kuby & Rolf Erdorf	Buchhandlung Hugendubel Frankfurt	FBM16-team
22.10.2016	Openbare rondleiding Goethehaus	Frankfurt	Goethe-haus Frankfurt
22.10.2016	Literaturbahnhof am Domplatz: Gastlandstunde Niederlande und Flandern mit Gustaaf Peek & Yves Petry. Moderator Ruth Fühner (hr2-kultur), tolk en vertaler Jochen Nix	Literaturbahnhof am Domplatz	Kultur & Bahn / Literaturbahnhof
22.10.2016	Lezing en gesprek met Rodaan Al Galidi & Eröffnung der Plakatausstellung flucht.punkt. Moderator: Aylin Kortel	Frankfurt	Bildungsstätte Anne Frank

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
22.10.2016	Stefan Brijs, Saskia de Coster & Yves Petry: Drei Fiction-Autoren aus Flandern - Zentralbibliothek. Moderator: Maïke Albath	Stadtbibliothek Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
23.10.2016	Gespräch mit Arnon Grünberg - Haus am Dom. Moderator: Maïke Albath	Haus am Dom, Frankfurt	FBM16-team
23.10.2016	Gespräch mit Stefan Hertmans - Haus am Dom. Moderator: Maïke Albath	Haus am Dom, Frankfurt	FBM16-team
23.10.2016	Openbare rondleiding Goethehaus	Frankfurt	Goethe-haus Frankfurt
FBM16 PUBLISHER'S PROGRAMME			
18.10.2016	Lezing Leon de Winter	FBM16 Publisher's Program	Diogenes
21.10.2016	Lezing Tommy Wieringa	FBM16 Publisher's Program	Kunstverein Hofheim
22.10.2016	Open Books Party - Vic van de Reijt & Arnon Grunberg	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
FBM16 PUBLISHER'S PROGRAMME			
18.10.2016	Lezing Leon de Winter	FBM16 Publisher's Program	Diogenes
21.10.2016	Lezing Tommy Wieringa	FBM16 Publisher's Program	Kunstverein Hofheim
22.10.2016	Open Books Party - Vic van de Reijt & Arnon Grunberg	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
GLOBALE° – FESTIVAL FÜR GRENZÜBERSCHREITENDE LITERATUR - 25.10.16 - 15.11.16			
28.10.2016	Offizielle Eröffnung globale° 2016 special guest: Cees Nooteboom	Bremen	Festival Globale
07.11.2016	Abdelkader Benali: <i>Das Blau des Meeres und das Blau der Stadt</i> & Murat Isik: <i>Das Licht im Land meines Vaters</i> . Moderator: Tobias Pollok	Bremen	Festival Globale
09.11.2016	Lezing Mano Bouzamour. Moderator: Tobias Pollok	Bremen	Festival Globale
09.11.2016	Ernest van der Kwast: <i>Die Eismacher</i> . Moderator: Tobias Pollok	Bremen	Festival Globale
GOETHE UNIVERSITÄT FRANKFURT			
05.02.2016	Serie 'Auf zur Buchmesse'. Migranteliteratur: Rachida Lamrabet & Mano Bouzamour	Frankfurt	Goethe Universität Frankfurt am Main
22.04.2016	Serie 'Auf zur Buchmesse'. Lezing Jaap Robben & Els Beerten	Frankfurt	Goethe Universität Frankfurt am Main
19.05.2016	Serie 'Auf zur Buchmesse'. Vertaler Marlene Müller-Haas over Adriaan van Dis	Frankfurt	Goethe Universität Frankfurt am Main

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
03.06.2016	Lezing Ernest van der Kwast & Saskia de Coster	Frankfurt	Goethe Universität Frankfurt am Main
GÖTTINGER LITERATURHERBST - 16.10.16 - 30.10.16			
16.10.2016	Opening Göttinger Literaturherbst	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
17.10.2016	<i>Dies ist, was wir teilen:</i> Lot Vekemans en Karen Köhler	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
22.10.2016	Gerbrand Bakker <i>Jasper und sein Knecht</i>	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
23.10.2016	Cees Nooteboom <i>533 Tage. Berichte von der Insel</i>	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
23.10.2016	Margriet de Moor <i>Schlaflose Nacht</i>	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
24.10.2016	J.J. Voskuil <i>Das Büro</i>	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
26.10.2016	Saskia de Coster <i>Wir & Ich</i> en Niña Weijers <i>Die Konsequenzen</i>	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
28.10.2016	Connie Palmen <i>Du sagst es</i>	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
30.10.2016	Leon de Winter <i>Geronimo</i>	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
HARBOURFRONT LITERATURFESTIVAL - 14.09.16 - 24.09.16			
14.09.2016	Openingslezing Cees Nooteboom	Hamburg	Harbourfront festival
15.09.2016	Herman van Veen <i>Erinnerte Tage</i>	Hamburg	Harbourfront festival
16.09.2016	Connie Palmen <i>Du sagst es</i>	Hamburg	Harbourfront festival
19.09.2016	Leon de Winter <i>Geronimo</i>	Hamburg	Harbourfront festival
21.09.2016	<i>Junge Literatur aus den Niederlanden und Flandern:</i> Niña Weijers, Bregje Hofstede, Joost de Vries en Lize Spit	Hamburg	Harbourfront festival
22.09.2016	Fikry El Azzouzi <i>Wir da draußen</i>	Hamburg	Harbourfront festival
23.09.2016	Gideon Samson <i>70 Tricks, um nicht baden zu gehen</i>	Hamburg	Harbourfront festival
INTERNATIONALE COMIC SALON ERLANGEN 26.05.16 - 29.05.16			
26.05.2016	TENTOONSTELLING <i>Parade</i> - 26.05.16 - 26.06.16	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
26.05.2016	TENTOONSTELLING <i>The Kinky & Cosy Experience</i> - 26.05.16 - 29.05.16 Marnix (Nix) Verduyn	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
26.05.2016	ATELIER <i>Parade</i> - 26.05.16 - 29.05.16 met Randall Casaer, Brecht Evens, Ben Gijsemans, Olivier Schrauwen, Simon Spruyt, Joost Swarte en Guido van Driel	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
26.05.2016	Panel gesprek: Brecht Evens, Guido van Driel & Simon Spruyt. Moderator: Christian Maiwald	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
26.05.2016	Signeersessie Guido van Driel op de Avant-Verlag stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
27.05.2016	Signeersessie Olivier Schrauwen op de Reproduct stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
27.05.2016	Signeersessie Brecht Evens op de Reproduct stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
27.05.2016	Signeersessie Ben Gijsemans op de Jacoby & Stuart stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
27.05.2016	Signeersessie Guido van Driel op de Avant-Verlag stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
27.05.2016	Signeersessie Simon Spruyt op de Carlsen stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
27.05.2016	Max en Moritz Award Ceremony. Genomineerd: Simon Spruyt	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
28.05.2016	Signeersessie Simon Spruyt op de Carlsen stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
28.05.2016	Signeersessie Ben Gijsemans op de Jacoby & Stuart stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
28.05.2016	Signeersessie Guido van Driel op de Avant-Verlag stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
28.05.2016	Signeersessie Brecht Evens op de Reproduct stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
28.05.2016	Signeersessie Olivier Schrauwen op de Reproduct stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
28.05.2016	Joost Swarte in gesprek met Christian Gasser	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
29.05.2016	Signeersessie Olivier Schrauwen op de Reproduct stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
29.05.2016	Signeersessie Brecht Evens op de Reproduct stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
29.05.2016	Signeersessie Guido van Driel op de Avant-Verlag stand	Erlangen	Kulturamt der Stadt Erlangen / Comic Salon Erlangen
INTERNATIONALE KINDER- UND JUGENDBUCHWOCHEN KÖLN - 25.05.16 - 12.06.16			
25.05.2016	Ausstellungseröffnung <i>Schau mich an</i> . Illustraties door Ingrid Godon, teksten door Toon Tellegen en kinderportretten door August Sander	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
28.05.2016	Filmvoorstelling <i>Die geheimnisvolle Minusch</i> naar de gelijknamige roman van Annie M.G. Schmidt	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
29.05.2016	Theatervoorführung <i>En morgen was het feest - Morgen gibt's ein Fest</i> . Bart Embrechts en Eric Vanthillo werken samen met illustrator Mattias De Leeuw	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
30.05.2016	Lezing Bibi Dumon Tak	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
30.05.2016	Filmvoorstelling <i>Die geheimnisvolle Minusch</i> naar de gelijknamige roman van Annie M.G. Schmidt	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
30.05.2016	Lezing Marco Kunst	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
30.05.2016	Lezing KinderBuchKino - met Thomas Pelzer	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
30.05.2016	Lezing Bibi Dumon Tak	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
30.05.2016	Theatervoorstelling <i>En morgen was het feest - Morgen gibt's ein Fest</i> . Bart Embrechts en Eric Vanthillo werken samen met illustrator Mattias De Leeuw	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
31.05.2016	Lezing Marian de Smet	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
31.05.2016	Lezing: Bibi Dumon Tak leest uit <i>Kuckuck, Krake, Kakerlake</i> .	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
31.05.2016	Lezing Marco Kunst	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
31.05.2016	Lezing Bibi Dumon Tak	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
01.06.2016	Lezing Marco Kunst	Keulen	Internationale Kinder- und Jugendbuchwochen
01.06.2016	Lezing Bibi Dumon Tak	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
01.06.2016	Lezing Kathleen Vereecken	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
01.06.2016	Lezing Joke van Leeuwen	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
01.06.2016	Filmvoorstelling <i>Trommelbauch</i> naar het boek van Cornelis Johannes Kieviet	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
01.06.2016	Lezing KinderBuchKino - met Thomas Pelzer	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
02.06.2016	Lezing Joke van Leeuwen	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
02.06.2016	Lezing Kathleen Vereecken	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
02.06.2016	Lezing Gideon Samson	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
02.06.2016	Lezing KinderBuchKino - met Thomas Pelzer	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
03.06.2016	Lezing Gideon Samson	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
03.06.2016	Filmvoorstelling <i>Erik im Land der Insekten</i> naar het boek <i>Erik und sein kleines Insektenbuch</i> door Godfried Bomans	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
03.06.2016	Lezing KinderBuchKino - met Thomas Pelzer	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
03.06.2016	Lezing Gideon Samson	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
04.06.2016	Filmvoorstelling <i>Alfie, der kleine Werwolf</i> naar het boek van Paul van Loon	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
06.06.2016	Lezing Marjolijn Hof	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
06.06.2016	Filmvoorstelling <i>Alfie, der kleine Werwolf</i> naar het boek van Paul van Loon	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen
06.06.2016	Lezing Sjoerd Kuyper	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuchwochen

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
07.06.2016	Lezing Marjolijn Hof	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
07.06.2016	Lezing Marjolijn Hof	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
07.06.2016	Lezing Sjoerd Kuyper	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
07.06.2016	Lezing Marjolijn Hof	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
08.06.2016	Lezing Janny van der Molen	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
08.06.2016	Lezing KinderBuchKino - met Thomas Pelzer	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
08.06.2016	Filmvoorstelling <i>Wie überlebe ich das nur?</i> naar het boek van Francine Oomen	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
08.06.2016	Lezing Michael de Cock	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
08.06.2016	Lezing Sjoerd Kuyper	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
08.06.2016	Lezing Sjoerd Kuyper	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
08.06.2016	Filmvoorstelling <i>Das Glück muss glänzen, ...</i> , Illustraties door Ingrid Godon en kinderportretten door August Sander met teksten van Toon Tellegen. Gelezen door Marion Mainka en Thomas Pelzer	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
09.06.2016	Lezing Michael de Cock	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
10.06.2016	Lezing Michael de Cock	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
10.06.2016	Filmvoorstelling <i>Das Labyrinth</i>	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen
12.06.2016	Filmvoorstelling <i>Mein Papa ist ein Riese</i> door Carl Norac/Ingrid Godon	Keulen	Internationale Kinder en Jugendbuch-wochen

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
INTERNATIONALES LITERATURFESTIVAL BERLIJN - 7.09.16 - 17.09.16			
08.09.2016	Lezing David Van Reybrouck, <i>Gegen Wahlen</i> . Moderator: Gregor Dotzauer	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
09.09.2016	Lezing Wytske Versteeg, <i>Boy</i> . Moderator: Sieglinde Geisel. Spreker: Franziska Herrmann	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
11.09.2016	Carl I Cneut, <i>De Gouden Kooi</i> . Bilderbuch-kino-Lezing en Q&A	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
12.09.2016	Nina Polak - <i>Much ado about nothing</i> . Moderator: Felix Stephan	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
13.09.2016	Lezing Carl I Cneut <i>De Gouden Kooi</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
13.09.2016	Lezing Bette Westera <i>Doodgewoon</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
13.09.2016	Workshop met Bette Westera <i>Doodgewoon</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
13.09.2016	Lezing Carl I Cneut <i>De Gouden Kooi</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
14.09.2016	Lezing Carl I Cneut <i>De Gouden Kooi</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
14.09.2016	Workshop Simon van der Geest <i>Krasshüpfer</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
14.09.2016	Lezing Simon van der Geest <i>Krasshüpfer</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
14.09.2016	Lezing Margriet de Moor <i>Schlaflose nacht</i> . Moderator: Gabriele von Arnim	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
14.09.2016	Lezing Connie Palmen <i>Du sagst es</i> . Moderator: Gabriele door Arnim	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
15.09.2016	Lezing Simon van der Geest <i>Spinder</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
15.09.2016	Workshop Simon van der Geest en Q&A	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
16.09.2016	Lezing Simon van der Geest <i>Geel gras</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
16.09.2016	Lezing Gideon Samson <i>Met je hoofd boven water</i>	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
16.09.2016	Gesprek Bregje Hofstede en Niña Weijers. Moderator: Shelly Kupferberg	Berlijn	Internationales Literaturfestival Berlijn
LAND BRANDENBURG 2016			
15.09.2016	Lezing Margriet de Moor, <i>Mélie d'amour</i> . Moderator: Sigrid Löfler	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
11.10.2016	Lezing Yves Petry, <i>Im Paradisum</i> . Moderator: Katharina Borchardt	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg
18.10.2016	Lezing Ariëlla Kornmehl, <i>Alles, was wir wissen konnten</i> . Moderator: Katarzyna Zorn	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg
19.10.2016	Lezing Ariëlla Kornmehl, <i>Alles, was wir wissen konnten</i> . Moderator: Knut Elstermann	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg
24.10.2016	Lezing Gerbrand Bakker, <i>Jasper und sein Knecht</i> . Moderator: Jan Konst	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg
02.11.2016	Lezing Adriaan van Dis, <i>Das verborgene Leben meiner Mutter</i> . Boekpremière. Moderator: Jan Konst	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg
09.11.2016	Lezing Stefan Hertmans, <i>Der Himmel meines Großvaters</i> . Moderator: Sigrid Löffler	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg
14.11.2016	Lezing Saskia de Coster, <i>Wir und ich</i> . Moderator: Garsten Wist	Brandenburg	Brandenburgisches Literatur Büro / Land Brandenburg
LÄNDERPORTRÄT NIEDERLANDE UND FLANDERN - 14.10.16 - 16.10.16			
14.10.2016	<i>Die Niederlande</i> – Feuilleton door Jochem Wolff, Kassel en Armin Diedrichsen, Hamburg	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande und Flandern
15.10.2016	Grenzüberschreitungen: Ein Blick auf die Niederländische Literatur von Frauen aus den letzten 100 Jahren met Doris Hermanns	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande und Flandern
15.10.2016	Lezing: Guus Kuijer <i>Die Bibel für Ungläubige</i>	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande und Flandern
15.10.2016	Lezing Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande und Flandern
15.10.2016	Lezing Stefan Wiczorek <i>Polderpoesie</i>	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande en Flandern
16.10.2016	<i>Gott in den Niederlanden</i> met Willemien Boot	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande en Flandern

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
16.10.2016	Podiumgespräch mit den Mitwirkenden zum Thema: <i>Die Niederlande aus meiner Sicht</i>	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande en Flandern
LEIPZIGER BUCHMESSE - 17.03.16 - 20.03.16			
16.03.2016	Zwischenstopp Berlin: Lot Vekemans, Murat Isik, Yves Petry, Saskia de Coster. Moderator: Shelly Kupferberg	Berlijn	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
16.03.2016	Brueterich Press met: Els Moors en Thorsten Krämer	Leipzig	Brueterich Press
17.03.2016	Neue Lyrik aus Flandern und den Niederlanden: Els Moors & Menno Wigman. <i>Lieder vom Pferd über Bord en Im Sommer stinken alle Städte</i>	Leipzig	Leipzig Liest
17.03.2016	Autor am Stand - Leon de Winter	Leipzig	Diogenes
17.03.2016	Neue Literatur aus Flandern und den Niederlanden: Lot Vekemans Lezing <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Leipzig	Leipzig Liest
17.03.2016	Ausstellungseröffnung <i>Phantasie en Geschiede: Illustratoren aus Flandern en den Niederlanden</i> met werken door Ann de Bode, Charlotte Dematons and Peter Goes	Leipzig	Haus des Buches / Literaturhaus Leipzig
17.03.2016	<i>Dies ist, was wir teilen</i> - Lezing en gesprek met Yves Petry & Leon de Winter	Leipzig	Haus des Buches / Literaturhaus Leipzig
17.03.2016	Neue Lyrik aus Flandern en den Niederlanden: Els Moors & Menno Wigman. <i>Lieder vom Pferd über Bord en Im Sommer stinken alle Städte</i>	Leipzig	FBM16-team
18.03.2016	Neue Literatur aus Flandern en den Niederlanden: Murat Isik Lezing <i>Das Licht im Land meines Vaters</i>	Leipzig	Leipzig Liest
18.03.2016	Neue Literatur aus Flandern en den Niederlanden: Saskia de Coster <i>Wir & ich</i>	Leipzig	Leipzig Liest
18.03.2016	Signeren Charlotte Dematons	Leipzig	Bohem Press
18.03.2016	Treffpunkt Diogenes: Leon de Winter	Leipzig	Diogenes
18.03.2016	Im Brennpunkt: Frankreich nach den Anschlägen, podiumdiscussie	Leipzig	Literarisches Colloquium Berlijn
18.03.2016	Neue Kinder- en Jugendliteratur aus Flandern und den Niederlanden Lezing Aline Sax & Ann de Bode <i>Das Mädchen und der Soldat</i>	Leipzig	FBM16-team
18.03.2016	Lezing: <i>Der Himmel meines Großvaters</i> , Stefan Hertmans	Leipzig	Literarisches Colloquium Berlijn
18.03.2016	Neues aus Flandern und den Niederlanden: Suzanna Jansen <i>Das Paradies der Armen</i>	Leipzig	FBM16-team
18.03.2016	Neue Literatur aus Flandern und den Niederlanden: Saskia de Coster, Lot Vekemans, Murat Isik	Leipzig	FBM16-team
19.03.2016	Neue Literatur aus Flandern und den Niederlanden: Yves Petry <i>Im Paradisum</i>	Leipzig	Leipzig Liest

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
19.03.2016	Neue Graphic Novel aus Flandern und den Niederlanden: Olivier Schrauwen	Leipzig	FBM16-team
19.03.2016	Virtual Reality aus Flandern und den Niederlanden: Demian Albers & Micha Hamel	Leipzig	Leipzig Liest
19.03.2016	Neue Graphic Novel aus Flandern und den Niederlanden: Erik Kriek, Olivier Schrauwen	Leipzig	Leipzig Liest
19.03.2016	Neue Kinder- en Jugenliteratuur aus Flandern und den Niederlanden. Lezing Aline Sax & Ann de Bode <i>Das Mädchen und der Soldat</i>	Leipzig	FBM16-team
19.03.2016	Flutch! Der große Abend mit flämischen und Niederländischen Autoren mit Virtual Reality Installation, Literarischem Speeddating, Show, Lesung und Gesprächen	Leipzig	Clara Park Leipzig
19.03.2016	Neue Literatur aus Flandern und den Niederlanden: Leon de Winter	Leipzig	Leipzig Liest
19.03.2016	Mindestens hell jetzt - Lesung der parasitenpresse zur Leipziger Buchmesse: Menno Wigman	Leipzig	Parasitenpresse
19.03.2016	Comic- und Siebdruckfestival The Millionaires Club: Erik Kriek	Leipzig	Avant Verlag
19.03.2016	Flutch! - Speeddating I - Small Venue	Leipzig	Clara Park Leipzig
19.03.2016	Flutch! - Speeddating II - Small Venue	Leipzig	Clara Park Leipzig
20.03.2016	Neues aus Flandern und den Niederlanden: Suzanna Jansen <i>Das Paradies der Armen</i>	Leipzig	FBM16-team
20.03.2016	Ein Literarischer Blick auf die Kunst	Leipzig	Museum der bildenden Künste Leipzig
LITCOLOGNE - 10.03.16 - 18.03.16			
10.03.2016	Interview en lezing Saskia de Coster & Connie Palmen. Moderator: Stefan Wiczorek, voorgelezen door Milena Karas	Keulen	LitCologne
12.03.2016	Cees Nooteboom over Hieronymus Bosch	Keulen	LitCologne
15.03.2016	Klasse-Buch: Jan Paul Schutzen <i>Evolution oder Das Rätsel von allem, was lebt</i>	Keulen	LitCologne
18.03.2016	Klasse-Buch: Anna Woltz <i>Meine seltsame Woche mit Tess</i>	Keulen	LitCologne
LITERARISCHER SOMMER - 16.10.16 - 30.10.16			
09.07.2016	Lezing Ariella Kornmehl <i>Alles, was wir wissen konnten</i>	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
28.07.2016	Lezing Bregje Hofstede <i>Der Himmel über Paris</i>	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
02.08.2016	Lezing Wytske Versteeg <i>Boy</i>	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
04.08.2016	Lezing Saskia de Coster	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
05.08.2016	Lezing Saskia de Coster	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
20.08.2016	Literaire rondgang door Amsterdam met Marinus Pütz	Amsterdam	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
23.08.2016	Lezing Stefan Hertmans <i>Der Himmel meines Großvaters</i>	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
29.08.2016	Lezing Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
30.08.2016	Lezing Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
03.09.2016	WDR 5 Bücher sendet live: Diane Broeckhoven en Tommy Wieringa in gesprek met Marija Bakker, met muziek door DJ Markus Kunz	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
07.09.2016	Lezing Ernest van der Kwast <i>Die Eismacher</i>	Neuss	Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
LITERATUURHUIZEN			
17.03.2016	Kick-off: Leon de Winter & Yves Petry	Leipzig	Haus des Buches / Literaturhaus Leipzig
24.05.2016	Marcel Ruijters: Stories + Strips	Frankfurt	Avant Verlag
07.06.2016	Romanfabrik - met Rozalie Hirs, Andy Fierens, Jasper van 't Hof en Heinz Sauer	Frankfurt	Romanfabrik
08.06.2016	LiteraTurm: Kader Abdolah, Paul Baeten Gronda, Sanneke van Hassel & Manon Uphoff + Ensemble Modern. Moderator: Bettina Baltschev	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
15.06.2016	Open Air - Die neue Literatur aus den Niederlanden und Flandern met Saskia de Coster, Bregje Hofstede, Lize Spit, Niña Weijers	Berlijn	Das Mag Uitgevers/Das Mag Festival Berlijn/Amsterdam
25.06.2016	Auf dem Fahrrad mit Gott. Eine Tour durch die Literaturlandschaft der Niederlande. Met Maarten 't Hart.	Frankfurt	Evangelische Akademie Frankfurt / Länderporträt Niederlande en Flandern
29.06.2016	Presentation German edition Das Magazin met o.a. Niña Weijers en Daan Heerma van Voss	Berlijn	Das Mag Uitgevers/Das Mag Festival Berlijn/Amsterdam
06.07.2016	Können Nachbarn Freunde sein? Podiumsdiscussie met Wouter Meijer en Tilmann Bünz. Moderator: Anke Plättner (Phoenix)	Berlijn	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
15.07.2016	Lezing Margriet de Moor <i>Schlaflose Nacht</i> . Moderator: Felix Schneider	Zürich	Openair Literaturfestival Zürich
16.07.2016	LiteraTour – Junge Literaten en Musiker auf Tour. Fikry al Azzouzi, Simon van der Geest en Tobias Kunze e.a.	Antwerpen - Frankfurt	Brakke Grond / Literatur
23.07.2016	Zwischenstopp: Saskia de Coster, <i>Wir & ich</i> . Moderator: Paula Kohlmann	Stuttgart	Literaturhaus Stuttgart
04.09.2016	Lezing Margriet de Moor, <i>Der Virtuose</i> . Muziek van Georg Friedrich Händel, Nicola Porpora e.a.	Bremen	Musikfest Bremen

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
06.09.2016	Lezing Gustaaf Peek, <i>Göttin & Held</i>	Frankfurt	Romanfabrik
08.09.2016	Das Europa, das wir teilen: Tommy Wieringa en Tom Lanoye. Moderator: Shelly Kupferberg	Berlijn	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
11.09.2016	Kritische denkers tegen onrecht - Dromen en trauma's van de Frankfurter Schule - 11.09.16 - 23.04.17	Antwerpen	Zoekend Hert
13.09.2016	Margriet de Moor, <i>Schlaflose Nacht</i> . Moderator: Alexander Solloch	Hannover	VGH-Stiftung
20.09.2016	Saskia de Coster met <i>Wir & ich</i> .	Frankfurt	Romanfabrik
20.09.2016	Lezing: Stefan Hertmans <i>Der Himmel meines Großvaters</i> , samen met Per Leo	Berlijn	Hanser
21.09.2016	Parlamentarischer Abend: met David van Reybrouck, Rainer Nitsche en Claudia Michelsen	Berlijn	Börsenverein des Deutschen Buchhandels Frankfurt
22.09.2016	Lezing Leon de Winter, <i>Geronimo</i>	Wien	Diogenes
23.09.2016	Lezing Tommy Wieringa, <i>Dies sind die Namen</i>	München	Hanser
26.09.2016	Lezing Mano Bouzamour	München	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
26.09.2016	Lezing Margriet de Moor	Duisburg	Stadtbibliothek Duisburg
27.09.2016	<i>Die Dunkelkammer des Damokles</i> - Wolfgang Pregler liest Willem Frederik Hermans	München	Literaturhaus München
27.09.2016	Lezing Tommy Wieringa, <i>Dies sind die Namen</i> . Moderator Frank Schäfer	Hannover	Literaturhaus Hannover
30.09.2016	Der Gläserne Übersetzer: Ilja Braun presenteert <i>Wir da draußen</i> door Fikry El Azzouzi	Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
02.10.2016	Ein Tag mit ... Arnon Grünberg. Lezing Arnon Grünberg <i>Muttermale</i>	Berlijn	Kiepenheuer & Witsch (Kiwi Verlag)
04.10.2016	Thomas Loibl leest Yves Petry <i>In Paradisum</i>	München	Literaturhaus München
05.10.2016	Lezing Arnon Grünberg <i>Muttermale</i>	Wien	Büchereien Wien
05.10.2016	Lezing Gerbrand Bakker <i>Jasper und sein Knecht</i>	Hamburg	
05.10.2016	Een Duitse avond: Ilja Trojanow, Yoko Tawada, Kristine Bilkau & Els Snick	Brussel	Bozar
06.10.2016	Lezing Arnon Grünberg <i>Muttermale</i>	Oostenrijk	Literaturhaus Graz
06.10.2016	Neue Literatur aus Flandern und den Niederlanden: Mano Bouzamour & Fikry El Azzouzi	Oostenrijk	Dumont
06.10.2016	Thomas Heerma van Voss leest uit <i>Stern geht</i> . Moderator: Ulrich Faure	Rödelheim	Stadtteilbibliothek Rödelheim
06.10.2016	Lezing Lot Vekemans	Kleve	Museum Kurhaus Kleve
07.10.2016	Lezing Arnon Grünberg <i>Muttermale</i>	Wiesbaden	Kulturamt Wiesbaden

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
07.10.2016	Thomas Heerma van Voss & Laurette Artois & Martin Maria Schwarz	Frankfurt	Stadtbücherei Frankfurt
08.10.2016	Literair festival Het betere Boek Gent	Gent	Willemsfonds
08.10.2016	Lot Vekemans leest <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i> . Moderator: Christoph Buchwald	Wiesbaden	Literaturhaus Wiesbaden / Villa Clementine
08.10.2016	Arnon Grünberg, <i>Muttermale</i> . Lezing, Q&A en signeursessie	Schleswig-Holstein	Literaturhaus Schleswig-Holstein / European Festival of the First Novel
08.10.2016	Kris van Steenberge leest <i>Verlangen</i> . Moderator: Christoph Buchwald	Wiesbaden	Literaturhaus Wiesbaden / Villa Clementine
09.10.2016	Kris van Steenberge leest <i>Verlangen</i> . Moderator: Christoph Buchwald	Wiesbaden	Literaturhaus Wiesbaden / Villa Clementine
10.10.2016	Niña Weijers & Arnon Grünberg. Moderator: Jan Konst (FU Berlijn)	München	Literaturhaus München
11.10.2016	<i>Schlaflose Nacht</i> - Ulrike Kriener leest Margriet de Moor	München	Literaturhaus München
11.10.2016	Arnon Grünberg met <i>Muttermale</i> . Moderator Martina Sulner	Hannover	Literaturhaus Hannover
11.10.2016	Fikry El Azzouzi en Mano Bouzamour	Zwitserland	Dumont
11.10.2016	Lezing Margriet de Moor <i>Schlaflose Nacht</i>	Stuttgart	Literaturhaus Stuttgart
12.10.2016	Lezing Tommy Wieringa	Basel	Literaturhaus Basel
13.10.2016	Lezing Tommy Wieringa <i>Dies sind die Namen</i>	Duitsland	Stadtbibliothek Bielefeld
13.10.2016	Lezing Saskia de Coster <i>Wir & ich</i>	Wenen	Büchereien Wien
13.10.2016	Lezing Wytse Versteeg <i>Boy</i>	Düsseldorf	Klaus Wagenbach
14.10.2016	Ehregast der Buchmesse: Flandern und den Niederlande und seine Literatur - oa met Tommy Wieringa	Keulen	Literaturhaus Köln
14.10.2016	Was wir teilen: Die Lange Nacht der Literatur aus Flandern und den Niederlanden met o.a. Tommy Wieringa, Fikry El Azzouzi, Lot Vekemans, Griet Op de Beeck, Geert Mak, Kris van Steenberge	Keulen	Deutschlandradio
14.10.2016	Lezing Fikry El Azzouzi <i>Wir da draußen</i>	Keulen	Dumont
15.10.2016	Gerbrand Bakker liest aus seinem neuen Roman <i>Jasper und sein Knecht</i> . Moderator: Jutta Person	Hamburg	Literaturhaus Hamburg
16.10.2016	Lezing Arnon Grünberg, <i>Muttermale</i>	Darmstadt	Stadtkirche Darmstadt
17.10.2016	Die Niederlander/Flamen kommen: Lezingen: Arnon Grünberg, <i>Muttermale</i> , Saskia de Coster, <i>Wir & Ich</i> , Fikry El Azzouzi, <i>Wir da draußen</i> . Lezing der deutschen Texte: Tatjana Pasztor, Moderator en vertaling: Gregor Seferens	Bonn	Literaturhaus Bonn

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
18.10.2016	<i>Samir, genannt Sam</i> - Shenja Lacher leest Mano Bouzamour	München	Literaturhaus München
18.10.2016	Lezing Brücken bauen: Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Leipzig	Haus des Buches / Literaturhaus Leipzig
19.10.2016	lit.COLOGNE: Leon de Winter. Moderator: Gisela Steinhauer	Keulen	LitCologne
20.10.2016	Lezing Thomas Heerma van Voss <i>Stern geht</i>	Duitsland	Schöffling & Co.
23.10.2016	Saskia de Coster met <i>Wir & ich</i>	Bad Homburg	Stadtbibliothek Bad Homburg
24.10.2016	Dresden Bibliotheken Joke van Leeuwen, Bibi Dumon Tak, Kathleen Vereecken	Dresden	Lesestark! Dresden
24.10.2016	Lezing Stefan Hertmans <i>Der Himmel meines Großvaters</i>	Duitsland	Hanser
25.10.2016	Lezing Stefan Hertmans <i>Der Himmel meines Großvaters</i>	Keulen	Hanser
25.10.2016	Lezing Arnon Grunberg, <i>Muttermale</i> bij Festival Erfurter Herbstlese	Thüringen	Erfurter Herbstlese
26.10.2016	Lezing Stefan Hertmans <i>Der Himmel meines Großvaters</i>	Duitsland	Hanser
26.10.2016	Lezing Lot Vekemans	Aargau	Aargauer Literaturhaus
26.10.2016	Lezing Arnon Grunberg <i>Muttermale</i>	Heidelberg	Stadtbibliothek Heidelberg
27.10.2016	Lezing Lot Vekemans	Basel	Literaturhaus Basel
27.10.2016	Lezing Arnon Grunberg <i>Muttermale</i>	Nürnberg	Literaturhaus Nürnberg
27.10.2016	Culture Clubbing: Brecht Vandenbroucke & Judith Vanistendael. Moderator: Martin Zeyn (Bayerischer Rundfunk)	München	Literaturhaus München
28.10.2016	Lezing en gesprek Saskia de Coster <i>Wir & ich</i>	Zofingen	Literaturtage Zofingen
01.11.2016	Lezing Leon de Winter <i>Geronimo</i>	Thüringen	Erfurter Herbstlese
06.11.2016	Buch für die Stadt: Margriet de Moor	Keulen	Literaturhaus Köln
07.11.2016	Lezing Otto de Kat <i>Die längste Nacht</i>	Duitsland	Schöffling & Co.
08.11.2016	Lezing Otto de Kat <i>Die längste Nacht</i>	Duitsland	Schöffling & Co.
09.11.2016	Lezing Otto de Kat <i>Die längste Nacht</i>	Duitsland	Schöffling & Co.
10.11.2016	Lezing Mano Bouzamour <i>Samir, genannt Sam</i>	Oostenrijk	Residenz
10.11.2016	Lezing Mano Bouzamour <i>Samir, genannt Sam</i>	Wien	Residenz
11.11.2016	Mano Bouzamour <i>Samir, genannt Sam</i> . Lezing & gesprek met scholieren	Wien	Residenz
21.11.2016	TAGUNG <i>Jüdische Gegenwart in Europa</i> : Arnon Grunberg	Wien	Literaturhaus Wien

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
29.11.2016	Lezing Connie Palmen <i>Du sagt es</i>	Salzburg	Literaturhaus Salzburg
30.11.2016	Lezing Connie Palmen <i>Du sagt es</i>	Wien	Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Berlijn
LITERATURTAGE ZOFINGEN - 28.10.16 - 30.10.16			
28.10.2016	Lezing Gerard van Gemert - <i>Die Superstürmer</i>	Zofingen	Literaturtage Zofingen
28.10.2016	Workshop Marcel Ruijters - Hieronymus Bosch	Zofingen	Literaturtage Zofingen
28.10.2016	Präsentation Marcel Ruijters - Hieronymus Bosch	Zofingen	Literaturtage Zofingen
28.10.2016	Opening en presentatie door Micha Hamel en Demian Albers	Zofingen	Literaturtage Zofingen
29.10.2016	Lezing Gerard van Gemert - <i>Die Superstürmer</i>	Zofingen	Literaturtage Zofingen
29.10.2016	Präsentation Marcel Ruijters - Hieronymus Bosch	Zofingen	Literaturtage Zofingen
29.10.2016	Lezing Lot Vekemans <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Zofingen	Literaturtage Zofingen
29.10.2016	Lezing Gerbrand Bakker <i>Jasper und sein Knecht</i>	Zofingen	Literaturtage Zofingen
29.10.2016	Lezing Saskia de Coster - <i>Wir & ich</i>	Zofingen	Literaturtage Zofingen
29.10.2016	Micha Hamel & Demian Albers - Lockruf (vr)	Zofingen	Literaturtage Zofingen
30.10.2016	Film en Literatuur: Verwandte, Verliebte oder Feinde? - Saskia de Coster, Gerbrand Bakker	Zofingen	Literaturtage Zofingen
30.10.2016	Virtuele realiteit en Literatuur: (Wie) Geht das zusammen? - Demian Albers en Micha Hamel	Zofingen	Literaturtage Zofingen
30.10.2016	Fussball-Turnier	Zofingen	Literaturtage Zofingen
MORD AM HELLWEG - 17.09.16 - 12.11.16			
01.10.2016	Thrill im Rathaus: Bram Dehouck & Rainer Würth	Unna	Westfälisches Literaturbüro in Unna / Mord am Hellweg
23.10.2016	Lezing Erik Kriek	Unna	Westfälisches Literaturbüro in Unna / Mord am Hellweg
23.10.2016	Lezing Anita Terpstra. Moderator: Marija Bakker	Unna	Westfälisches Literaturbüro in Unna / Mord am Hellweg
OPEN BOOKS FESTIVAL - 18.10.16 - 23.10.16			
18.10.2016	Eröffnung OPEN BOOKS mit dem Blauen Sofa: met Connie Palmen, Marcel Beyer, Sibylle Lewitscharoff	Frankfurt	Das Blaue Sofa
19.10.2016	Lezing Mark Schaevers - Haus am Dom	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
19.10.2016	<i>Bad Habits, good fun</i> : Nix & Sarah Burrini - Heussenstamm-Galerie	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
19.10.2016	Lezing Dimitri Verhulst - Alte Nikolaikirche Moderator: Tilmann Bünz. Vertaling: Isaak Dentler	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
19.10.2016	Lezing Luuk van Middelaar - Haus am Dom Moderator: Philip Plickert (F.A.Z.)	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
19.10.2016	Van strip tot sprookje: Thé Tjong-Khing & Ole Könnecke - Heussenstamm-Galerie	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
19.10.2016	Literatur im Römer: Tommy Wieringa - Römerhallen Moderator: Sigrid Löffler, Gerwig Epkes (SWR 2)	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Museums: Manuele Fior & Brecht Vandenbroucke - Heussenstamm-Galerie	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Lezing Arnon Grunberg. Moderator: Shelly Kupferberg	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Lezing Tommy Wieringa	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Lezing Geert Mak. Moderator: Uwe Wittstock (Focus)	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Biographies: Simon Spruyt & Barbara Yelin	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Literatur im Römer: Leon de Winter. Moderator: Cécile Schortmann, Alf Mentzer (hr2-kultur)	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Lezing Saskia de Coster, Joost de Vries, Ernest van der Kwast. Moderator: Ariane Wick. Vertaling: Stéphane Bittoun	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
20.10.2016	Songs & Singers: Erik Kriek & Reinhard Kleist	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
21.10.2016	Lezing Kees van Beijnum. Moderator: Ariane Wick (hr3)	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
21.10.2016	Lezing Gerbrand Bakker. Moderator: Charlotte Lorber	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
21.10.2016	Lezing Leon de Winter. Moderator: Hannes Hintermeier	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
22.10.2016	Lezing Tom Lanoye <i>Gaz / Königin Lear</i> . Moderator: Annette Reschke	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
22.10.2016	Teil der Bewegung – Poëzienacht: Rozalie Hirs, Charlotte Van den Broeck, Mara-Daria Cojocaru, Franz Dodel, Ulrike Feibig, David Krause, Birgit Kreipe, Ulrike Almut Sandig, Christoph Wenzel Muziek: Alex Mayr. Moderator: Yevgeniy Bregyer en Carolin Callies	Frankfurt	Kulturamt Frankfurt am Main / LiteraTurm + Open Books
POESIEFESTIVAL BERLIJN - 3.06.16 - 11.06.16			
09-06- 2016	Songs, Grooves, Gedachte - A Flemish-Dutch Evening. Met Frank Keizer, Tsead Bruinja, Els Moors en Lies van Gasse. Muziek door Jan Klug en Broeder Dieleman	Berlijn	LiteraturWERKstatt Berlijn / Poesiefestival Berlijn
POETISCHE QUELLEN - 24.08.16 - 28.08.16			
24.08.2016	Poetische Quellen - 24.08 - 28.08	Löhne	Aqua Magica / Poetische Quellen
28.08.2016	Lezing Lot Vekemans, <i>Ein Brautkleid aus Warschau</i>	Löhne	Aqua Magica / Poetische Quellen
28.08.2016	Lezing Tommy Wieringa, <i>Dies sind die Namen</i>	Löhne	Aqua Magica / Poetische Quellen
POETRY INTERNATIONAL FESTIVAL ROTTERDAM - 7.06.16 - 11.06.16			
07-06-2016	Poetry International Festival met o.a. Anneke Brassinga, Sonja vom Brocke, Maarten van der Graaff, Esther Kinsky and Ruth Lasters	Rotterdam	Poetry International
POETRY INTERNATIONAL FESTIVAL ROTTERDAM - 7.06.16 - 11.06.16			
04.05.2016	Prelude Poetry on the Road: Anne Vegter	Berlijn	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
26.05.2016	Poetry in der Kunsthalle Bremen met Andy Fierens, Mustafa Stitou, Ester Naomi Perquin en Maud Vanhouwaert. Moderator: Michael Augustin, Radio Bremen. Muziek door Ralf Benesch	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
27.05.2016	Poetry in der Hochschule Bremen - Internationale Schreibwerkstatt met Ester Naomi Perquin	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
28.05.2016	Poetry bei Shakespeares met Andy Fierens, Di Zang, Enrique Winter, Frank Witzel, John Sheahan, Martin Glaz Serup, Pierre Alféri, Tao Lin en Víctor Rodríguez Núñez. Moderator: Michael Augustin (Radio Bremen)	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
29.05.2016	Poetry on the river met Alí Calderón, Anneke Brassinga, Bruno Montané Krebs, Carolin Callies, Maya Abu Al-Hayyat, Meena Kandasamy, Suleman Taufiq en Yitzhak Laor. Moderator: Lore Kleinert (Radio Bremen)	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
30.05.2016	Poetry im Kippenberg-Gymnasium	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
POETRY ON THE ROAD BREMEN - 26.05.16 - 31.05.16			
04.05.2016	Prelude Poetry on the Road: Anne Vegter	Berlijn	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
26.05.2016	Poetry on the Road 26.05.16 - 31.05.16 met Anneke Brassinga, Andy Fierens, Mustafa Stitou, Ester Naomi Perquin, Maud Vanhauwaert en Anne Vegter	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
26.05.2016	Poetry in der Kunsthalle Bremen met Andy Fierens, Mustafa Stitou, Ester Naomi Perquin en Maud Vanhauwaert. Moderator: Michael Augustin, Radio Bremen. Muziek door Ralf Benesch	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
27.05.2016	Poetry in der Hochschule Bremen - Internationale Schreibwerkstatt met Ester Naomi Perquin	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
28.05.2016	Poetry bei Shakespeares met Andy Fierens, Di Zang, Enrique Winter, Frank Witzel, John Sheahan, Martin Glaz Serup, Pierre Alféri, Tao Lin en Víctor Rodríguez Núñez. Moderator: Michael Augustin (Radio Bremen)	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
29.05.2016	Poetry on the river met Alí Calderón, Anneke Brassinga, Bruno Montané Krebs, Carolin Callies, Maya Abu Al-Hayyat, Meena Kandasamy, Suleman Taufiq en Yitzhak Laor. Moderator: Lore Kleinert (Radio Bremen)	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
30.05.2016	Poetry im Kippenberg-Gymnasium	Bremen	Hochschule Bremen / Poetry On The Road
PRELUDE GÖTTINGER LITERATURHERBST - 15.04.16 - 17.04.16			
14.04.2016	Prelude Göttinger Literaturherbst	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
15.04.2016	Douwe Draaisma: Prelude Göttingen Literaturherbst	Göttingen	Göttinger Literaturherbst
RESIDENTIE			
04.01.2016	Eugen Ruge 4.01.16 - 31.02.16	Brussel	PassaPorta
12.01.2016	Per Leo 12.01.16 - 12.02.16	Amsterdam	Nederlands Letterenfonds
15.02.2016	Karen Köhler 15.02.16 - 31.03.16	Amsterdam	Nederlands Letterenfonds
29.02.2016	Katja Petrowskaja 29.02.16 - 28.03.16	Brussel	PassaPorta
29.03.2016	Daan Heerma van Voss 29.03.16 - 25.04.16	Brussel	PassaPorta
01.04.2016	Rachida Lamrabet 01.04.16 - 30.04.16	Berlijn	Literarisches Colloquium Berlijn
04.04.2016	Mirna Funk 04.04.16 - 13.05.16	Amsterdam	Nederlands Letterenfonds
13.04.2016	Els Moors - Zeeresidentie Sylt - 13.04.16 - 30.04.16	Sylt	Sylt Foundation

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
13.04.2016	Zeeresidentie - Dichter aan Zee/Dichter am Meer, Els Moors (Flandern), Erik Lindner (Niederlande) en Daniel Falb (Deutschland)	Sylt, Schiermonnikoog, Oostende	Sylt Foundation
01.05.2016	David van Reybrouck 05.16 - 05.17	Berlijn	DAAD
01.05.2016	Erik Lindner - Zeeresidentie Oostende - 1.05.16 - 15.05.16	Oostende	Vrijstaat O.
08.05.2016	Daniel Falb - Zeeresidentie Schiermonnikoog - 8.05.16 - 22.05.16	Schiermonnikoog	Kunstfaam
16.05.2016	Tom Struyf 16.05.16 - 10.06.16	Amsterdam	Nederlands Letterenfonds
01.06.2016	Niña Weijers 01.06.16 - 30.06.16	Berlijn	Literarisches Colloquium Berlijn
01.06.2016	Bregje Hofstede 01.06.16 - 30.06.16	Berlijn	Literarisches Colloquium Berlijn
01.06.2016	Lize Spit 01.06.16 - 30.06.16	Berlijn	Literarisches Colloquium Berlijn
01.06.2016	Saskia de Coster 01.06.16 - 30.06.16	Berlijn	Literarisches Colloquium Berlijn
16.06.2016	CITYBOOK Münster residentie - Erik Lindner - 16.06.16 - 30.06.16	Duitsland	De Buren / Citybooks
01.08.2016	Mano Bouzamour 08.16 - 11.16	Bergen	Stadt Bergen
01.09.2016	Frank Witzel 09.16 - 10.16	Amsterdam	Nederlands Letterenfonds
07.10.2016	<i>Dichter am Meer</i> presentatie + reading met Els Moors (Vlaanderen), Erik Lindner (Nederland) en Daniel Falb (Duitsland)	Oostende	Vrijstaat O.
01.11.2016	Valerie Fritsch 01.11.16 - 16.12.16	Amsterdam	Nederlands Letterenfonds
STUKSCHRIJVEN			
28.05.2016	<i>STUKschrijven</i> met Rebekka De Wit, Mustafa Kör, Tom Struyf, Maud Vanhauwaert en Renée van Marissing	Antwerpen	Theater HETPALEIS Antwerpen
16.10.2016	<i>STUKschrijven</i> met Rebekka de Wit, Mustafa Kör, Renée van Marissing, Tom Struyf en Maud Vanhauwaert	Mainz	Staatstheater Mainz
THE EUROPEAN WRITERS' CONFERENCE BERLIJN - 9.05.16 - 10.05.16			
10-05-2016	Panel IV: WritingAwayBorders. Panel: Yavuz Ekinci, Rosa Liksom, Ivana Sajko en Peter Terrin. Moderator: Thomas Böhm.	Berlijn	G+F Kultuurarbeit
TRANSLATORS			
30.06.2016	Translating Literature. Colloquium Münster met Lut Missinne, Heinz Eickmans, Jaap Grave en Pawel Zajez	Münster	Institut für Niederländische Philologie Münster

DATUM	TITEL EN BESCHRIJVING EVENEMENT	LOCATIE	PARTNERORGANISATIE
30.06.2016	Translating Literature. Colloquium Münster: Tommy Wieringa en vertalers Christiane Kuby (NI-D), Philippe Noble (NI-F), Paul Vincent (NI-E).	Münster	Institut für Niederländische Philologie Münster
01.07.2016	Platformdag Vertalen & Vertaalwetenschap Münster: 'Het parcours van Nederlands boek tot buitenlandse lezer'	Münster	Institut für Niederländische Philologie Münster
WHITE RAVENS FESTIVAL - MÜNCHEN - 16.07.16 - 21.07.16			
17.07.2016	Lezing Anna Woltz, <i>Meine seltsame Woche mit Tess</i>	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival
17.07.2016	Anna Woltz: Interview auf dem 'Weißen Sofa'. Moderator: Sanne Parleviet	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival
18.07.2016	Lezing Anna Woltz, <i>Kükensommer</i>	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival
19.07.2016	Lezing Anna Woltz, <i>Meine seltsame Woche mit Tess</i> en <i>Gips</i>	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival
20.07.2016	Lezing Anna Woltz, <i>Kükensommer</i>	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival
21.07.2016	Lezing Anna Woltz, <i>Kükensommer</i>	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival
21.07.2016	Lezing Anna Woltz, <i>Meine seltsame Woche mit Tess</i>	München	Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival
ZEBRA FESTIVAL - MÜNSTER - 27.10.16 - 30.10.16			
28.10.2016	Fokus Flandern und die Niederlande: Deus Ex Machina & Film-poems	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival
29.10.2016	Poëzie / Lezing Frouke Arns, Jan Baeke, Inge Braeckman en Mustafa Stitou	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival
29.10.2016	Masterclass Poetry across the borders. Filmwerkstatt Münster en Filmwerkstatt DZIGA in Nijmegen (NL). Met Frouke Arns, Victorine van Alphen, Ruut van der Beele, Christian Fries en Sina Seiler	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival
30.10.2016	Fokus Flandern und die Niederlande: Auswahl der Einreichungen 2016 / Preisgekrönte Klassiker	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival
30.10.2016	Festivalgedicht 'Orakel van een gevonden schoen' door Mustafa Stitou	Münster	Filmwerkstatt Münster / Halbtotale + Zebra Festival

3

RESIDENTIES

NAAM VERTALER	VAN/TOT	PROJECT / VERTALING
VERTALERS DUIJS IN HET VERTALERSHUIS ANTWERPEN 2015-2016		
Marlene Müller-Haas	08/01/2015 - 28/01/2015	<i>IV</i> van Arjen Lubach
Ira Wilhelm	08/01/2015 - 28/01/2015	Vertaling dossier over Jeroen Mettes voor het Duitse literaire tijdschrift <i>Schreibheft</i>
Rolf Erdorf	05/02/2015 - 28/02/2015	Hertaling <i>Het Achterhuis</i> van Anne Frank
Monica Götze	17/03/2015 - 30/03/2015	<i>Lang zal ze leven</i> van Koos Meinderts
Stefan Wiczorek	06/07/2015 - 31/07/2015	<i>De eenzame uitvaart</i> van Maarten Inghels
Rainer Kersten	04/08/2015 - 29/08/2015	<i>Kaddisj voor een kut</i> van Dimitri Verhulst en <i>Koningin Lear</i> van Tom Lanoye
Marianne Holberg	07/09/2015 - 01/10/2015	<i>Opstand</i> van Anton van der Lem
Christiane Burkhardt	02/10/2015 - 01/11/2015	<i>Boy</i> van Wietske Versteeg
Barbara Buri	04/11/2015 - 30/11/2015	<i>Cowboys huilen niet</i> van Gerda Dendooven
Ilja Braun	04/12/2015 - 03/01/2016	<i>Mieke Maaik's obscene jeugd</i> van Louis Paul Boon
Marianne Holberg	07/01/2016 - 30/01/2016	<i>Opstand</i> van Anton van der Lem
Rolf Erdorf	02/02/2016 - 28/02/2016	<i>Overspoeld</i> van Gideon Samson en <i>Kom niet dichterbij</i> van Erna Sassen
Gregor Seferens	15/06/2016 - 29/06/2016	<i>De levens van Jan Six</i> van Geert Mak
VERTALERS DUIJS IN HET VERTALERSHUIS AMSTERDAM 2015-2016		
Anne Middelhoek	februari 2015	<i>Dit kan niet waar zijn. Onder bankiers</i> van Joris Luyendijk
Simone Schroth	01/03/2015 - 15/03/2015	<i>Alles ging aan farden</i> van Klaartje de Zwarte-Walvisch
Marlene Müller-Haas	maart 2015	<i>Wat ik moest verzwijgen</i> van Ariëlla Kornmehl
Rainer Kersten	maart en april 2015	<i>Kaddisj voor een kut</i> van Dimitri Verhulst
Ira Wilhelm	mei 2015	<i>Mount Olympus/24</i> van Jan Fabre
Christiane Burkhardt	mei 2015	<i>Albrecht en wij</i> van Lodewijk van Oord
Bärbel Jänicke	juni 2015	<i>Onder het mes</i> van Arnold van de Laar
Hanni Ehlers	16/06/2015 - 30/06/2015	<i>De offers</i> van Kees van Beijnum
Marianne Holberg	juli 2015	<i>De opstand in de Nederlanden</i> van Anton van der Lem en <i>Oneindig afscheid</i> van A. Maitland
Maja Weikert	16/07/2015 - 15/08/2015	<i>De omweg</i> van Gerbrand Bakker
Ira Wilhelm	september 2015	<i>De passage naar Europa</i> van Luuk van Middelaar
Stefan Wiczorek	01/09/2015 - 15/09/2015	project <i>De eenzame uitvaart</i>
Eva Schweikart	16/09/2015 - 30/09/2015	<i>Troep</i> van Ilse Bos
Birgit Erdmann	01/09/2015 - 15/10/2015	<i>Hoe ik per ongeluk een boek schreef</i> van Annet Huizing
Annette Wunschel	23/10/2015 - 31/1-/2015	<i>Verzamelde werken: brieven (1927-1945)</i> van Johan Huizinga
Marlene Müller-Haas	oktober 2015	<i>Een dwaze maagd</i> van Ida Simons
Rolf Erdorf	december 2015	<i>Kom niet dichterbij</i> van Erna Sassen
Marlene Müller-Haas	maart 2016	<i>Ik kom terug</i> van Adriaan van Dis

NAAM VERTALER	VAN/TOT	PROJECT / VERTALING
Stefan Wiczorek	maart 2016	Samenstelling en redactie van themanummer van <i>die horen</i> over Nederlandstalige literatuur
Rainer Kersten	maart en april 2016	<i>Het bestand</i> van Arnon Grunberg en <i>Gaz</i> van Tom Lanoye
Christiane Burkhardt	april 2016	<i>Made in Europe</i> van Pieter Steinz
Marianne Holberg	april 2016	<i>Zolang er nog tranen zijn</i> van Hannelore Grünberg-Klein
Annette Wunschel	01/05/2016 - 15/05/2016	<i>Verzamelde werken: brieven (1927-1945)</i> van Johan Huizinga
Bärbel Jänicke	mei 2016	<i>Pistoolvinger</i> van Henk Blanken
Birgit Erdmann	01/05/2016 - 15/06/2016	<i>Soldaten huilen niet</i> van Rindert Kromhout
Ira Wilhelm	juni en juli 2016	<i>Een keuze uit het werk</i> van Anneke Brassinga
Gerd Busse	01/07/2016 - 15/07/2016	<i>Het Bureau 6. Afgang</i> van J.J. Voskuil en <i>Een woord een woord</i> van Frank Westerman
Stefan Wiczorek	16/07/2016 - 31-07-2016	Samenstelling en redactie van themanummer van <i>die horen</i> over Nederlandstalige literatuur
Simone Schroth	02/09/2016 - 16/09/2016	<i>Drone</i> van Bart-Jan Kazemier
Eva Schweikart	16/09/2016 - 30/09/2016	<i>Nachtblauw</i> van Simone van der Vlugt
Marlene Müller-Haas	05/10/2016 - 30/10/2016	<i>De kunst van het woord. Brieven van Vincent van Gogh</i>
Birgit Erdmann	02/12/2016 - 16/12/2016	<i>Stranders</i> van Iris Stobbelaar
Rolf Erdorf	december 2016	<i>Biezel</i> van Martha Heesen
Marianne Holberg	december 2016	<i>Mohammed en het ontstaan van de Islam</i> van Marcel Hulspas
DUITSE WRITERS IN RESIDENCE BIJ PASSA PORTA 2015-2016		
Thomas Stangl (Oostenrijk)	30/3/2015 - 26/4/2015	Manuscript over de zichtbaarheid van het verleden in een hedendaagse stad als Brussel. Onderzoek naar sporen van het verblijf van Charlotte en Emily Brönte in Brussel, de enige plek buiten Engeland die zij ooit bezocht hebben.
Arno Camenisch (Zwitserland)	30/3/2015 - 27/4/2015	Werkte aan een nieuwe roman. Op zondag 29 maart nam hij deel aan het Passa Porta Festival, waar hij in gesprek ging met de Spaanse auteur Ricardo Menéndez Salmón en de Vlaamse auteur Christophe Van Gerwey. Camenisch sprak daarnaast op 23 april met zijn lezers over het eerste deel van <i>Sez Ner</i> in Passa Porta tijdens een Read & Meet.
Eugen Ruge (Rusland-Duitsland)	04/01/2016 - 01/02/2016	Op 20 januari ontmoette Ruge zijn Belgische lezers tijdens een gesprek met Jeroen Theunissen in Passa Porta (i.s.m. het Goethe Instituut). Op 22 januari was hij aanwezig tijdens een <i>Found in Translation</i> (vertaalworkshop), waarbij een fragment uit zijn nieuwe ongepubliceerde roman werd vertaald door tien getalenteerde amateurvertalers. Na drie jaar zwoegen kon hij tijdens zijn schrijfverblijf in Brussel dit manuscript voltooiën. Het werd in augustus bij Rowohlt gepubliceerd onder de titel <i>Follower</i> . Op 1 april verscheen zijn tekst over Brussel in <i>De Standaard der Letteren</i> .

NAAM VERTALER	VAN/TOT	PROJECT / VERTALING
Katja Petrowskaja (Oekraïne-Duitsland)	29/02/2016 - 28/03/2016	Op 12 maart nam ze deel aan <i>Mind the Book</i> in Gent, op 17 maart ontmoette ze haar lezers in Passa Porta tijdens een gesprek met Hilde Keteleer (i.s.m. het Goethe Instituut). Ze ontmoette Joseph Pearce en Anne Provoost in Antwerpen (zie artikel in <i>De Standaard der Letteren</i> op 30 maart). Op 8 april verscheen haar tekst over de aanslagen in Brussel in <i>De Standaard der Letteren</i> .
Robert Menasse (Oostenrijk)	23/05/2016 - 20/06/2016	Menasse legde de laatste hand aan het manuscript waar hij in 2010 tijdens een vorig verblijf in Brussel aan begon. Op 14 juni nam Menasse deel aan een debat over de neergang van Europa, georganiseerd door het Goethe Instituut.
Ricardo Domeneck (Brazilië/Duitsland)	29/08/2016 - 24/10/2016	Op 11 oktober ontmoette Ricardo Domeneck enkele vertalers voor een <i>Found in Translation</i> van zijn poëzie. Op 19 oktober presenteerde hij een programma in Passa Porta rond zijn werk, in aanwezigheid van vertaler Bart Vonck en enkele schrijvers en kunstenaars. Op 26 september hield Domeneck een interne workshop met enkele Vlaamse en Nederlandse dichters in Passa Porta. Tijdens zijn verblijf verscheen een interview met hem in de <i>Poëziekrant</i> en een nieuwe vertaling van een van zijn gedichten.
DUITSE WRITERS IN RESIDENCE IN AMSTERDAM 2016		
Per Leo (Duitsland)	12/1/2016 - 12/1/2016	Werkte aan nieuwe roman. Lezingen over geschiedenis en literatuur aan de UvA en aan het Goethe Instituut te Amsterdam. Essay over zijn residentieperiode in <i>het Parool</i> op 10 maart. Presentatie van de vertaling van zijn roman, <i>Vloed en bodem</i> (Arbeiderspers).
Karen Köhler (Duitsland)	15/2/2016 - 31/3/2016	Deelname aan tournee van Duitse schrijvers tijdens de Boekenweek 2016. Schreef column over het Boekenbal voor website van 2016 Jaar van het Boek. Voordracht bij Boekhandel Pantheon te Amsterdam. Gesprek met alumnivereniging Duits UvA. Deelname aan het Passa Porta Seminar in Brussel, dat van 21 t/m 25 maart plaatsvond.
Mirna Funk (Duitsland en Israël)	04/04/2016 - 13/05/2016	Werkte aan nieuwe roman. Presentatie Nederlandse vertaling van haar roman <i>Winternabijheid</i> (Atlas Contact). Optreden tijdens de Nacht van de Literatuur in De Brakke Grond in Amsterdam.
Frank Witzel (Duitsland)	01/09/2016 - 31/10/2016	Verzorgde workshop creative writing voor het Slow Writing Lab. Schreef blog over zijn eerste dagen in Amsterdam voor de website van het Letterenfonds. Presentatie van de vertaling van zijn debuutroman, <i>Hoe een manisch-depressieve tiener in de zomer van 1969 de Rote Armee Fraktion bedacht</i> (Lebowski). Optreden en interview op 4 september tijdens de Boekenparade in Amsterdam, tijdens <i>Dit is wat we delen</i> , een programma dat vooruitblik op het Nederlands-Vlaamse gastlandschap op de Frankfurter Buchmesse 2016. Lezingen in het Goethe Instituut Amsterdam en in de Duitse Ambassade te Den Haag. Optreden tijdens festival het Grote Gebeuren in Groningen. Interviews in de VPRO <i>Gids</i> (1 november), in <i>NRC Handelsblad</i> (31 oktober) en in VPRO's televisieprogramma <i>Boeken</i> (6 november).

NAAM VERTALER	VAN/TOT	PROJECT / VERTALING
Kristine Bilkau (Duitsland)	01/11/2016 - 31/12/2016	Werkte aan nieuwe roman. Optreden bij literair festival Het Grote Gebeuren te Groningen. Vertaalworkshop rond haar debuutroman <i>De gelukkigen</i> (Cossee) o.l.v. vertaler Kris Lauwers aan de Universiteit Utrecht op 1 december.

4

**LITERAIRE
EVENEMENTEN
IN DE REST VAN
DE WERELD**

LAND	PROJECT	DATUM	PLAATS	PARTNERS
POLEN	Children's and Youth Literature and Theatre from the Low Countries	11/04/2016 - 15/10/2016	Wroclaw	Universiteit van Wroclaw (Centre for the Culture of the Low Countries, Erasmus Chair of Dutch Philology)
	Workshop Poland-Holland	Juni	Museum van Moderne Kunst	
	Tentoonstelling Thé Tjong-Khing	Juni	Stadhuis en marktplein	
	Lezingen van Vlaamse en Nederlandse auteurs	Juni	Universiteit, Stadsbibliotheek	
FRANKRIJK	Voorleesmarathon	17/03/2016 - 20/03/2016	Livre Paris, Parijs	Ons Erfdeel
	deBuren zoekt jong schrijftalent	1/7/2016 - 15/7/2016	Residentie Biermans-Lapôte, Parijs	deBuren, stichting Biermans Lapôte
VERENIGD KONINKRIJK	Tournee Rebekka de Wit aan Britse universiteiten	Februari/maart 2016		UCL; University of Nottingham; University of Sheffield; de Taalunie; deBuren
	Schrijfster/performer Rebekka de Wit neemt deel als gastauteur aan de workshop creatief schrijven voor de studenten Neerlandistiek aan de UCL (London), waar ze ook een optreden geeft. Aan de universiteiten van Nottingham en Sheffield werkt ze mee aan het project rond de vertaling van haar tekst voor Citybook Antwerpen. Het resultaat wordt gepubliceerd op de website van Citybooks.			
	European Literature Night	9-14/05/2016	British Library, Londen	EUNIC, Vlaams Fonds voor de Letteren, uitgeverij Peirene
	LIFT Festival	01-07-2016	Unicorn Theatre, Londen	LIFT, Unicorn Theatre
	Panelgesprek The Kids Press Play – Pioneering Approach to Participatory Theatre with Young People in de fringe van het LIFT Festival Londen, met theatermakers uit Vlaanderen (Lies Pauwels, Tom Rummens, Inne Goris en Pol Heyvaert) en Nederland (Jolanda Spoel, Floris van Delft), gekoppeld aan een Vlaamse jeugdvoorstelling op het LIFT Festival.			

LAND	PROJECT	DATUM	PLAATS	PARTNERS
	Edinburgh International Festival	26-29/08/2016	Edinburgh	Edinburgh International Festival, Crossing Border Festival, Vlaams Fonds voor de Letteren, Nederlands Letterenfonds
	Deelname van Nederlandstalige schrijvers en illustratoren (Tom Lanoye, Peter Verhelst, Peter Terrin, Annelies Verbeke, Kader Abdolah, Marcel Ruijters, Herman Koch).			
TSJECHIË	International Festival of Contemporary Art in Praag	01-10-2016	Theater Archa en Studio Alta in Praag	4+4 Days in Motion, theaterinstituut Praag
	Deelname Vlaamse en Nederlandse jeugdtheaterproducties aan de 21ste editie van het festival			
	Vertaling van Perspective: Young Audiences (fragmenten) i.s.m. het Theaterinstituut Praag			
	De Nacht van de Literatuur in Praag	11-05-2016	Praag	Czech Centre, EUNIC Cluster Czech Republic
	Tournee van Pieter De Buysser in Praag, Olomouc, Brno en Ostrava	15-18/07/2016		Neerlandistiek Praag, Brno en Olomouc, uitgeverijen Argo en Mladá fronta, Colours of Ostrava
	Tournee van Alexander Münninghoff in Praag, Olomouc, Brno en Ostrava	25.-29/04/2016		Neerlandistiek Praag, Brno en Olomouc, uitgeverijen Argo en Mladá fronta, Colours of Ostrava
	Pieter De Buysser artist in residence in het Archa Theater	seizoen 2016-2017		Archa Theater
	Festival: Children, Do You Read? Deelname van stripauteur Serge Baeken	01-06-2016		Uitgeverij Meander
	Deelname Karina Schaapman			
OOSTENRIJK	Twee burens, één taal. Zwei Nachbarn, eine Sprache. Flandern und die Niederlande zu Gast.	najaar 2016	Wenen	Büchereien Wien, WUK, Literaturhaus Graz en Literaturhaus Salzburg
	Focus op jeugdliteratuur Lezingen Bibi Dumon Tak	5 - 6/10/2016	Kirango Büchereien Wien	

LAND	PROJECT	DATUM	PLAATS	PARTNERS
	Filmvertoning <i>Niklaas, ein Junge aus Flandern</i>	01-10-2016	WUK	
	Lezing Erik Kriek	06/10/2016	WUK	
	Indi-comic-night: Erik Kriek neemt deel als special guest	08/10/2016	WUK	
	Workshops en lezingen Kaatje Vermeire	07-09/11/2016	Lesofantenfest Büchereien Wien	
	Workshop en lezingen Carll Cneut	08-11/11/2016	Lesofantenfest Büchereien Wien	
	Lezingen Bart Moeyaert	08-11/11/2016	Lesofantenfest Büchereien Wien	
	Workshop Herbert van Uffelen	01-11-2016	Büchereien Wien	
	Focus op jeugdtheater Objecttheater TAMTAM	01-11-2016	Lesofantenfest Büchereien Wien	
	Muziektheater Pantalone	01-11-2016	Lesofantenfest Büchereien Wien	
	Vlaams-Nederlands programma voor volwassenen	8-12 november 2016	Büchereien Wien, Buch Wien	
	Lezingen van Mano Bouzamour, Saskia de Coster en Jeroen Brouwers			
	Szene bunte Wähne festival Opvoering <i>Die Königin ist verschwunden</i> (Kopergietery) Opvoering <i>Staring Girl</i> (Zono Compagnie) Opvoering <i>To Break – the Window of Opportunity</i> (Robbert&Frank/ Frank&Robbert/Campo)	18/05 tot 16/06/2016	Nieder-Öster- reich	Szene bunte Wähne
	Jeugdtheater Dschungel Wien (Wenen) Opvoering <i>Schots en scheef</i> (tout petit) Opvoering <i>Leaving Normal</i> (Cie Woest) Opvoering <i>To belong</i> (Theater Stap)	15-22/06/2016	Nieder-Öster- reich	Szene bunte Wähne

LAND	PROJECT	DATUM	PLAATS	PARTNERS
HONGARIJE	European Literature Night in Boedapest Lezing van Peter Terrin	31-03-2016	Boedapest	EUNIC
	European First Novel Festival Deelnemer: Kris Van Steenberge	21-24/04/2016	Boedapest	
	Nederlandstalige boekendag Deelnemer: Danny De Vos	23-04-2016		
	Auteursbezoek Dominique Bibau aan universiteit Debrecen Workshops illustratoren	23-26/04/2016	Universiteit Debrecen Hongaars Instituut voor Kinder- en Jeugdliteratuur	
	Workshop met Sabien Clement	1-3/07/2016		
	Workshop met Kaatje Vermeire 28-30 augustus 2016	28-30/08/2016		
	Tentoonstelling illustratoren	1-15/08/2016		
SPANJE	Diverse lezingenreeksen			
	Lezingenreeks Dimitri Verhulst en Gerbrand Bakker, Geert Buelens en Barber van de Pol	09/03/2016 tot 11/03/2016	Salamanca	
	Lezing + cabaretvoorstelling Joost Vandecasteele in taalscholen Madrid en Barcelona	01-09-2016	Madrid en Barcelona	
	Auteurslezing Herman Koch	22-25/09/2016	Segovia	Hay Festival

5

AUTEURS EN MAKERS IN DUITSLAND

Demian	Albers	NL	Literatuur in vr	Philip	Hopman	NL	Illustrator, Jeugdliteratuur
Fikry	Azzouzi, el	BE	Literatuur	Marli	Huijer	NL	Non-fictie
Gerbrand	Bakker	NL	Literatuur	Murat	Isik	NL	Literatuur
Els	Beerten	BE	Jeugdliteratuur	Suzanna	Jansen	NL	Non-fictie
Kees	Beijnum, van	NL	Literatuur	Jeroen	Janssen	BE	Literary Games
Neske	Beks	NL	Literatuur	Arthur	Japin	NL	Literatuur
Hanna	Bervoets	NL	Literatuur	Oek	Jong, de	NL	Literatuur
Michael	Bijnens	BE	Literatuur	Veerle	Joos	BE	Literatuur in vr
Ann	Bode, de	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur	Otto	Kat, de	NL	Literatuur
Britta	Bolt	NL	Literatuur	Frank	Keizer	NL	Poëzie
Stefan	Boonen	BE	Jeugdliteratuur	Mensje	Keulen, van	NL	Literatuur
Mano	Bouzamour	NL	Literatuur	Herman	Koch	NL	Literatuur
Inge	Braeckman	BE	Poëzie	Sara	Kolster	NL	Literatuur in vr
Anneke	Brassinga	NL	Poëzie	Ariëlla	Kornmehl	NL	Literatuur
Stefan	Brijs	BE	Literatuur	Erik	Kriek	NL	Graphic Novel
Hans Maarten	Brink, van den	NL	Literatuur	Michel	Krielaars	NL	Non-fictie
Charlotte	Broeck, van den	BE	Poëzie	Marco	Kunst	NL	Jeugdliteratuur
Jan	Brokken	NL	Literatuur	Sjoerd	Kuyper	NL	Jeugdliteratuur
Tsead	Bruinja	NL	Poëzie	Ernest	Kwast, van der	NL	Literatuur
Christoph	Buchwald	NL	Moderator	Rachida	Lamrabet	BE	Literatuur
Randall	Casaer	BE	Illustrator, Graphic Novel	Tom	Lanoye	BE	Literatuur
Carll	Cneut	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur	Ruth	Lasters	BE	Poëzie
Michael	Cock, de	BE	Jeugdliteratuur	Jan	Leeuw, de	BE	Jeugdliteratuur
Saskia	Coster, de	BE	Literatuur	Mattias	Leeuw, de	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur
A.H.J.	Dautzenberg	NL	Literatuur	Joke	Leeuwen, van	NL	Illustrator, Jeugdliteratuur, Literatuur
Bram	Dehouck	BE	Thriller	Benjamin	Leroy	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur
Charlotte	Dematons	NL	Illustrator, Jeugdliteratuur	Ted	Lieshout, van	NL	Illustrator, Jeugdliteratuur
Gerda	Dendooven	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur	Arjen	Lubach	NL	Literatuur
Valery	Desmedt	BE	Literatuur in vr	Joris	Luyendijk	NL	Non-fictie
Kristien	Dieltiens	BE	Jeugdliteratuur	Geert	Mak	NL	Non-fictie
Adriaan	Dis, van	NL	Literatuur	Vonne	Meer, van der	NL	Literatuur
Douwe	Draaisma	NL	Non-fictie	Luuk	Middelaar, van	NL	Non-fictie
Guido	Driel, van	NL	Graphic Novel	Janny	Molen, van der	NL	Jeugdliteratuur
Bibi	DumonTak	NL	Jeugdliteratuur	Marente	Moor, de	NL	Literatuur
Jessica	Durlacher	NL	Literatuur	Els	Moor, de	NL	Literatuur
Daniël	Ernst	NL	Literatuur in vr	Mirjam	Moors	BE	Poëzie
Brecht	Evens	BE	Illustrator	Leonard	Mous	NL	Jeugdliteratuur
Andy	Fierens	BE	Poëzie	Nelleke	Nolens	BE	Poëzie
Rodaan	Galidi, al	NL	Literatuur, Poëzie	Cees	Noordervliet	NL	Literatuur
Lies	Gasse, van	BE	Poëzie	Lodewijk	Nooteboom	NL	Literatuur
Simon	Geest, van der	NL	Jeugdliteratuur	Tonnus	Oord, van	NL	Literatuur
Esther	Gerritsen	NL	Literatuur	Griet	Oosterhoff	NL	Poëzie
Ben	Gijsemans	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur	Connie	Op de Beeck	BE	Literatuur
Ingrid	Godon	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur	Gustaaf	Palmen	NL	Literatuur
Peter	Goes	BE	Illustrator, Jeugdliteratuur	Elvis	Peek	NL	Literatuur
Maarten	Graaff, van der	NL	Poëzie	Ester Naomi	Peeters	BE	Poëzie, Literatuur
Paul Baeten	Gronda	BE	Literatuur	Lodewijk	Perquin	NL	Poëzie
Arnou	Grunberg	NL	Literatuur	Yves	Petram	NL	Non-fictie
Micha	Hamel	NL	Poëzie	Ilja Leonard	Petry	BE	Literatuur
Sanneke	Hassel, van	NL	Literatuur	Nina	Pfeijffer	NL	Literatuur, Poëzie
Thomas	Heerma van Voss	NL	Literatuur	Pieter	Polak	NL	Literatuur
Kristien	Hemmerechts	BE	Literatuur	Jannie	Poortere, de	BE	Graphic Novel
Stefan	Hertmans	BE	Literatuur	David	Regnerus	NL	Literatuur
Rozalie	Hirs	NL	Poëzie	Jaap	Reybrouck, van	BE	Non-fictie
Lucas	Hirsch	NL	Literary Games	Marcel	Robben	NL	Literatuur, Jeugdliteratuur
Marjolijn	Hof	NL	Jeugdliteratuur	Gideon	Ruijters	NL	Graphic Novel
Bregje	Hofstede	NL	Literatuur		Samson	NL	Jeugdliteratuur

Aline	Sax	BE	Jeugdliteratuur
Franka	Schaap	NL	Literary Games
Mark	Schaevers	BE	Non-fictie
Olivier	Schrauwen	BE	Graphic Novel
Allard	Schröder	NL	Literatuur
Dieter	Schubert	NL	Illustrator, Jeugdliteratuur
Ingrid	Schubert	NL	Illustrator, Jeugdliteratuur
Jan Paul	Schutten	NL	Jeugdliteratuur
Herr	Seele	BE	Graphic Novel
Jan	Siebelink	NL	Literatuur
Coen	Simon	NL	Non-fictie
Marian	Smet, de	BE	Jeugdliteratuur
Lize	Spit	BE	Literatuur
Simon	Spruyt	BE	Graphic Novel
Laura	Starink	NL	Non-fictie
Kris	Steenberge, van	BE	Literatuur
Mustafa	Stitou	NL	Poëzie
Chris	Stoop, de	BE	Non-fictie
Joost	Swarte	NL	Graphic Novel
Toon	Tellegen	NL	Jeugdliteratuur
Anita	Terpstra	NL	Thriller
Peter	Terrin	BE	Literatuur
Charles	Tex, den	NL	Thriller
Thé	Tjong-Khing	NL	Illustrator
Franca	Treur	NL	Literatuur
Ilija	Trojanow	D	Literatuur, Moderator
Manon	Uphoff	NL	Literatuur
Joost	Vandecasteele	BE	Literary Games
Brecht	Vandenbroucke	BE	Graphic Novel
Margot	Vanderstraeten	BE	Literatuur
Maud	Vanhouwaert	BE	Literatuur, Poëzie
Miriam	Vanhee	BE	Poëzie
Judith	Vanistendael	BE	Illustrator, Graphic Novel
Herman	Veen, van	NL	Literatuur, Podiumkunstenaar
Anne	Vegter	NL	Poëzie
Lot	Vekemans	NL	Literatuur
Edward	Vendel, van de	NL	Jeugdliteratuur, Literatuur
Annelies	Verbeke	BE	Literatuur
Nix (Marnix)	Verduyn	BE	Graphic Novel
Kathleen	Vereecken	BE	Jeugdliteratuur
Paul	Verhaeghe	BE	Non-fictie
Peter	Verhelst	BE	Literatuur
Dimitri	Verhulst	BE	Literatuur
Dolf	Verroen	NL	Jeugdliteratuur
Wytske	Versteeg	NL	Literatuur
Tom	Voorde, van de	BE	Poëzie
Joost	Vries, de	NL	Literatuur
Bert	Wagendorp	NL	Literatuur
Niña	Weijers	NL	Literatuur
Bette	Westera	NL	Jeugdliteratuur
Frank	Westerman	NL	Non-fictie
Tommy	Wieringa	NL	Literatuur
Menno	Wigman	NL	Poëzie
Emiel	Wild, de	NL	Jeugdliteratuur
Leon	Winter, de	NL	Literatuur
Anna	Woltz	NL	Jeugdliteratuur
Annejet	Zijl, van der	NL	Non-fictie

6

PROGRAMMA

THEATER

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
FBM16 LITERAIR PROGRAMMA - PAVILJOEN THEATER			
19.10.2016	Goeiemorgen	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	New Wave: Saskia de Coster & Tommy Wieringa	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	Inspired: Geert Mak	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	This is what we share: Thé Tjong-Khing & Philip Hopman	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	Changed: Adriaan van Dis	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	Meet the makers: Peter Terrin & Dimitri Verhulst	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	21': Charlotte Van den Broeck & Gregory Frateur	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	Issue: Identiteit - Fikry El Azzouzi, Paul Verhaeghe & Annelies Verbeke	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	New Wave: Niña Weijers & Kris Van Steenberge	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	On Stage: Ernest van der Kwast & Tom Lanoye	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	One on one: Anneke Brassinga	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	Tribute to Harry Mulisch - Joost de Vries	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	Tribute to Hugo Claus - Elvis Peeters	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
19.10.2016	Live radio / Bericht uit Frankfurt (1): Adriaan van Dis, Tommy Wieringa, Dimitri Verhulst	FBM16 Paviljoen - Theater	Klara
19.10.2016	Live radio / Bericht uit Frankfurt (2): Arnon Grunberg, Annelies Verbeke	FBM16 Paviljoen - Theater	Klara
20.10.2016	Goeiemorgen	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	New Wave: Paul Verhaeghe	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	Inspired: Cees Nooteboom	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	This is what we share: Adriaan van Dis & Charlotte Van den Broeck	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	Changed: Elvis Peeters	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	Meet the makers: Arnon Grunberg & Mark Schaevers	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	21': Saskia de Coster & Inne Eysermans	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	Issue: Europa - Geert Mak, Luuk van Middelaar & Laura Starink	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	New Wave: Brecht Vandenbroucke & Randall Casaer	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	On Stage: Miriam Van hee	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	One on one: Ernest van der Kwast	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
20.10.2016	Tribute to Willem Elsschot - Annelies Verbeke	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	Tribute to Joost Zwagerman - Jessica Durlacher	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
20.10.2016	Live radio / Bericht uit Frankfurt (1): Joost de Vries, Stefan Hertmans	FBM16 Paviljoen - Theater	Klara
20.10.2016	Live radio / Bericht uit Frankfurt (2): Anna Woltz, Douwe Draaisma, Els Snick	FBM16 Paviljoen - Theater	Klara
21.10.2016	Goeiemorgen	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	New Wave: Annelies Verbeke & Herman Koch	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	Inspired: Dimitri Verhulst	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	This is what we share: Benjamin Leroy & Jaap Robben	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	Changed: Tommy Wieringa	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	Meet the makers: Douwe Draaisma & Tom Lanoye	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	21': Sjoerd Kuypers & Tijs Delbeke	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	Issue: Democratie - Ilja Leonard Pfeijffer & David Van Reybrouck	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	New Wave: Yves Petry & Bregje Hofstede	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	On Stage: Maud Vanhauwaert & Staatstheater Mainz	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	One on one: Rodaan Al Galidi	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	Tribute to Jan Wolkers - Ernest van der Kwast	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	Tribute to Willem Frederik Hermans - Peter Terrin	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
21.10.2016	Live radio / Bericht uit Frankfurt (1): Tom Lanoye, Leonard Nolens, Rodaan Al Galidi	FBM16 Paviljoen - Theater	Klara
21.10.2016	Live radio / Bericht uit Frankfurt (2): Ilja Leonard Pfeijffer, Charlotte Van den Broeck, Fikry El Azzouzi	FBM16 Paviljoen - Theater	Klara
22.10.2016	Goeiemorgen	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
22.10.2016	New Wave: Mano Bouzamour & Wytske Versteeg	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
22.10.2016	Inspired: Stefan Brijs	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
22.10.2016	This is what we share: Michael De Cock & Judith Vanistendael	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
22.10.2016	Changed: Bibi Dumon Tak	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
23.10.2016	Goeiemorgen: Dolf Verroen	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
23.10.2016	New Wave: Edward van de Vendel & Mattias De Leeuw	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
23.10.2016	Inspired: Herman Koch	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
23.10.2016	This is what we share: Peter Verhelst & Ruth Lasters	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
23.10.2016	Changed: Joke van Leeuwen	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
23.10.2016	Meet the makers: Bregje Hofstede & Stefan Brijs & Jaap Robben	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
23.10.2016	21': Tribute to Sieb Posthuma: Christianne Stotijn & Hans Eijsackers	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team
23.10.2016	Handover Ceremony Flanders & the Netherlands to France: Stefan Hertmans and Marie NDiaye	FBM16 Paviljoen - Theater	FBM16-team

7 PROGRAMMA MESSE

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
BOOKS ON SCREEN FROM THE LOWLANDS			
20.10.2016	Books on Screen from the Lowlands: Industry Talks I & II: Dimitri Verhulst & Kees van Beijnum	Hal 4.1 Q109 - Salon	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day - Case Study: from book to game. Turning a successful novel into a computer game.	Hal 4.1 Q109 - Salon	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Books on Screen from the Lowlands: Industry Talks III & IV: Joke van Leeuwen & Thé Tjong-Khing. Moderator Christophe Erbes	Hal 4.1 Q109 - Salon	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day: Market facts and figures: The adaptation business	Hal 4.1 Q109 - Salon	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day: Lunch & Case Study: from book to film	Hal 4.1 Q109 - Salon	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day: Lunch & Case Study: from game to book	Hal 4.1 Q109 - Salon	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day: Coffee & Case Study: from game to film	Hal 4.1 Q109 - Salon	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day: Books on Screen from the Lowlands: Matchmaking sessions. Closed prescheduled meetings with about 10 producers and 10 literary agents/rights managers	Congress Center	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day: Tour for producers and gamers – The tour will provide participants with an overview of and introduction to the publishing industry	Congress Center	Nederlands Filmfonds
20.10.2016	Filmfonds Networking day: Meet the Experts & Networking-Cocktail. Co-hosted by Kaiken Publishing/Rovio and in cooperation with Netherlands Film Fund. Among the Experts: Henning Adam, Books@Berlinale / Berlin International Film Festival Nathalie Piakowski, Shoot the Book (Cannes) / SCELFF -Civil Society of French Language Publishers Stephanie Lang, German Games Industry Association (BIU), Barbara Voit, Book meets Film / German Publisher and Bookseller Association Bavaria Rachel Horowitz / Maria B. Campbell Associates, Inc.	Congress Center	Nederlands Filmfonds
EXPOSITIE			
19.10.2016	Ausstellung <i>Plakatwettbewerb der Frankfurter Buchmesse - 19.10.16 - 23.10.16</i> . Willkommen Flandern & die Niederlande. Die 10 Siegermotive aus dem Wettbewerb für junge Gestalter, mit dem die Frankfurter Buchmesse jährlich den originellsten Willkommensgruß an den Ehrengast sucht. Dazu die Gewinner aus dem Co-Wettbewerb. Mit der University of the Arts Utrecht.	Congress Center	Frankfurter Buchmesse
DAS BLAUE SOFA			
19.10.2016	Connie Palmen: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa
19.10.2016	Saskia De Coster, Ernest van der Kwast & Joost de Vries: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa
20.10.2016	Geert Mak: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa
20.10.2016	Herman van Veen: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa
20.10.2016	David Van Reybrouck: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
21.10.2016	Leon de Winter: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa
22.10.2016	Margriet de Moor: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa
23.10.2016	Arnon Grunberg: Das Blaue Sofa	Hal 4.1	Das Blaue Sofa
LITERAIR PROGRAMMA - MESSE			
18.10.2016	Official Opening of the Frankfurt Book Fair 2016. The Netherlands will be represented by writer, actor, columnist Arnon Grunberg. Flanders will be supplying the youngest guest-of-honour speaker in the history of the Book Fair, the poet Charlotte Van den Broeck. Speakers at the Ceremony will be among others: Arnon Grunberg, Charlotte Van den Broeck, Juergen Boos, minister Jet Bussemaker, prime minister Geert Bourgeois.	Congress Center - Saal Harmonie	Frankfurter Buchmesse
19.10.2016	Grunberg Lab. Der niederländische Autor Arnon Grunberg ließ seine Gehirnakktivität von Neurologen der Universität von Amsterdam messen, während er die Novelle <i>Het bestand</i> (Nijgh & Van Ditmar 2015) (<i>Die Datej</i>) schrieb. Im Grunberg Lab können Besucher der Agora ihre Gehirnakktivität messen lassen, während sie diesen Text lesen, und dabei Emotionen wie Ekel, Geringschätzung, Zorn, Trauer und Mitleid erleben.	Agora	FBM16-team
19.10.2016	<i>The Kinky & Cosy Experience</i> (ein Projekt des flämischen Comic-Künstlers Nix) ist eine Blackbox, in der der Besucher für kurze Zeit eingeschlossen wird. Er wird dort einer Gehirnwäsche unterzogen, und seine gute Erziehung wird auf wissenschaftliche Art und Weise ausgelöscht. Anschließend bekommt er ein neues „operating system“ eingepflanzt, nämlich das von Kinky oder Cosy. Um zu sehen, was das bedeutet, kann der Besucher seine neuen Denkmuster in einer Trainingszone ausführlich testen, bevor er als Kinky oder Cosy in die Welt zieht. 2016 stellte die Flämische Stiftung für Literatur <i>The Kinky & Cosy Experience</i> auf dem wichtigsten internationalen Comicfestival der Welt in Erlangen vor. Dies geschah in enger Zusammenarbeit mit dem frankophonen Verlag Le Lombard und dem Festival von Angoulême. Seitdem reist der Zeichner Nix mit der Ausstellung in einem Container durch Europa: von Neapel und Turnhout über Antwerpen und Brüssel nach Erlangen und Delémont, und Frankfurt.	Agora	FBM16-team
19.10.2016	<i>Vr: Tischgeheimnis / Out of Sight</i> is a hand-drawn virtual reality environment that immerses the viewer in the world of nine year-old Lena and her father. While Lena is busy dissecting an owl pellet, her father finds himself lost in memories. They talk but somehow not quite to each other. Although neither of them knows it, they are both thinking in their own way about the same thing: the loss of Lisa, her sister and his daughter. The viewer can choose whose head you'd rather get inside, father or daughter.	Agora	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
19.10.2016	Why I love this Book. Haben Sie einen Lesetipp, den Sie anderen gerne weitergeben möchten? Dann können Sie das bei den Leuten von Why I love this Book tun. Diese laden Besucher und Besucherinnen ein, als Bucharzt aufzutreten. Was hilft bei Liebeskummer? Wie heilt man eine Winterdepression? Mit welchem Buch kann man in der Phantasie die dringend nötige Urlaubsreise unternehmen? Sie wählen selbst die Frage aus, auf die Sie antworten möchten. Die Leute von Why I love this Book nehmen die Ratschläge auf Video auf, sodass sie dann über die sozialen Medien geteilt werden können.	Agora	FBM16-team
19.10.2016	Literary Games - <i>Winter</i> . The beautifully designed point-and-click game <i>Winter</i> takes place in a one-second world, a colourful but disconcerting place where all the people who die in the same instant end up. The player has to face various moments of death, presented as puzzles to be solved. The main character is a girl who is trapped in this world, a world that is and isn't like the one she remembers. The way in which the people have died has an impact on the feel of the death moments: from loving and peaceful to extreme violent.	Hal 4.2 A61	FBM16-team
19.10.2016	Literary Games - <i>Puzzling Poetry</i> . In this game the poem is an empty puzzle and the words are the puzzle pieces. In solving the puzzle the player is guided by the graphic design of the game. Everything has its own shape and colour: verbs, nouns, short words, long words. Together they form patterns that give insight into the structure of the poem and the style of the poet. Playing with words leads to an unexpected and concentrated way of reading poetry.	Hal 4.2 A61	FBM16-team
19.10.2016	Kunstmeile. In der neuen Arts+-Abteilung in Halle 4.1 stellen niederländische und flämische Kunstbuchverlage aus. Außerdem sind dort die Ausstellung Best Verzorgde Boek und Künstlerbücher aus Flandern & den Niederlanden zu sehen.	Hal 4.1 Q67	FBM16-team
19.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper / The Fernweh Oper</i> . In this elegant, hand painted vr environment you are given a seat in an imposing concert hall. A huge opera singer is singing especially for you about her unrequited love for humanity in an eternal cycle of life and death. Just like in a real opera, multiple people can visit the theatre at the same time and sneak glances at each other. The revolutionary thing here is that the other audience members can be literally anywhere in the world, so long as they have a vr headset and the internet. This multiplayer adaptation of vr technology has rarely been seen in action until now.	Hal 4.1 Q66	FBM16-team
19.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper / The Fernweh Oper</i>	Hal 5.0 C89	FBM16-team
19.10.2016	Vr: <i>C.a.p.e. Drop-Dog</i> . <i>C.a.p.e. Drop-Dog</i> places you at the heart of two short stories: 'Drop' and 'Dog'. Using the vr headset you dream your way into another space and time and as you wander the story unfolds. The uninterrupted process of looking, reading, listening and moving gives the feeling of being in two different but parallel worlds at the same time. In 'Drop' you catch snatches of disturbing conversations about someone you don't know. But is that really what's going on, are you sure they're not talking about you? In 'Dog', cats and dogs talk to you. Or are you one of them?	Hal 5.0 C89	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
19.10.2016	Classroom of the Future. Innovationen, Interaktionen und Kreativität zeichnen das Klassenzimmer der Zukunft aus. Schüler, Lehrer, Studierende und Verleger können hier in die Bildung der Zukunft eintauchen.	Hal 4.2 A86	FBM16-team
19.10.2016	Lesezelt: <i>Polderpoesie</i> und <i>VERSSchmuggel</i> - Stefan Wiczorek, Charlotte Van Den Broeck, Thomas Möhlmann, Anneke Brassinga & Oswald Egger	Agora	Poetry International
19.10.2016	Gastland Indonesien FBM 2015 - Soul mates Fact and Fiction. In <i>Jazz, Perfume & the Incident</i> , Indonesian author Seno Gumira Ajidarma asks, "How much of an opportunity does a journalist [in Indonesia] have to speak truth?" Flemish author, David Van Reybrouck opted for reality in <i>Congo: The Epic History of a People</i> . Wherein lies the choice of fact or fiction? Moderation Alexandra Koch	Hal 4.0 C75	Gastland Indonesien FBM 2015
19.10.2016	Panel discussion: Frank Westerman & Tom Lanoye	Hal 3.1 - Forum Börsenverein	Börsenverein des Deutschen Buchhandels Frankfurt
19.10.2016	<i>Poesie & Müll</i> . Am ersten Morgen der Frankfurter Buchmesse wird zu Ehren des gemeinsamen Gastlandes Flandern & die Niederlande ein neues Projekt vorgestellt: Müllwagen, die Poesie in die Straßen Frankfurts tragen. Das niederländische Poesiefestival Poetry International und die Stadt Rotterdam haben die Idee für diese einzigartige Initiative an die Frankfurter Müllentsorgungsbetriebe (FES, Frankfurter Entsorgungs- und Service GmbH) weitergeben. 17 Müll- und Kehrwagen werden während – und nach! – der Frankfurter Buchmesse durch die Stadt fahren und die Frankfurter mit Gedichtzeilen inspirieren.	Agora	FBM16-team
19.10.2016	The Book Doctor: Sonja Fiedler-Tresp. Wie Sie wissen, ist Lesen gut für Herz und Seele. Zögern Sie nicht, sondern gehen Sie direkt zu Ihrem Bucharzt! Der Arzt im Dienst ist Autor, Illustrator oder Übersetzer mit flämischen oder niederländischen Wurzeln und wird sich gerne für Sie Zeit nehmen, um Sie nach Ihren Wehwehchen auszufragen. Verliebtheit oder Migräne, Liebeskummer oder Rückenschmerzen – Sie werden das Buch verschrieben bekommen, dass Ihre Beschwerden lindern wird.	Agora	FBM16-team
19.10.2016	The Book Doctor: Kristina Kreuzer	Agora	FBM16-team
19.10.2016	Gastland Indonesien FBM 2015 - Besondere Veranstaltung: <i>The Rijsttafel</i> . Koch/Autor: Bara Pattiradjawane	Hal 3.1 L99 - Gourmet Gallery	Gastland Indonesien FBM 2015
19.10.2016	The Book Doctor: Claudia Van Den Block	Agora	FBM16-team
19.10.2016	Classroom of the Future: Workshop Ted van Lieshout	Hal 4.2 A86	FBM16-team
19.10.2016	Gastland Indonesien FBM 2015 - On Screen-Indonesia Past: <i>Mahamoelia, Parts 1-4</i> . Diese Veranstaltung wird in Kooperation mit dem Netherlands Institute for Sound and Vision durchgeführt.	Agora	Gastland Indonesien FBM 2015
19.10.2016	The Book Doctor: Stefan Wiczorek	Agora	FBM16-team
20.10.2016	Grunberg Lab	Agora	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
20.10.2016	<i>The Kinky & Cosy Experience</i>	Agora	FBM16-team
20.10.2016	Vr: <i>Tischgeheimnis / Out of Sight</i>	Agora	FBM16-team
20.10.2016	Why I love this Book	Agora	FBM16-team
20.10.2016	Literary Games - Winter	Hal 4.2 A61	FBM16-team
20.10.2016	Literary Games - <i>Puzzling Poetry</i>	Hal 4.2 A61	FBM16-team
20.10.2016	Kunstmeile	Hal 4.1 Q67	FBM16-team
20.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 5.0 C89	FBM16-team
20.10.2016	Vr: C.a.p.e. Drop-Dog	Hal 5.0 C89	FBM16-team
20.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 4.1 Q66a	FBM16-team
20.10.2016	Classroom of the Future	Hal 4.2 A86	FBM16-team
20.10.2016	Luuk van Middelaar & Heribert Prantl im Gespräch über Europäische Union	Congress Center	Suhrkamp
20.10.2016	Kids Stage: Thé Tjong-Khing, Ingrid Godon & Ted van Lieshout. Presentatie <i>Boekenboek</i>	Hal 3.0 - Kids Stage	FBM16-team
20.10.2016	Lesezelt: Joost de Vries, Fikry El Azzouzi & Kris van Steenberge	Agora	FBM16-team
20.10.2016	LitCam: Panel discussion Ernest van der Kwast & Daan Beeke	Congress Center	LitCam
20.10.2016	The Book Doctor: Andrea Kluitmann	Agora	FBM16-team
20.10.2016	Classroom of the Future: Workshop Philip Hopman	Hal 4.2 A86	FBM16-team
20.10.2016	The Book Doctor: Verena Kiefer	Agora	FBM16-team
20.10.2016	Gastland Indonesien FBM 2015 - Besondere Veranstaltung (Buchdiskussion): <i>Zeugnis von der falschen Seite der Vergangenheit</i> . Sprecher: Gert Oostindie. Diskussionspartner: Goenawan Mohamad. Diese Veranstaltung wird in Kooperation mit dem KITLV.	Hal 4.0 C75 - National Stand of Indonesia	Gastland Indonesien FBM 2015
20.10.2016	The Book Doctor: Katrin Herzberg	Agora	FBM16-team
20.10.2016	Lesezelt: Connie Palmen	Agora	Diogenes
20.10.2016	Gastland Indonesien FBM 2015 - On Screen-Indonesia Past: <i>Mahamoelia, Parts 1-4</i> . Diese Veranstaltung wird in Kooperation mit dem Netherlands Institute for Sound and Vision durchgeführt.	Agora	Gastland Indonesien FBM 2015
20.10.2016	Open Stage: Dutch author Arnon Grunberg and neurologist Ysbrand van der Werf about the Grunberg Lab. Moderator Thomas Böhm führt mit der Autor und der Wissenschaftler ein Gespräch über dieses Experiment und über die 'Vermessung' der Literatur.	Agora	FBM16-team
20.10.2016	The Book Doctor: Isabel Hessel	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Grunberg Lab	Agora	FBM16-team
21.10.2016	<i>The Kinky & Cosy Experience</i>	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Vr: <i>Tischgeheimnis / Out of Sight</i>	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Why I love this Book	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Literary Games - Winter	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Literary Games - <i>Puzzling Poetry</i>	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Kunstmeile	Hal 4.1 Q66a	FBM16-team
21.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 4.1 Q67	FBM16-team
21.10.2016	Vr: C.a.p.e. Drop-Dog	Hal 5.0 C89	FBM16-team
21.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 4.1 Q66a	FBM16-team
21.10.2016	Classroom of the Future	Hal 4.2 A86	FBM16-team
21.10.2016	FAZ - Buchmessekrimi - <i>Der alte Meister</i> . Anita Terpstra (NL), Bram DeHouck (B), Eva Lirot (D) und Hughes Schlueter (D) stellen ihren F.A.Z.-Buchmessekrimi vor.	Hal 3.1 D106	FAZ - Buchmessekrimi
21.10.2016	Literary Games - <i>Puzzling Poetry</i>	Hal 4.2 A61	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
21.10.2016	Kunstmeile	Hal 4.1 Q67	FBM16-team
21.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 5.0 C89	FBM16-team
21.10.2016	Vr: C.a.p.e. Drop-Dog	Hal 5.0 C89	FBM16-team
21.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 4.1 Q66a	FBM16-team
21.10.2016	Classroom of the Future	Hal 4.2 A86	FBM16-team
21.10.2016	Lesezelt: Edward van de Vendel & Joke van Leeuwen / Carll Cneut & Peter Verhelst	Agora	FBM16-team
21.10.2016	The Book Doctor: Simone Schroth	Agora	FBM16-team
21.10.2016	The Book Doctor: Janet Blanken	Agora	Gastland Indonesien FBM 2015
21.10.2016	Classroom of the Future: Workshop Gerda Dendooven	Hal 4.2 A86	FBM16-team
21.10.2016	The Book Doctor: Christiane Burkhardt	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Gastland Indonesien FBM 2015 - On Screen-Indonesia Past: <i>Mahamoelia, Parts 1-4</i>	Agora	Gastland Indonesien FBM 2015
21.10.2016	The Book Doctor: Andrea Theresia Prins	Agora	FBM16-team
21.10.2016	Graphic novelists Simon Spruyt & Nicolas Wild - From One Guest of Honour to Another	Hal 5.1 A128 - International Stage	FBM16-team
21.10.2016	Deutscher Jugendliteraturpreis 2016: Preisverleihung auf der Frankfurter Buchmesse - Nominiert sind Edward van de Vendel und Carll Cneut. Sprecher: Joke van Leeuwen.	Congress Center - Saal Harmonie	Deutscher Jugendliteraturpreis
21.10.2016	<i>Typisch Europa & Der Sinn des Lebens</i> . Tribute to Pieter Steinz	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Lesezelt: Aline Sax, Anna Woltz, Kristien Dieltiens & Dolf Verroen	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Grunberg Lab	Agora	FBM16-team
22.10.2016	<i>The Kinky & Cosy Experience</i>	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Vr: <i>Tischgeheimnis / Out of Sight</i>	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Why I love this Book	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Literary Games - Winter	Hal 4.2 A61	FBM16-team
22.10.2016	Literary Games - <i>Puzzling Poetry</i>	Hal 4.2 A61	FBM16-team
22.10.2016	Kunstmeile	Hal 4.1 Q66a	FBM16-team
22.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 4.1 Q67	FBM16-team
22.10.2016	Vr: C.a.p.e. Drop-Dog	Hal 5.0 C89	FBM16-team
22.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 4.1 Q66a	FBM16-team
22.10.2016	Classroom of the Future	Hal 4.2 A86	FBM16-team
22.10.2016	FAZ - Buchmessekrimi - <i>Der alte Meister</i> . Anita Terpstra (NL), Bram DeHouck (B), Eva Lirot (D) und Hughes Schlueter (D) stellen ihren F.A.Z.-Buchmessekrimi vor.	Hal 3.1 D106	FAZ - Buchmessekrimi
22.10.2016	The Book Doctor: Vic van de Reijt	Agora	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
22.10.2016	The Book Doctor: Saskia de Coster	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Workshop <i>Vertaalproblemen</i> - voor vertalers Nederlands-Duits en Duits-Nederlands o.l.v. Helga van Beuningen en Peter Bergsma.	Hal 4 E C Consens	Vertalershuis
22.10.2016	Kids Stage: Anna Woltz & Simon van der Geest / Edward van de Vendel & Sjoerd Kuypers	Hal 3.0 - Kids Stage	Carlsen GmbH
22.10.2016	The Book Doctor: Mano Bouzamour	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Gastland Indonesien FBM 2015 - On Screen-Indonesia Past: <i>Mahamoelia, Parts 1-4</i>	Agora	Gastland Indonesien FBM 2015
22.10.2016	Lesezelt: Ehrengast Flandern & Die Niederlande: Drei neue Bücher und eine Wiederentdeckung. Mit Dimitri Verhulst, Stefan Brijs und Bert Wagendorp. Moderation: Ariane Wick. Deutsche Stimme: Stéphane Bittoun. Anschließend: Signieren im Signierzelt.	Agora	Luchterhand
22.10.2016	The Book Doctor: Charlotte Van den Broeck	Agora	FBM16-team
22.10.2016	Graphic Novel Battle: Benjamin Leroy, Joost Swarte, Randall Casaer & Mattias De Leeuw. The German Team: Stephan Lomp, Tobias Dahmen, Alexander von Knorre und Till Laßmann.	Hal 4.1. D36	FBM16-team
22.10.2016	Literatur und Fußball. Literatur und Fußball galten lange Zeit als völlig verschiedene Welten, aber in den letzten Jahren nähern sie sich einander an. Viele Schriftsteller sind fantastische Fans – und manchmal sogar verdienstvolle Spieler. Ein Dreiländerspiel Flandern-Niederlande-Deutschland zwischen drei mal zwei Autoren, die über Fußball und Literatur sprechen und beim Elfmeterschießen gegeneinander antreten. Moderator und Schiedsrichter vom Dienst ist Thomas Böhm.	Agora	FBM16-team
23.10.2016	Grunberg Lab	Agora	FBM16-team
23.10.2016	<i>The Kinky & Cosy Experience</i>	Agora	FBM16-team
23.10.2016	Vr: <i>Tischgeheimnis / Out of Sight</i>	Agora	FBM16-team
23.10.2016	Why I love this Book	Agora	FBM16-team
23.10.2016	Literary Games - <i>Winter</i>	Agora	FBM16-team
23.10.2016	Literary Games - <i>Puzzling Poetry</i>	Hal 4.2 A61	FBM16-team
23.10.2016	Kunstmeile	Hal 4.1 Q67	FBM16-team
23.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 5.0 C89	FBM16-team
23.10.2016	Vr: <i>C.a.p.e. Drop-Dog</i>	Hal 5.0 C89	FBM16-team
23.10.2016	Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Hal 4.1 Q66a	FBM16-team
23.10.2016	Classroom of the Future	Hal 4.2 A86	FBM16-team
23.10.2016	Classics from Flanders & The Netherlands. Die Literaturwissenschaftler Jan Konst und Alexandra Koch, spezialisiert auf die Wiederentdeckungen der Weltliteratur, stellen Ihnen diese Autoren vor, die nicht nur von Antwerpen und Amsterdam erzählen, sondern auch von Indonesien: Louis Paul Boon, Maria Dermoût, Marcellus Emants, Hella Haasse, Nescio, Ida Simons.	Hal 5.1 A128 - International Stage	

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
23.10.2016	Lesezelt: Kathleen Vereecken, Simon van der Geest, Anna Woltz, Kristien Dieltiens, Michael De Cock & Jan De Leeuw	Agora	FBM16-team
FBM16 LITERARY PROGRAMME - PAVILION			
18.10.2016	Official Opening of the Guest of Honour Pavilion	Gastland-paviljoen	FBM16-team
18.10.2016	Atelier: Gerda Dendooven, Brecht Vandebroucke, Philip Hopman. In Het Atelier in het Gastlandpaviljoen kijkt een camera een illustrator/graphic novelist op de vingers. Op een scherm is het werk te zien. Elke dag wordt onder leiding van Joost Swarte en Randall Casaer met een viertal illustratoren aan een nieuwe editie van het tijdschrift <i>Parade</i> gewerkt: van schets tot druk.	Gastland-paviljoen	FBM16-team
19.10.2016	Cinema X Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper / The Fernweh Oper</i>	Gastland-paviljoen	FBM16-team
19.10.2016	Wunderkammer. Flandern und die Niederlande teilen sich die Nordsee. Deshalb darf es Sie nicht überraschen, wenn Sie während Ihres Besuchs im Gastlandpavillon plötzlich ein ganz besonderes Objekt entdecken - wie geraubtes Strandgut. Der Don Quichote von Dichter Rodaan al Galidi, die Ente des Illustratoren Carl Cneut. Achten Sie auf die Fotos aus den Arbeitszimmern der Schriftsteller – der Ort, an dem Magisches geschieht.	Gastland-paviljoen	FBM16-team
19.10.2016	Books On Exposition: Verleger aus der ganzen Welt wurden gebeten, der Frankfurter Buchmesse ihre jüngsten Titel zum Gastland Flandern & die Niederlande zur Verfügung zu stellen. Übersetzte Literatur aus Flandern und den Niederlanden, Sachbücher über die beiden Länder – die Geschichte, die Politik, die Kultur. Noch nie zuvor wurde ein so großes Angebot zusammen-gestellt.	Gastland-paviljoen	Frankfurter Buchmesse
19.10.2016	Collateral Room (Vr): Die Wirklichkeit kann überraschend sein, in der Literatur ist sehr viel möglich und in Augmented Reality geht eigentlich fast alles. Ein nicht-existenter Raum beispielsweise scheint doch sehr real zu sein. Die Installation von CREW aus Brüssel ist ein Pavillon im Gastlandpavillon: eine Evokation des berühmten Barcelona-Hauses von Mies van der Rohe aus dem Jahr 1929. Kommen Sie rein. Schauen Sie sich um. Betrachten Sie das Meer. Und staunen Sie.	Gastland-paviljoen	FBM16-team
19.10.2016	Reading the Future. Bereits im 16. Jahrhundert reiste Christoffel Plantijn aus den Niederlanden nach Frankfurt, um seinen Verlagskatalog vorzustellen. Achten Sie auf die Ligaturen bei bestimmten Lettern: Sie scheinen vorauszusagen, dass Flandern und die Niederlande Jahrhunderte später wieder zusammen in Frankfurt sein werden. In dem musealen Raum Reading The Future erzählen ausgewählte Objekte von der Geschichte und der Zukunft der Buchdruckkunst, entdecken Sie wie Künstler ein Buch gestalten, und kontaktieren Sie die Ausstellung Connezt in Göttingen.	Gastland-paviljoen	Plantin Moretus Museum
19.10.2016	Atelier: Ingrid Godon, Brecht Vandebroucke, Thé Tjong-Khing, Gerda Dendooven	Gastland-paviljoen	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
19.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (1). Erschrecken Sie heute nicht, wenn Sie mit der Frage konfrontiert werden, ob Ihnen schon einmal ein Gedicht ins Ohr geflüstert wurde. Falls Ja: Haben Sie noch mal Lust hierauf. Falls Nein: Sie können sich eins der neun Meeresgedichte aus Flandern, den Niederlanden oder Deutschland aussuchen. Machen Sie es sich im Flüsterstuhl gemütlich und reisen Sie in Gedanken ans Meer.	Gastland-paviljoen	FBM16-team
19.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (2)	Gastland-paviljoen	FBM16-team
19.10.2016	Happy Hour. Tijdens de live radio-uitzending <i>Bericht uit Frankfurt</i> drinkt u een glas in het gezelschap van auteurs, illustratoren, vertalers, uitgevers uit Vlaanderen en Nederland, en maakt u het Grote Fotomoment mee.	Gastland-paviljoen	FBM16-team
20.10.2016	Wunderkammer	Gastland-paviljoen	FBM16-team
20.10.2016	Books On	Gastland-paviljoen	Frankfurter Buchmesse
20.10.2016	Cinema X Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Gastland-paviljoen	FBM16-team
20.10.2016	Collateral Room	Gastland-paviljoen	FBM16-team
20.10.2016	Reading the Future	Gastland-paviljoen	Plantin Moretus Museum
20.10.2016	Atelier: Philip Hopman, Ted van Lieshout, Joke van Leeuwen, Ingrid Godon	Gastland-paviljoen	FBM16-team
20.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (1)	Gastland-paviljoen	FBM16-team
20.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (2)	Gastland-paviljoen	FBM16-team
20.10.2016	Happy Hour	Gastland-paviljoen	FBM16-team
21.10.2016	Wunderkammer	Gastland-paviljoen	FBM16-team
21.10.2016	Books On	Gastland-paviljoen	Frankfurter Buchmesse
21.10.2016	Cinema X Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Gastland-paviljoen	FBM16-team
21.10.2016	Collateral Room	Gastland-paviljoen	FBM16-team
21.10.2016	Reading the Future	Gastland-paviljoen	Plantin Moretus Museum
21.10.2016	Atelier: Benjamin Leroy, Herr Seele, Carl Cneut, Simon Spruyt	Gastland-paviljoen	FBM16-team

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	LOCATIE	ORGANISATIE
21.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (1)	Gastland-paviljoen	FBM16-team
21.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (2)	Gastland-paviljoen	FBM16-team
21.10.2016	Happy Hour	Gastland-paviljoen	FBM16-team
22.10.2016	Wunderkammer	Gastland-paviljoen	FBM16-team
22.10.2016	Books On	Gastland-paviljoen	Frankfurter Buchmesse
22.10.2016	Cinema X Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i>	Gastland-paviljoen	FBM16-team
22.10.2016	Collateral Room	Gastland-paviljoen	FBM16-team
22.10.2016	Reading the Future	Gastland-paviljoen	Plantin Moretus Museum
22.10.2016	Atelier: Judith Vanistendael, Erik Kriek, Mattias De Leeuw, Nix	Gastland-paviljoen	FBM16-team
22.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (1)	Gastland-paviljoen	FBM16-team
22.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i> (2)	Gastland-paviljoen	FBM16-team
22.10.2016	Happy Hour	Gastland-paviljoen	FBM16-team
23.10.2016	Wunderkammer	Gastland-paviljoen	FBM16-team
23.10.2016	Books On	Gastland-paviljoen	Frankfurter Buchmesse
23.10.2016	Cinema X Vr: Diorama No. 4: <i>Die Fernweh Oper</i> / <i>The Fernweh Oper</i>	Gastland-paviljoen	FBM16-team
23.10.2016	Collateral Room	Gastland-paviljoen	FBM16-team
23.10.2016	Reading the Future	Gastland-paviljoen	Plantin Moretus Museum
23.10.2016	Atelier: Simon Spruyt, Mattias de Leeuw, Benjamin Leroy, Herr Seele	Gastland-paviljoen	FBM16-team
23.10.2016	<i>Poeziefluisteraars</i>	Gastland-paviljoen	FBM16-team

8

**PROGRAMMA
CB LOWLANDS
STAGE**

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	ORGANISATIE
FBM16 CB LOWLANDS STAGE		
19.10.2016	The European Union Prize for Literature: New European voices: Christophe Van Gerrewey	European Union Prize for Literature
19.10.2016	Uitgeverij Vrijdag presenteert Diane Broeckhoven	Vrijdag
19.10.2016	CPNB: The World's Best Tips and Tricks in Bookmarketing: the Dutch way	CPNB
19.10.2016	Das Mag: modern publishing in The Netherlands and Flanders	Das Mag Uitgevers / Das Mag Festival Berlijn/Amsterdam
19.10.2016	New European voices: the European Union Prize for Literature: Marente de Moor	European Union Prize for Literature
19.10.2016	KVB/CPNB: Presentatie BoekWerk. Het eerste beeld van de Nederlandse boekenmarkt	Koninklijke Vereniging van het Boekenvak
19.10.2016	Susanna Rieder Verlag: Poetry for Children and Young Adults from the Netherlands: A discussion with Bette Westera, Ted van Lieshout and Rolf Erdorf	Susanna Rieder Verlag
19.10.2016	De Bezige Bij/Ch. Links Verlag presenteren Frank Westerman	De Bezige Bij
19.10.2016	Atlas Contact presenteert Adriaan van Dis	Atlas Contact
19.10.2016	Xander Uitgevers: The Black Mozart with Jan Jacobs Mulder	Xander Uitgevers
19.10.2016	De Bezige Bij/ Schöffing Verlag presenteren Thomas Heerma van Voss	De Bezige Bij
19.10.2016	Centraal Boekhuis: Trends and developments in physical books	CB Centraal Boekhuis
19.10.2016	Centraal Boekhuis: E-books: the figures, subscription models, analytics and more	CB Centraal Boekhuis
19.10.2016	Centraal Boekhuis: Launch of Sweek: open platform for mobile reading and writing	CB Centraal Boekhuis
19.10.2016	GAU/Dutch Publishers Association: Wiet de Bruijn on <i>Renew the Book</i> . Startup companies and innovative thinking and ideas into the Dutch publishing industry.	GAU
19.10.2016	Prijzuitreiking Schouwensterwettbewerb	Literaturtest
20.10.2016	Words Without Borders: Flemish Literature	Words Without Borders
20.10.2016	Uitgeverij Vrijdag presenteert Dirk Terryn	Vrijdag
20.10.2016	CPNB: The World's Best Tips and Tricks in Bookmarketing: the Dutch way	CPNB
20.10.2016	Beerlandt Publications: Christiane Beerlandt's 'The Key to Self-Liberation'	Beerlandt Publications
20.10.2016	Ons Erfdeel: Presentation of the 2016 Yearbook about Arts and Society in Flanders and the Netherlands	Ons Erfdeel
20.10.2016	Galiani Berlijn presenteert Douwe Draaisma	Galiani Berlijn
20.10.2016	Galiani Berlijn presenteert Mark Schaevers	Galiani Berlijn
20.10.2016	Polis/Pelckmans: lezing	Uitgeverij Polis

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	ORGANISATIE
20.10.2016	Atlas Contact presenteert Jan Brokken	Atlas Contact
20.10.2016	75B: Designing new ways of handing over Arts	75B
20.10.2016	De Bezige Bij/C. Bertelsmann presenteert Kees van Beijnum	De Bezige Bij
20.10.2016	Royal Jongbloed: Publishing the Bible	Royal Jongbloed
20.10.2016	Royal Jongbloed: Publishing the Bible	Royal Jongbloed
21.10.2016	Edition Fünf presenteert Anneloes Timmerije	Edition Fünf
21.10.2016	Uitgeverij Vrijdag presenteert Elvis Peeters	Vrijdag
21.10.2016	Bojen & Leuchtfeuer: Neue Texte aus Flandern und den Niederlanden. Ein Themenband der Horen	Wortwechsel
21.10.2016	Citybooks presenteert Niña Weijers en Erik Lindner	City Books
21.10.2016	Citybooks presenteert Rodaan Al Galidi en Carmien Michels	City Books
21.10.2016	Ars Vivendi: Jaap Robben, interview	Ars Vivendi Verlag
21.10.2016	Singel Publishers: Meet, Read & Greet	Singel Uitgeverijen
21.10.2016	The Penguin Book of Dutch Short Stories	Penguin Benelux
21.10.2016	Atlas Contact presenteert Dimitri Verhulst. Verdedigen we onze vrijheden, of verdedigen we onze leegte?	Atlas Contact
21.10.2016	75B: Designing new ways of handing over Arts	75B
21.10.2016	De Bezige Bij/Wallstein Verlag presenteren David Van Reybrouck	De Bezige Bij
21.10.2016	Uitgeverij Elikser: Frysk am Tisch – Language on the Table	Uitgeverij Elikser
21.10.2016	Uitgeverij Elikser: Frysk am Tisch – Language on the Table	Uitgeverij Elikser
21.10.2016	AmazonCrossing Spotlights Dutch literature	Amazon
22.10.2016	Translators' House Amsterdam: Translator's Slam - Stefan Wiczorek & Bettina Bach	Vertalershuis
22.10.2016	Niederlandistenverband: Literatur und Wissenschaft: Hochschulniederlandisten präsentieren persönliche Highlights	Goethe Universität Frankfurt am Main
22.10.2016	Niederlandistenverband: Literatur und Wissenschaft: Hochschulniederlandisten präsentieren persönliche Highlights	Goethe Universität Frankfurt am Main
22.10.2016	Aufbau Verlag: Poetry From Flanders and the Netherlands met Christoph Buchwald (editor and Publishing Director Cossee), Gunnar Cynybulk (Publishing Director Aufbau Verlag)	Aufbau Blumenbar
22.10.2016	Wilhelm Fink Verlag: on the first German edition of the Letters of Johan Huizinga	Wilhelm Fink Verlag
22.10.2016	LiteraTour: Simon van der Geest & Fikry El Azzouzi	Brakke Grond / Literatour
22.10.2016	LiteraTour: Simon van der Geest & Fikry El Azzouzi	Brakke Grond / Literatour
22.10.2016	Dutch Foundation for Literature/Creative Industries Fund NL: vr: C.a.p.e. Drop-Dog, de 'Godfathers van de Belgische vr' over hun zelfontworpen vr, het maakproces van C.a.p.e. Drop-Dog, de rol van dichter Tonnus Oosterhof en het effect van lichamelijke sensaties als je je in een vr-wereld bevindt.	Nederlands Letterenfonds

DATUM	TITEL FESTIVAL/EVENEMENT	ORGANISATIE
22.10.2016	Dutch Foundation for Literature/Creative Industries Fund NL: Virtual Reality – Diorama Nr. 4, <i>The Fernweh Opera</i> . interactive illustrator Daniël Ernst en dichter Maud Vanhauwaert over hun samenwerking, de onverwachte ontdekkingen die ze deden, de handgeschilderde omgeving van <i>The Fernweh Opera</i> en het onderschatte belang van vr voor de literatuur.	Nederlands Letterenfonds
22.10.2016	Dutch Foundation for Literature/Creative Industries Fund NL: vr: <i>Out of Sight / Tischgeheimnis</i> . ontwerper en VR-regisseur Sara Kolster en (jeugd) auteur Jaap Robben over hun in scène gezette samenwerking, de vonsten én valkuilen (keukengeheimen) en de artistieke keuzes die de nieuwste technologie met zich meebrengt.	Nederlands Letterenfonds
22.10.2016	Dutch Foundation for Literature/Creative Industries Fund NL: Literary Game – <i>Puzzling Poetry</i> . Lucas Hirsch en Dirk Bertels, de uitvinders van <i>Puzzling Poetry</i> , over hun drijfveren, de invloed van de vormgeving op de gameplay, het verslavende karakter van het spel, de educatieve potentie en hun toekomstdroom.	Nederlands Letterenfonds
22.10.2016	Dutch Foundation for Literature/Creative Industries Fund NL: Literary Game – <i>Winter</i> . Schrijver Joost Vandecasteele en gameontwikkelaars over hun bijzondere samenwerking, hun fascinatie met doodservaringen en het literaire karakter van de game.	Nederlands Letterenfonds
22.10.2016	Hughes Schlueter: Der alte Meister - Krimi. Anita Terpstra, Bram DeHouck, Eva Lirot und Hughes Schlueter über den F.A.Z.-Buchmessekrimi.	FAZ - Buchmessekrimi
22.10.2016	Hughes Schlueter: Der alte Meister - Krimi. Fridtjof Küchemann (F.A.Z.) im Gespräch mit den Autoren Anita Terpstra, Bram DeHouck, Eva Lirot und Hughes Schlueter über den F.A.Z.-Buchmessekrimi.	FAZ - Buchmessekrimi
23.10.2016	Translators' House Amsterdam: Translator's Slam - Verena Kiefer & Rolf Erdorf	Vertalershuis

9 DRUKWERK, GADGETS EN PUBLICATIES

	TAAL	VERSCHEIJN- INGSDATUM	OM- VANG	OPLAGE	KANALEN
PUBLICATIES EN DRUKWERK					
<i>Neuerscheinungen.</i> Overzicht van nieuwe Duitse literaire vertalingen in alle genres	DU	01-08-2016	96 blz	11.500 ex	boekhandelactie Frankfurter Buchmesse boekhandelsactie Literaturtest buitenlandteams fondsen uitgevers pers Frankfurter Buchmesse
<i>Dies ist, was wir teilen.</i> Gastlandprogramma op de Frankfurter Buch- messe en in de stad	DU & EN	01-10-2016	244 blz	10.000 ex	intensieve verspreiding Frankfurt en Frankfurter Buchmesse
<i>Dies ist, was wir teilen.</i> Gastlandprogramma in Duitsland	DU	01-08-2016	96 blz	7.500 ex	partner in Duitsland verspreiding cultureel netwerk Frankfurt pers Frankfurter Buchmesse
<i>Ohne Nabel. Without Belly Button. Zonder navel.</i> Openingstekst van Arnon Grunberg & Char- lotte van den Broeck	NL, DU & EN	01-10-2016	96 blz	5.000 ex	genodigden openingsceremonie FBM16 pers stakeholders & VIP's
MARKETINGMATERIAAL					
Leporellofolder met o.a. interview met Bart Moeyaert en infographic	DU & EN	01-10-2015	6-luik	7.000 ex	alle persconferenties & perscontacten en netwerkmomenten vanaf okt 2015 evenementen voorjaar 2016
Programmafolder Leipziger Buchmesse	DU	01-03-2016	2-luik	2.000 ex	verspreiding Leipzig kaft voor programmablaadjes
AFFICHES					
<i>Leipzig</i>	DU	01-02-2016	A1	50 ex	cultureel netwerk stad Leipzig & partners
	DU	01-02-2016	A3	100 ex	cultureel netwerk stad Leipzig, partners & boekhandels
A1	DU	01-05-2016	A1	3.000 ex	netwerk Frankfurter Buchmesse boekenwinkels cultureel netwerk partners in Duitsland en Frankfurt
A2	DU	01-08-2016		3.000 ex	boekenwinkels cultureel netwerk partners in Duitsland en Frankfurt
A3	DU	01-08-2016		3.000 ex	boekenwinkels cultureel netwerk partners in Duitsland en Frankfurt

	TAAL	VERSCHEIJN- INGSDATUM	OM- VANG	OPLAGE	KANALEN
<i>Leseposter</i>	DU	01-08-2016		3.000 ex	boekenwinkels cultureel netwerk partners in Duitsland en Frankfurt
PRENTBRIEFKAARTEN					
<i>Reeks 1: Leipziger Buchmesse</i>		01-02-2015	3-luik	2.500 ex	cultureel netwerk Leipzig bezoekers beurs & lezingen (relaties van) beide letterenfondsen
<i>Reeks 2: Bologna - Kinder- en jeugd</i>		01-03-2015	3-luik	2.500 ex	beursbezoekers professionele bezoekers (relaties van) beide letterenfondsen
<i>Reeks 3: Angoulême - Graphic Novel</i>		01-03-2015	4-luik	2.500 ex	beursbezoekers (relaties van) beide letterenfondsen
<i>Reeks 4: Leipzig - Lezende mensen</i>		01-03-2016	5-luik	30.000 ex	beursbezoekers bezoekers lezingen boekhandelsactie Frankfurter Buchmesse (relaties van) beide letterenfondsen
<i>Reeks 5: Bologna - kinder & jeugd</i>		01-03-2016	6-luik	2.500 ex	beursbezoekers professionele bezoekers pers (kinder- en jeugd-) (relaties van) beide letterenfondsen
<i>Reeks 6: Erlangen - Graphic Novel</i>		01-05-2015	5-luik	2.500 ex	beursbezoekers (relaties van) beide letterenfondsen
<i>Reeks 7: opening Gastlandcafé Frankfurt</i>		01-09-2016	6-luik	2.500 ex	netwerk Mousonturm (relaties van) beide letterenfondsen
<i>Reeks 8: ILB Berlijn</i>		01-09-2016	4-luik	2.500 ex	netwerk partners in Berlijn (relaties van) beide letterenfondsen
GADGETS					
<i>Potlood</i>		01-10-2016		10.000 ex	bezoekers en relaties Frankfurter Buch- messe
<i>Tote bag</i>	DU	01-10-2016		5.000 ex	bezoekers, relaties en medewerkers Frankfurter Buchmesse
<i>Prentbriefkaartmap</i>		01-10-2016		500 ex	relaties Frankfurter Buchmesse
<i>Boekenlegger</i>	DU	01-08-2016		300.000 ex	boekhandelsactie bezoekers Frankfurter Buchmesse
<i>Kubus met logo en schrijversportretten (POS-materiaal)</i>	DU	01-08-2016		2.500 ex	boekhandelsactie balie en stands op Frankfurter Buch- messe

10
PERSLIJST
NEDERLAND
EN VLAANDEREN

- Frankfurter Buchmesse Special, *Boekblad Magazine*, oktober 2016
- 'Droom van Joost Swarte. Scratches voor eigenwijze cartoons', *De Gooi- en Eemlander* (verscheen ook in: *Haarlems Dagblad*, *IJmuider Courant*, *Leidsch Dagblad*, *Noordhollands Dagblad*), 1-10-2016
- 'Op weg naar Frankfurt (1): Hoe vrij is de Nederlandstalige poëzie?', *Ons Erfdeel Blog*, 4-10-2016
- 'Wie vraagt nou zo'n oud mannetje?' Interview met kinderboekenschrijver Dolf Verroen, *Nederlands Dagblad*, 5-10-2016
- 'Belgisch-Nederlands koninklijk onderonsje op Buchmesse', *Theartserver.org*, 6-10-2016
- 'Uitgevers moeten niet elke week nieuwe boeken gratis weggeven'. Dimitri Verhulst verspreidt zijn nieuwe roman *Spoo Pee Doo* via WeTransfer (met het oog op de Buchmesse), *De Tijd*, 6-10-2016
- 'Friese schrijvers op Frankfurter Buchmesse', *Leeuwarder Courant*, 8-10-2016
- 'Bericht uit Frankfurt' Klara gaat live verslag uitbrengen vanaf het gastlandpaviljoen, *Klara*, 10-10-2016
- 'Fryslân op Frankfurter Buchmesse', *It Nijs*, 11-10-2016
- 'Tekenen in tongen'. Interview met Joost Swarte, *de Volkskrant*, 11-10-2016. Op de website gepubliceerd onder de titel 'Onze tekens verdienen internationaal meer bekendheid'.
- 'Wat je ook doet of zegt, je staat altijd op drijfzand'. Arnon Grunberg en Charlotte van den Broeck openen de Frankfurter Buchmesse', *Knack Magazine*, 12-10-2016
- 'Op weg naar Frankfurt (3): Essayistiek als mentale weerstand', *Ons Erfdeel Blog*, 13-10-2016
- 'De Buchmesse: uitgelezen kans of hopeloze missie?', website *Boekenbusiness*, 13-10-2016
- 'Het belangrijkste is de positieve vibe'. Verwachtingen van Maarten van Steenberghe, Bart Moeyaert en Saskia de Coster in aanloop naar de Frankfurter Buchmesse, *De Standaard*, 14-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse: jonge generatie Nederlandse auteurs hoopt door te breken in Duitsland', *Duitslandnieuws.nl*, 14-10-2016
- 'Podium voor strip-legendes en talent'. Interview met Joost Swarte, *NRC Handelsblad*, 14-10-2016
- 'Iemand zin in een boek uit de Lage Landen?', *De Tijd*, 15-10-2016
- 'Wie schrijft die verblijft'. Niña Weijers, Bregje Hofstede, Lize Spit en Saskia de Coster over hun residentieperiode in Berlijn, *VPRO-gids*, 15-10-2016
- 'De perfecte... Buchmesse. Hoe zorg je dat de hele wereld Nederlandse literatuur wil lezen? Tiziano Perez legt het uit'. *De Volkskrant*, 15-10-2016
- 'Hoogmis van de literatuur'. Profiel Frankfurter Buchmesse, *De Volkskrant*, 15-10-2016
- 'Onze boeken buitengaats'. Over internationaal succes van Nederlandse auteurs, *Elsevier*, 15-10-2016
- 'Vlaanderen en Nederland als eregasten op groot internationaal boekenfestijn'. Interview met Marcel Möring en Wytse Versteeg over het Vlaams-Nederlandse gastlandchap in 1993 resp. 2016, *NPO Radio 1 (Met het oog op morgen)*, 15-10-2016
- 'Springplank voor Nederlandse schrijvers', *Reformato- risch Dagblad*, 15-10-2016
- 'Vlaanderen en Nederland: hoofdrol op Buchmesse', *ANP*, 16-10-2016
- 'Buchmesse is meer dan boekenbeurs' Interview met fonds-directeuren Koen van Bockstal en Tiziano Perez, *De Standaard*, 17-10-2016
- ""Dit is wat we delen", Vlaanderen en Nederland eregast op de Frankfurter Buchmesse 2016', *Ons Erfdeel Blog*, 17-10-2016
- 'Vlaanderen en Nederland eregast op de Frankfurter Buchmesse 2016', *Knack.be*, 17-10-2016
- 'Koningen Willem-Alexander en Filip naar Duitsland', *Evangelische Omroep*, 17-10-2016
- 'Wij gaan hoe dan ook bestsellers creëren op ons platform. Anders raak ik verbitterd'. Over de Frankfurtpresentatie van Peter Paul van Bekkum, *Het Financieele Dagblad*, 17-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse opent in aanwezigheid koningen België en Nederland', *Reformato- risch Dagblad*, 18-10-2016
- 'Nederlandse literatuur is erg populair in Duitsland', *BNR Nieuwsradio*, 18-10-2016
- 'Piek in vertalingen nu Nederland eregast op de Buchmesse is', *Trouw*, 18-10-2016
- 'Hoe we onze auteurs de grens over helpen', *Trouw*, 18-10-2016
- 'De Buchmesse jaagt Vlaamse en Nederlandse auteurs de wereld over', *NRC Handelsblad*, 18-10-2016
- 'De Nederlandse lichtheid en humor doen 't hem in Duitsland', *NRC Handelsblad*, 18-10-2016
- 'Nescio, Woltz & Voskuil zijn er nu ook in het Duits', *NRC Handelsblad*, 18-10-2016
- 'Trein vol schrijvers naar Buchmesse', *De Telegraaf* (online), 18-10-2016
- 'Verbinding en verdeeldheid op Frankfurter Buchmesse'. Over de speeches tijdens de openingsceremonie, *NOS* (online), 18-10-2016
- 'Opening Frankfurter Buchmesse', Reportage met o.a. korte interviews met Connie Palmen, Niña Weijers en vertaalster Hanni Ehlers, *NOS Journaal 20:00*, 18-10-2016
- 'Voor even onze man in Duitsland'. Interview met dichter Tsead Bruinja, *Dagblad van het Noorden*, 18-10-2016
- 'Schrijvers aan de boemel', *Het Parool*, 18-10-2016
- 'Friese poëzie naar de Duitse beurs', *Leeuwarder Courant*, 18-10-2016
- 'Buchmesse-feest begint al in de Buchmesse-trein', *NRC Handelsblad* (online), 18-10-2016
- 'Schrijvers sporen naar Buchmesse', *ANP*, 18-10-2016
- 'Buchmesse hoogtepunt literaire uitwisseling', *Duitsland Instituut*, 18-10-2016
- 'Buchmesse Frankfurt geeft literatuur boost volgens minister Bussemaker', *Nu.nl*, 18-10-2016
- 'Bussemaker: Frankfurt geeft literatuur boost', *Reformato- risch Dagblad*, 18-10-2016
- 'Koningen België en Nederland op Frankfurter Buchmesse', *Wereldnieuws*, 18-10-2016
- 'Schrijvers gaan met de trein naar de Frankfurter Buchmesse', *HLN.be*, 18-10-2016
- 'Klara trekt naar de Frankfurter Buchmesse', *TV-Visie*, 18-10-2016
- 'Buchmesse kan doorbraak zijn voor tientallen Vlaamse schrijvers', *Belga*, 18-10-2016
- 'Vlaanderen en Nederland Ehrengast op Buchmesse: Taal is wat ons verenigt', *Deredactie.be*, 18-10-2016
- 'Koning Filip verzot op Elsschot', *Royalty*, 18-10-2016
- 'Ons Erfdeel op de Frankfurter Buchmesse: de Nederlandstalige literatuur in de kijker', *Ons Erfdeel Blog*, 18-10-2016
- 'Nederlandse topauteurs met NS International naar Frankfurter Buchmesse', *NS* (online), 19-10-2016
- 'Ik zal je niets kwalijk nemen'. Publicatie openingsrede van Arnon Grunberg en Charlotte Van den Broeck, *De Morgen*, 19-10-2016
- 'Zelfde taal... toch vreemden?' Publicatie openingsrede van Arnon Grunberg en Charlotte Van den Broeck, *De Volkskrant*, 19-10-2016
- 'Eregast op 's werelds grootste boekenfeest', *De Volkskrant*, 19-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse: goed ontbijten, niet te veel drinken en op tijd naar bed'. Liveblog Wilma de Rek, *De Volkskrant* (online), 19-10-2016
- 'De Spelen van de literatuur. Schrijvers met trein naar 's werelds grootste boekenbeurs', *Telegraaf*, 19-10-2016
- 'Op naar de Buchmesse! Recordaantal Nederlandstalige boeken vertaald in het Duits', *AD Algemeen Dagblad* (Verscheen ook in: *AD/Haagsche Courant*, *AD/Groene Hart*, *AD/Rivierenland*, *AD/Rotterdam Dagblad*, *AD/Utrechts Nieuwsblad*, *AD/Amersfoortse Courant*, *AD/De Dordtenaar*, *Dagblad van het Noorden*, *BN/DeStem*, *Brabants Dagblad*, *Twentsche Courant Tubantia*, *De Gelderlander*, *De Stentor*, *Eindhovens Dagblad*), 19-10-2016
- 'Kluun? Kloen? Die komt toch bij jullie vandaan?' *Het Parool*, 19-10-2016
- 'Leve de Buchmesse! Voor minder bekende schrijvers'. Commentaar, *NRC Handelsblad*, 19-10-2016

- 'Buchmesse. Pleidooien voor EU'. Over de speeches van de openingsceremonie, *NRC Handelsblad*, 19-10-2016
- 'Poëzie en vuilnis gaan ook samen in Duitsland', *AD/Rotterdam Dagblad*, 19-10-2016
- 'Duitsers krijgen ook dichtregels op vuilniswagens', *Dé Weekkrant/De Havenloods*, 19-10-2016
- 'Bericht uit Frankfurt: "Deze Buchmesse kan nu al niet meer stuk"', *Ons Erfdeel Blog*, 19-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse, het literair offensief van de Lage Landen' Interview met fonds-directeuren Koen van Bockstal en Tiziano Perez, *De Morgen*, 19-10-2016
- 'VVB wil Duitse zielen veroveren op de Frankfurter Buchmesse', *Doorbraak*, 19-10-2016
- 'Buchmesse is poort op de wereld', *Belga*, 19-10-2016
- 'Gatz op de Buchmesse'. Sms-interview met minister Sven Gatz, *CultureClub*, 19-10-2016
- 'Frankfurter Dagboek: Het Vlaams van politici en het Duits van schrijvers', *Knack.be*, 19-10-2016
- 'Buchmesse Frankfurt geopend', *Theartserver.org*, 19-10-2016
- 'Gatz gewonnen voor verdere Vlaams-Nederlandse samenwerking', *Belga*, 19-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse als springplank naar de wereld', *NOS* (online), 19-10-2016
- 'Boekwerk Monitor van start', *Vereeniging van Letterkundigen*, 19-10-2016
- 'Het echte werk begint nu pas', *De Tijd*, 20-10-2016
- 'Nederlandse literatuur bestaat (niet)', *Trouw*, 20-10-2016
- 'Moge het boek ons redden. Wie is de nieuwe Mulisch?', *de Volkskrant*, 20-10-2016
- 'De Friezen komen: voor het eerst een Friese boekenstand op Buchmesse', *NRC Handelsblad*, 20-10-2016
- 'Lichte groei: we kopen meer boeken', *NRC Handelsblad* (Verscheen ook in: *NRC.Next*), 20-10-2016
- 'Boekenbeurs Pleidooi voor verbondenheid', *De Gooi- en Eemlander* (Verscheen ook in: *Haarlems Dagblad*, *IJmuider Courant*, *Leidsch Dagblad*, *Noordhollands Dagblad*), 20-10-2016
- 'Nep-Rembrandt komt één dag voor filmfestival'. *De Gelderlander*, 20-10-2016
- "Grootste boekenbeurs". In beeld: Jet Bussemaker', *Reformatorisch Dagblad*, 20-10-2016
- 'Nederlandse schrijvers groot succes op Frankfurter Buchmesse', *Literatuurplein.nl*, 20-10-2016
- 'Frankfurter Dagboek: En dan wordt er poëzie vertaald in het Tamil', *Knack.be*, 20-10-2016
- 'Rondleiding op de Frankfurter Buchmesse', *Radio 1*, 20-10-2016
- 'Terug uit Frankfurt', *tedvanlieshout.nu*, 21-10-2016
- 'Schulz'. Voetnoot Arnon Grunberg over speech van Schulz, *De Volkskrant*, 21-10-2016
- 'Ik ben in Arnhem uitgestapt'. Column van Peter Buwalda, *De Volkskrant*, 21-10-2016
- 'Buchmesse: nog veel te winnen voor het Nederlandse boek', *NOS* (online), 21-10-2016
- 'Op de Frankfurter Buchmesse lopen schrijvers alleen maar in de weg', *Het Financieele Dagblad*, 21-10-2016
- 'Grote hype van e-boeken is voorbij', *Het Financieele Dagblad*, 21-10-2016
- "Frankfurter mantra". Citaat uit de speech van Martin Schulz tijdens de openingsceremonie', *Trouw*, 21-10-2016
- 'Heruitgave totale oeuvre Elsschot', *Dagblad van het Noorden*, 21-10-2016
- 'Froulju foarbyparte' Over vrouwelijke Friese auteurs, *Leeuwarder Courant*, 21-10-2016
- 'Uitgeverij Polis: Heruitgave oeuvre Elsschot', *NRC Handelsblad* (Verscheen ook in: *NRC.Next*, *Het Nieuwsblad*), 21-10-2016
- 'Amazon koopt vertaalrechten bestseller Annejet van der Zijl', *Nu.nl*, 21-10-2016
- 'Letterenfonds tevreden over Vlaams-Nederlands gastlandschap'. Eerste reactie van Tiziano Perez en Koen van Bockstal, *Boekblad*, 21-10-2016
- 'Intussen in Frankfurt: Dutch and Flemish Prose of the Early 21st Century', *Ons Erfdeel Blog*, 21-10-2016
- 'Deze Buchmesse moet doorbraak Vlaamse auteurs worden', *NRC* (online), 21-10-2016
- 'Dit was het nieuws #2 – Gespreksstof', *Hebba.nl*, 21-10-2016
- 'Friezen falle op op Frankfurter Buchmesse', *It Nijs*, 21-10-2016
- 'Wil je je overbodig voelen, kom dan naar de Buchmesse', *De Morgen*, 21-10-2016
- 'De Parade, het graphic-novelmagazine van de Frankfurter Buchmesse', *De Standaard*, 21-10-2016
- 'Is dit wat we delen?' Column Maria Vlaar naar aanleiding van de speech van Martin Schulz, *De Standaard*, 21-10-2016
- 'Arnon Grunberg en Charlotte Van den Broeck openen Frankfurter Buchmesse', *Het Journaal*, 21-10-2016
- 'Frankfurter Dagboek: Wie mag eigenlijk Willem Elsschot uitgeven?', *Knack.be*, 21-10-2016
- 'Een weelde aan schrijvers', 'Frankfurter Buchmesse dag 3' en 'Veel meer dan boeken op de Buchmesse', blogs van Reinder Storm vanuit de Buchmesse, website *Literair Nederland*, 18, 20 en 21 oktober
- 'Voor mij zijn letters en taal als eten en drinken'. Interview Bart Moeyaert, *De Morgen*, 22-10-2016
- 'Nederlandse literatuur op de Frankfurter Buchmesse', *EenVandaag*, 22-10-2016
- 'Bücher' Sterre Lindhout over Nescio in het Duits, *De Volkskrant*, 22-10-2016
- 'Onder schrijvers'. Column Stevo Akkerman over het gedrag van schrijvers bij Pauw, *Trouw*, 22-10-2016
- 'Blaren voor de Friese literatuur', *Leeuwarder Courant*, 22-10-2016
- 'Nederlandse boek scoort weer op Frankfurter Buchmesse', *Nederlands Dagblad*, 22-10-2016
- 'Luther eregast op Frankfurter Buchmesse', *Reformatorisch Dagblad*, 22-10-2016
- "Zonlicht" Over poëzie op vuilniswagens', *Dagblad van het Noorden* (Verscheen ook in: *Leeuwarder Courant*), 22-10-2016
- 'Duitse prijs voor Nederlands kinderboek'. Over de Deutsche Jugendliteraturpreis voor Edward van den Vendel, *De Gooi- en Eemlander* (Verscheen ook in: *Haarlems Dagblad*, *IJmuider Courant*, *Leidsch Dagblad*, *Noordhollands Dagblad*, *Nu.nl*), 22-10-2016
- 'Volledig oeuvre Elsschot weer uitgebracht', *Het Parool*, 22-10-2016
- 'Opwinding in Frankfurt', *Het Financieele Dagblad*, 22-10-2016
- 'Deutsche Jugendliteraturpreis voor Nino', *Boekblad*, 22-10-2016
- 'Else Otten Übersetzerpreis 2016 voor Annette Wunschel', *Boekblad*, 22-10-2016
- 'Boekenfeest met Bratwurst (en frieten)', *De Standaard*, 22-10-2016
- 'Nederlandstalige literatuur slaat aan in Duitsland', *AP*, 22-10-2016
- 'Frankfurter Dagboek: Na duizenden persuitingen is het nu hopen op contract', *Knack.be*, 22-10-2016
- 'Intussen in Frankfurt: Een blik gericht op de horizon - kinder- en jeugdliteratuur in de Lage Landen', *Ons Erfdeel Blog*, 23-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse – Vlaanderen en Nederland geven fakkeldoor aan volgend gastland Frankrijk', *Metro*, 23-10-2016
- 'Filip en Willem-Alexander wisselen boeken uit', *Royalty*, 23-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse - Vlaanderen en Nederland geven fakkeldoor aan volgend gastland Frankrijk', *MSN.be*, 23-10-2016
- 'Goede zaken gedaan op de Buchmesse'. Reportage met o.a. korte interviews met Tiziano Perez (Letterenfonds) en jeugdauteur Anna Woltz, *NOS Journaal 20:00*, 23-10-2016
- '275.000 bezoekers Nederlands getinte Buchmesse', *ANP* (Verscheen ook in: *BN De Stem*, *Telegraaf*, *De Gelderlander*, *De Twentsche Courant/Tubantia*, *Eindhovens Dagblad*, *Nu.nl*, *Pzc*, *Haarlems Dagblad*), 23-10-2016
- 'Frankfurter Buchmesse: Vlaanderen en Nederland geven fakkeldoor aan gastland Frankrijk', *HLN.be*, 23-10-2016

'Stadsmuzikanten'. Voetnoot Arnon Grunberg, *De Volkskrant*, 24-10-2016
 'Duitse prijs voor schrijver Van de Vendel'. Over de Deutsche Jugendliteraturpreis, *Trouw*, 24-10-2016

'Boekenfans naar Frankfurter beurs', *AD/Algemeen Dagblad* (*Verscheen ook in: AD/Groene Hart, AD/Rivierenland, AD/Amersfoortse Courant, AD/De Dordtenaar, Haarlems Dagblad, De Gooi- en Eemlander, IJmuider Courant, Leidsch Dagblad, Noordhollands Dagblad*), 24-10-2016

'Het grootste verhaal ooit'. Column Theodor Holman, *Het Parool*, 24-10-2016

'275.000 mensen op "Nederlandse" Buchmesse', *Het Parool*, 24-10-2016

'Frankfurt – Vlaanderen en Nederland geven fakkels gastland door aan Frankrijk', *Boekblad*, 24-10-2016

'Vertaalster Annette Wunschel gelauwerd op Frankfurter Buchmesse', *Theartserver.org*, 24-10-2016

'275.000 besikers Frankfurter Buchmesse', *It Nijs*, 24-10-2016

'Dit was de Frankfurter Buchmesse', *Ons Erfdeel Blog*, 25-10-2016

'Kinderboek Het Muizenhuis wint Spaanse prijs'. Tijdens de Buchmesse werd Het Muizenhuis (La Casa de los Ratonos) verkozen tot het best geïllustreerde boek van het jaar, *NRC-Next*, 25-10-2016

'Querido, Leopold en Ploegsma verkopen verschillende rechten op Frankfurt', *Boekblad*, 25-10-2016

'Overzicht literair nieuws – week 43', *Schrijven Online*, 26-10-2016

'De Seksrabbijn des Vaderlands: laat in het kader van humanisme uw navel eens zien'. Voetnoot Arnon Grunberg naar aanleiding van zijn openingsrede, *De Volkskrant*, 26-10-2016

'Scratches 1: On the paper highway between artist and reader'. Over stripmagazine *Scratches*, *Knack Magazine*, 26-10-2016

'275.000 bezoekers voor Buchmesse', *Dagblad van het Noorden*, 26-10-2016

'Boekdrukkunst'. Column van Niña Weijers, *De Groene Amsterdammer*, 27-10-2016

'HvA'ers analyseren covers op Frankfurter Buchmesse', *Folia*, 28-10-2016

'Taal verbindt meer dan een grens kan scheiden' Gert Verwilt van Vlinks blikt terug op de Frankfurter Buchmesse en de week van het Nederlands, *Knack.be*, 29-10-2016

Charlotte Van den Broeck
dichter

SCHLUSSFOLGERUNGEN

1. Die Reichweite der niederländisch-flämischen Gastlandschaft *Dies ist, was wir teilen* auf der Frankfurter Buchmesse 2016 lässt sich mit folgenden Zahlen untermauern: 314 übersetzte literarische Neuerscheinungen, über 450 neue, mit den Niederlanden oder Flandern assoziierte Titel, über 1.000 Programme und Veranstaltungen mit rund 200 niederländischen und flämischen Schriftstellern und allein im deutschen Sprachraum gut 7.000 Online-Beiträge und Erwähnungen.

2. Die 314 neuen Übersetzungen niederländischsprachiger Literatur ins Deutsche, die im Vorfeld der Buchmesse erschienen, stellen in der Geschichte der Buchmesse einen Rekord dar. Sie sind das Ergebnis der intensivierten Beziehungen zum deutschen Verlagswesen und zugleich bilden sie die Grundlage für die Stärkung und Fortschreibung einer erfolgreichen Entwicklung. Derzeit erarbeiten die Niederländische Stiftung für Literatur und der Flämische Literaturfonds konkrete Pläne für ein Follow-up 2017. Dazu gehört die strukturelle Unterstützung deutscher Verlage, erhöhte Sichtbarkeit niederländischer und flämischer Autoren auf deutschen Festivals, Podien und in den Medien sowie eine engere Zusammenarbeit mit dem deutschen Buchhandel.

3. Der Literatur aus Flandern und den Niederlanden, in Deutschland vor allem bekannt aus der 93er-Generation, ist es gelungen, sich zu verjüngen und eine neue deutsche Leserschaft anzusprechen. Die Autorendelegation bestand zu einem wesentlichen Teil aus Nachwuchsautoren. Über die Hälfte aller Medienaufmerksamkeit zwischen Oktober 2015 und November 2016 richtete sich auf die junge Schriftstellergeneration und spiegelt somit den Programm- und PR-Einsatz bestens wider.

4. Als erster europäischer Sprachraum waren Flandern und die Niederlande ein zweites Mal als Ehrengast zur Frankfurter Buchmesse eingeladen. Von Anfang an verfolgten sie die Ambition, eine „Gastlandschaft 2.0“ zu realisieren. Die Gastlandschaft *Dies ist, was wir teilen* zielte dabei auf Innovation, nicht nur, was die Literatur selbst betrifft, sondern auch in Bezug auf das Verlagswesen und die Art der Literaturpräsentation auf den Podien. Das führte unter anderem zur Produktion von zwei neuen Literatur-Games und vier literarischen Virtual-Reality-Installationen, die 2016 dem Publikum in Deutschland vorgestellt wurden und 2017 in Flandern und den Niederlanden auf Tournee gehen.

5. Das Motto *Dies ist, was wir teilen* war nicht nur auf die fünf Tage dauernde Messe in Frankfurt beschränkt. Von März bis Dezember 2016 war es außer in Frankfurt noch in sieben weiteren deutschen Städten präsent: Hamburg, Berlin, Leipzig, München, Karlsruhe, Köln und Münster. Beide Literaturfonds entwarfen ein umfangreiches Literatur- und Kulturprogramm, das sich auf den großen Literaturfestivals und -podien vorstellte. Dieser neue Ansatz wird in Deutschland als neuer Maßstab für die künftigen Ehrengäste der Frankfurter Buchmesse gewertet.

6. *Dies ist, was wir teilen*: Wer auf Interesse stößt und Gastfreundschaft begegnet, möchte diese gern erwidern: Die niederländisch-flämische Gastlandschaft setzte sich dafür ein, das Interesse an der deutschsprachigen Literatur in Flandern und den Niederlanden zu steigern. So stand

die niederländische Buchwoche im März 2016 im Zeichen Deutschlands und viele deutsche Schriftsteller waren im Laufe des Jahres in Flandern und den Niederlanden in verschiedenen Autorenresidenzen und bei Literaturfestivals zu Gast.

7. Das Motto *Dies ist, was wir teilen* erwies sich als inhaltlich starkes Konzept und ansprechende Weise, der Kooperation von Flandern und den Niederlanden Ausdruck zu verleihen. In der Gestaltung der Kommunikationsmittel, des Pavillons und der Internetpräsenz der Gastlandschaft war das Motto zusammen mit dem Motiv der Nordsee allgegenwärtig. Der Entwurf des niederländisch-flämischen Gastpavillons auf der Buchmesse hatte seinen Ursprung in der hiesigen Landschaft und dem geteilten weiten, offenen Horizont, die ihren Höhepunkt in der gemeinsamen Küste finden. Die starke visuelle und thematische Kohärenz zog sich wie ein roter Faden durch die gesamte Öffentlichkeitsarbeit.

8. Von Dezember 2015 bis Dezember 2016 wurden insgesamt 1.007 literarische Veranstaltungen organisiert, an denen wenigstens 171 niederländische und flämische Schriftsteller teilnahmen. Die Zusammenarbeit umfasste 73 Literaturfestivals, Literaturhäuser, literarische Podien und Buchläden in Deutschland, Österreich und der Schweiz. Die Programme erreichten ein Publikum von rund 50.000 Besuchern.

9. Neben dem umfassenden Literaturprogramm bot die Gastlandschaft in enger Zusammenarbeit mit niederländischen und flämischen Kultureinrichtungen ein facettenreiches Begleitprogramm aus bildender Kunst, Theater, Musik und Film. Dazu zählten ein großes Theaterfestival, Ausstellungen in namhaften Museen in Frankfurt und andernorts in Deutschland, zwei Filmfestivals, Tanzvorstellungen und Konzerte.

10. Das Gastlandprogramm erreichte alle erdenklichen und wichtigen Kanäle in der deutschen Medienlandschaft: die Nachrichten- und Kulturprogramme der öffentlich-rechtlichen wie privaten Fernsehsender, die großen Presseagenturen, die landesweite Presse (Zeitungen und Zeitschriften), darunter Nachrichtenmagazine, Publikumszeitschriften und Fachpresse, den landesweiten und regionalen Rundfunk sowie unzählige Literatur- und Kulturblogger. Während des ganzen Jahres konnte man in den deutschen Medien jede Woche etwas über niederländischsprachige Literatur erfahren. Der von Meltwater bezifferte Online-Medienwert beläuft sich auf gut 58 Millionen Euro. Die Medienresonanz auf die Gastlandschaft war ausnahmslos positiv.

Het programma 'Vlaanderen & Nederland eregast van de Frankfurter Buchmesse 2016' is georganiseerd door

met de organisatorische en financiële ondersteuning van

Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Den Haag
Het ministerie van Buitenlandse Zaken, Den Haag
Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden in Berlijn

De Vlaamse Regering
Minister President Geert Bourgeois (Buitenlandse Zaken)
Minister Sven Gatz (Cultuur, Media, Jeugd en Brussel)
Minister Philippe Muyters (Werk, Economie, Innovatie en Sport)
De Algemene Afvaardiging van de Vlaamse Regering in Duitsland

In samenwerking met

Mondriaan Fonds, Amsterdam
Fonds Podiumkunsten, Den Haag
Stimuleringsfonds Creatieve Industrie, Rotterdam
Fonds voor Cultuurparticipatie, Utrecht
Nederlands Filmfonds, Amsterdam
EYE Filmmuseum, Amsterdam
Mediafonds, Amsterdam
Kunstenpunt, Brussel
Vlaams Architectuurinstituut, Antwerpen
Vlaams Audiovisueel Fonds, Brussel
Flanders DC, Brussel
Visit Flanders
I Amsterdam
Netherlands Business Support Office, Frankfurt
Flanders Investment and Trade, Brussel

Sponsors

Nederlandse Spoorwegen
Duvel Moortgat, Puurs
Bruynzeel, Bergen op Zoom
CB Centraal Boekhuis, Culemborg
Gemeente Rotterdam
FES Frankfurter Entsorgungs- und Service GmbH
Graphius, Gent
Arctic Paper, Oud-Heverlee
Van Heek Textiles, Losser

Partners

Anne Frank Bildungstätte, Frankfurt
Aqua Magica / Poetische Quellen, Löhne
Auswärtiges Amt Berlin
basis e.V., Frankfurt
BNO, Amsterdam
boek.be, Antwerpen
Börsenverein des Deutsche Buchhandels, Berlin en Frankfurt
Bozar, Brussel
Brandenburgisches Literatur Büro, Potsdam
Clara Park, Leipzig
Comic Salon Erlangen

CREW, Brussel
Crime Time Festival, Berlijn
Crossing Border, Den Haag
Das Blaue Sofa, Berlijn
Das Mag Festival en Uitgevers, Amsterdam
De Brakke Grond, Amsterdam
Deutsches Architektur Museum, Frankfurt
Deutsches Filminstitut / Deutsches Filmmuseum, Frankfurt
Die Buchhandlung der Lyrikverlage, Wiesenburg
Evangelische Akademie, Frankfurt
FAZ (Buchmessekrimi), Frankfurt
Filmwerkstatt, Münster
Foto Forum Frankfurt
Goethe Institut Amsterdam
Goethe Institut Brussel
Goethe Universität Frankfurt, Lektorat Niederländisch
Göttinger Literaturherbst, Göttingen
Harbourfront festival, Hamburg
Haus am Dom, Frankfurt
Haus des Buches / Literaturhaus Leipzig
Hessisches Literaturforum, Frankfurt
Het Nieuwe Instituut, Rotterdam
Heussenstamm-Galerie, Frankfurt
Hochschule Bremen / Poetry On The Road, Bremen
Internationale Jugendbibliothek / White Ravens Festival, München
Internationale Kinder und Jugendbuchwochen, Köln
Internationales Literaturfestival Berlin, Berlijn
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag
Kulturamt der Stadt Erlangen
Kulturamt, Frankfurt
Künstlerhaus Mousonturm, Frankfurt
Künstlerhaus Mousonturm, Frankfurt
Leipzig Liest, Leipzig
Leon Joskowitz Catering, Frankfurt
LitCologne, Köln
Literair Museum, Hasselt
Literarisches Colloquium Berlin, Berlijn

Literarisches Zentrum Göttingen
Literaturbahnhof, Frankfurt
Literaturhaus Basel
Literaturhaus Berlin
Literaturhaus Bonn
Literaturhaus Frankfurt
Literaturhaus Graz
Literaturhaus Hamburg
Literaturhaus Köln
Literaturhaus München
Literaturhaus Rostock
Literaturhaus Salzburg
Literaturhaus Schleswig-Holstein / European
Festival of the First Novel Kiel
Literaturhaus Stuttgart
Literaturhaus Wien
Literaturhaus Wiesbaden
Literaturhaus Zürich
Literaturtest GmbH, Berlijn
LiteraturWERKstatt Berlin / Poesiefestival
Berlin
MMK, Frankfurt
Nederlands Uitgeversverbond / Groep
Algemene Uitgevers, Amsterdam
Nederlandse Taalunie, Den Haag
Netwerk Literatuurhuizen Duitsland, Hamburg
Ons Erfdeel, Rekkem
PassaPorta, Brussel
Perdu, Amsterdam
Plantin-Moretusmuseum, Antwerpen
Poetry International, Rotterdam
Poëziecentrum, Gent
Romanfabrik, Frankfurt
Schauspielhaus Frankfurt
Städel Museum, Frankfurt
Stadt Bad Berleburg / Berleburger
Literaturpflaster
Stadtbibliothek Neuss / Literarischer Sommer
Neuss
Stadtbücherei Frankfurt
Stadtbücherei, Frankfurt
Stichting Collectieve Propaganda van het
Nederlandse Boek CPNB, Amsterdam

Tilt Festival / U-Keller, Tilburg
Union international Club e.V., Frankfurt
Vereniging van Letterkundigen (nu:
Auteursbond), Amsterdam
Vlaams-Nederlands Huis deBuren, Brussel
Vlaamse Auteurs Vereniging, Antwerpen
Vlaamse Erfgoedbibliotheek, Antwerpen
Vlaamse Uitgevers Vereniging, Antwerpen
Westfälisches Literaturbüro, Unna
Wintertuin, Nijmegen
Writers Unlimited, Den Haag
Zebra Festival, Münster
Zoekend Hert, Antwerpen

Artefakt Kulturconcepte, Berlijn
the Cloud Collective, Amsterdam
Dog and Pony, Amsterdam
Mortierbrigade / Group94, Gent
Uniplan, Frankfurt
Yesplan, Gent

Colofon

Coördinatie:
Ilonka Reintjens

Redactie:
Anneke van Huisseling, Hanneke Marttin
en Ilonka Reintjens

Met bijdragen van:
Artefakt Kulturconcepte, Els Aerts,
Koen van Bockstal, Melle van Loenen,
Hanneke Marttin, Suzanne Meeuwissen,
Bas Pauw, Sonja Peters, Tiziano Perez,
Ilonka Reintjens, Anne Sluijs en Judith Uyterlinde

*Vertaling Duitse (pers)citaten
en vertaling Conclusies in het Duits:*
Els Struiving en Kordelia Nitsch

Ontwerp:
Dog and Pony, Amsterdam

Drukwerk:
Graphius Group (Gent)

Papier:
Arctic Paper (Oud-Heverlee)

Dit verslag is een uitgave van het Nederlands Letterenfonds
en het Vlaams Fonds voor de Letteren.

© januari 2017

